

ALANYA ALAADDİN KEYKUBAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Malika STAMALİEVA

KIRGIZİSTAN'IN AVRASYA EKONOMİK BİRLİĞİ'NE ÜYELİĞİ VE ÜLKE
EKONOMİSİNE ETKİSİ

Danışman
Doç. Dr. Oğuz YILDIRIM

Uluslararası Ticaret Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Alanya 2017

Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne

Malika Stambolieva 'ın bu çalışması, jürimiz tarafından
Uluslararası Ticaret ABD Tezi Yüksek Lisans
Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan

: Doç. Dr. Rüşti YAYAR

Üye (Danışmanı)

: Doç. Dr. Özgür YILDIRIM

Üye

: Yrd. Doç. Dr. Yakup AKI

Tez Başlığı: "Kırgızistan'ın Avrasya Ekonomik Birliği'ne Üyelik ve Ülke Ekonomisine Etkisi."

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Tez Savunma Tarihi 01.12./2017

Mezuniyet Tarihi :.../.../2017

İÇİNDEKİLER

ŞEKİLLER LİSTESİ	IV
TABLolar LİSTESİ	V
KISALTMALAR LİSTESİ.....	VI
ÖZET	VIII
SUMMARY	IX
TEŞEKKÜR	X
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

AVRASYA EKONOMİK BİRLİĞİ

1.1. Avrasyacılık Düşünce Akımı ve Gelişim Süreci	3
1.1.1. Avrasya Kavramı ve Sınırları.....	3
1.1.2. Avrasya'da Bütünleşme Hareketleri ve Avrasyacılık Düşünce Akımı	4
1.1.2.1. Avrasya'da Bütünleşme Hareketleri.....	4
1.1.2.2. Klasik ve Yeni Avrasyacılık Akımı	4
1.1.2.3. Alexander Dugin ve Yeni Avrasyacılık Akımı	6
1.1.2.4. Rusya'da Avrasyacılık ve Putin	6
1.1.2.5. Yeni Avrasyacılık ve Nursultan Nazarbaev	8
1.2 Avrasya Ekonomik Birliği	8
1.2.1. Tarihi Gelişim Süreci	8
1.2.2. Birliğin Kuruluş Aşaması ve Amacı	11
1.2.2.1. Avrasya Ekonomik Birliği'nin Tanımı.....	11
1.2.2.2. Avrasya Ekonomik Birliği'nin Amacı.....	12
1.2.3. Avrasya Ekonomik Birliği'nin Yapısı	13
1.2.3.1. Avrasya Ekonomik Yüksek Konseyi.....	13
1.2.3.2. Avrasya Hükümetler Arası Konseyi.....	13
1.2.3.3. Avrasya Ekonomik Komisyonu	14
1.2.3.4. Avrasya Ekonomik Birliği Mahkemesi	14
1.3. Avrasya Ekonomik Birliği'ne Üye Ülkeler ve Birliği'nin Dünyadaki Önemi	14

1.3.1. Avrasya Ekonomik Birliği'nin Dünyadaki Yeri ve Önemi.....	15
1.3.2. Avrasya Ekonomik Birliği: Yeni Bir Küresel Aktör.....	18
1.3.3. Avrasya Ekonomik Birliği Gelecek Beklentileri	19
1.3.3.1. Avrasya Ekonomik Birliği Kısa, Orta ve Uzun Vadeli Beklentileri	19

İKİNCİ BÖLÜM

KIRGIZİSTAN EKONOMİSİ

2.1. Kırgızistan'ın Genel Ekonomik Gelişmeleri ve Temel Ekonomik Göstergeler.....	21
2.1.1. Bağımsızlıktan Sonra Serbest Piyasa Ekonomisine Geçiş.....	21
2.1.2. Kırgızistan'ın Genel Ekonomik Durumu.....	22
2.1.3. Kırgızistan Ekonomisinin Temel Sektörleri.....	24
2.1.3.1. Tarım ve Hayvancılık.....	25
2.1.3.2. Madencilik ve Sanayi Sektörü.....	26
2.2. Ekonomik Sorunlar ve Çözüm Arayışları.....	29
2.2.1. Kırgızistan Ekonomisinde Su Faktörü: Sınır Aşan Sular Sorunu	29
2.2.2. Kırgızistan'da İşsizlik ve Göç: Rusya'ya Ekonomik Bağımlılık.....	29
2.2.3. Kırgızistan'da Yatırım Ortamı ve Uygulanan Yatırım Politikaları.....	32
2.3. Kırgızistan'ın Dış Ticareti ve Ülke Ekonomisindeki Yeri	33
2.3.1. Temel Dış Ticaret Verileri	33
2.3.2. Kırgızistan'ın Dış Ticari İlişkileri	34
2.3.2.1. Kırgızistan'ın Gümrük Birliği Ülkeleriyle Geliştirdiği Ticari İlişkileri... 34	
2.3.3. Kırgızistan Dış Ticaretinde Önemli Devletler	35
2.3.3.1. Rusya	35
2.3.3.2. Çin	36
2.3.3.3. Kanada ve İsviçre	38
2.3.3.4. Türkiye	40
2.3.3.5. ABD.....	41
2.3.3.6. AB	43

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KIRGIZİSTAN'IN AVRASYA EKONOMİK BİRLİĞİ'NE ÜYELİĞİ

3.1. Kırgızistan'ın Avrasya Ekonomik Birliği Üyelik Süreci.....	46
---	----

3.1.1. Gerektiren Şartlar	47
3.1.1.1. Geleneksel Stratejik Ortaklar	47
3.1.1.2. Ticari Açıdan Kısıtlanma Korkusu.....	48
3.2. Kırgızistan'ın Avrasya Ekonomik Birliği Üyeliğinden Beklentileri ve Sonuçlar ...	49
3.2.1. Kırgızistan'ın Avrasya Ekonomik Birliği Üyeliğinden Beklentileri	49
3.2.1.1. "Hammadde" Ülkesinden Üretici Ülkeye Doğru	49
3.2.1.2. Pazar Payını Genişletmek.....	50
3.2.1.3. Yabancı Yatırımcıların Kırgızistan'a Çekilmesi	53
3.2.2. Avrasya Ekonomik Birliği Üyeliğinin Kırgızistan Ekonomisi Üzerindeki Etkileri.....	55
3.2.2.1. Kırgızistan Ekonomisi Üzerindeki Olumlu Etkileri.....	55
3.2.2.1.1. Rus-Kırgız Kalkınma Fonu'nun Kuruluşu ve Düşük Faizli Kredi Desteği	57
3.2.2.1.2. Uluslararası Standartlar Nezdinde Üretim ve İhracat Kanallarının Artması	59
3.2.2.1.3. Rusya'da Çalışan Kırgız Vatandaşlarının Şartlarının İyileşmesi	60
3.2.2.2. Kırgızistan Ekonomisi Üzerindeki Olumsuz Etkileri.....	61
3.2.2.2.1. Demografik Sorunlar	61
3.2.2.2.2. Yerli Şirketlerin Dış Rekabete Direnemeyişi	61
3.2.2.2.3. Üyeliğin İlk Dönemlerinin Olumsuz Sonuçları.....	62
3.3. Geleceğe Dair Görüşler ve Sorunlara Çözüm Önerileri	63
3.3.1. Demografik Soruna Çözüm Önerileri	64
3.3.2. Stratejik Partnerler Arası İlişkilerin İyileştirilmesi	64
3.3.3. Yerli Küçük ve Orta Boy İşletmelerine Devlet Desteği.....	66
3.3.4. Doğrudan Yabancı Yatırımların Artması.....	67
3.3.5. Tarım Sektöründe Gelişme	67
SONUÇ	70
KAYNAKÇA.....	73
ÖZGEÇMİŞ.....	80

ŞEKİLLER LİSTESİ

- Şekil 1.1. : Avrasya Ekonomik Birliği Yönetim Yapısı
- Şekil 1.2. : Avrasya Ekonomik Birliği Haritası ve Üye Ülkeler
- Şekil 2.1. : Kırgızistan'ın İhracat Miktarları (Milyon Dolar)
- Şekil 2.2. : Kırgızistan'ın İthalat Miktarları (Milyon Dolar)
- Şekil 2.3. : Kırgızistan'ın Altın Rezervi (Ton)
- Şekil 2.4. : Kırgızistan'a Yurtdışında Çalışan Vatandaşları Tarafından Gönderilen Para Miktarı. Yıllara Göre (Milyon Dolar)
- Şekil 2.5. : Kırgızistan'da Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Milyon Dolar)
- Şekil 3.1. : Kırgızistan'ın Avrasya Ekonomik Birliği Ülkeleri İle 2008-2016 Yılları Arası Dış Ticareti (Milyon Dolar)
- Şekil 3.2. : Avrasya Ekonomik Birliği Ülkelerine Göre Doğrudan Yabancı Yatırım Akımı
- Şekil 3.3. : 2016 Yılı Faaliyet Alanlarına Göre Doğrudan Yabancı Yatırım

TABLÖLAR LİSTESİ

- Tablo 1.1. : Avrasya Ekonomik Birliği Kronolojik Gelişim Süreci
- Tablo 1.2. : Avrasya Ekonomik Birliği'nin Dünyadaki Yeri
- Tablo 1.3. : 2015-2016 Yılları İçin Avrasya Ekonomik Birliği Üye Ülkelerinin Karşılıklı Ticaret Hacimleri
- Tablo 2.1. : Kırgızistan'ın 2010-2014 Yılları Arasında Temel Dış Ticaret Verileri (Milyon Dolar)
- Tablo 3.1. : Kırgızistan'ın Avrasya Ekonomik Birliği Ülkelerine Ana İhraç Ürünler
- Tablo 3.2. : Kırgızistan'ın Avrasya Ekonomik Birliği Ülkelerinden Ana İthal Ürünler

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AEB	: Avrasya Ekonomik Birliği
AEK	: Avrasya Ekonomik Komisyonu
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
ASEAN	: Association of Southeast Asian Nations (Güneydoğu Asya Uluslar Birliği)
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	: Birleşmiş Milletler
ÇHC	: Çin Halk Cumhuriyeti
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
EBRD	: European Bank for Reconstruction and Development (Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası)
FAO	: Food and Agriculture Organization (Gıda ve Tarım Örgütü)
GB	: Gümrük Birliği
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSP (GTS)	: Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IFC	: International Finance Corporation (Uluslararası Finans Kuruluşu)
ILO	: International Labour Organization (Uluslararası Çalışma Örgütü)
IMF	: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
KCEB	: Kırgız Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı
KCMİK	: Kırgız Cumhuriyeti Milli İstatistik Kurumu
KDV	: Katma Değer Vergisi
KİTİAD	: Kırgız-Türk İşadamları Derneği
MERCOSUR	: Southern Common Market (Güney Amerika Ortak Pazarı)
NAFTA	: North American Free Trade Agreement (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi)
NATO	: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliği

- ŞİÖ : Şanghay İşbirliği Örgütü
- TACIS : Technical Aid to the Commonwealth of Independent States (Bağımsız Devletler Topluluğu'na Teknik Yardım)
- TİKA : Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Bakanlığı
- UNCTAD : United Nations Conference on Trade and Development (Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı)
- UNESCO : United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü)
- UNIDO : United Nations Industrial Development Organization (Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Teşkilatı)
- WB : World Bank (Dünya Bankası)
- WHO : World Health Organization (Dünya Sağlık Örgütü)

ÖZET

Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliği'nin dağılması sonucu tekrar bu bölgede bir araya gelmek maksadıyla bağımsızlığını kazanan ülkeler çeşitli bölgesel entegrasyonlara başvurmuştur. Avrupa Birliği'ne benzer, siyasi amaçlardan daha çok ekonomi konularında derinleşen ve dünyada bir alternatifi olmayan Avrasya entegrasyon projesi 1994 yılında ilk Kazakistan Cumhuriyet Başkanı Nursultan Nazarbaev tarafından dile getirilmiştir. Ancak o dönemin şartları gereği hayata geçirilememiştir. 2014 yılında faaliyete geçen Avrasya Ekonomik Birliği üye devletlerin ekonomik refahını amaçlamaktadır.

Bu çalışma tanımlayıcı bir çalışma olup Avrasya Ekonomik Birliği'nin Kırgızistan ekonomisi üzerindeki olumlu olumsuz etkileri incelenmiştir. Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) adı üzerine ekonomik bir birliktir. Bu çerçevede Kırgızistan bu birliğe üyeliğinden bu yana (yaklaşık iki yıl) birçok ekonomik anlamda olumsuz etkilenmiştir. Bunun nedenlerinin başında üye devletler arasındaki ekonomik eşitsizlik, Kırgızistan'ın bu birliğe alt yapısının hazır olmayışı gibi birçok neden vardır. Ancak Kırgızistan ekonomisinin modernleşmesi, özellikle Rusya'da göçmen işçi olarak çalışan Kırgızistan vatandaşlarının çalışma şartlarının kolaylaştırılması, birlik ülkelerinde, yaklaşık 200 milyon nüfuslu bir pazarda, faaliyet gösteren Kırgız işadamlarının indirilmiş vergi sisteminden yararlanması ve gümrük kontrolünün kolaylaştırılması gibi önemli sebeplerden dolayı bu birliğin önemi Kırgızistan ekonomisi için büyüktür.

Anahtar kelimeler: Avrasya Ekonomik Birliği, Kırgızistan, Rusya, Entegrasyon Süreci, Gümrük Birliği, Avrasya Ekonomik Topluluğu.

SUMMARY

MEMBERSHIP IN THE EURASIAN ECONOMIC UNION OF KYRGYZSTAN AND ITS IMPACT ON THE ECONOMY OF THE COUNTRY

After the collapse of the Soviet Socialist Republics, new states emerged in the Eurasian region. Many of these states have applied to the process of regional integration. One of these integration processes is the Economic Union of Eurasia (EEU). This union has been established for economic purposes like the European Union. The idea of forming this union was first expressed in 1994 by the President of Kazakhstan Nursultan Nazarbaev. However, the fear of the USSR at that time prevented this idea from being passed on. EEU was founded in 2014. The aim is to ensure the economic well-being of the member countries.

This work is descriptive. The effects of the EEU membership on the Kyrgyz economy were discussed in the study. Since joining the EEU (in the short term), the economy of Kyrgyzstan has been adversely affected. The reason for this is the economic inequality between the member states and the fact that the economy of Kyrgyzstan is not ready for this membership. Nonetheless, it is possible to say that the Kyrgyz economy will have positive long-term effects. Some of them are; The modernization of the Kyrgyzstan economy, the improvement of the conditions of the Kyrgyz migrants working in Russia, the opportunity to benefit from big markets and the reduction of customs controls.

Key words: Eurasian Economic Union, Kyrgyzstan, Russia, Integration Process, Customs Union, Eurasian Economic Community.

TEŞEKKÜR

Bu alıŐma esnasında engin bilgi ve tecrübeleriyle beni yönlendiren, tezimin her aşamasında yaptığı değerli yorumlar ve düzeltmeleri ile ilgisini ve içtenliğini hiçbir zaman eksik etmeyen saygıdeğer hocam ve tez danışmanım Doç.Dr.Oğuz YILDIRIM'a en içten teŐekkürlerimi sunarım.

Ayrıca yüksek lisans eğitimim boyunca ve tez çalıŐmamda yardımlarını ve desteklerini esirgemeyen aileme ve sevgili eşime sonsuz teşekkür ederim.

Malika STAMALIEVA
Alanya/ANTALYA, 2017

GİRİŞ

Küresel ve bölgesel ekonomik entegrasyonlar modern dünyanın sosyo-politik bir olgusudur. Bir yandan dünya küresel bir ekonomiye dönüşürken, bir yandan da bölgesel ekonomik bütünleşmeler ortaya çıkmaktadır. Her ne kadar bu bütünleşme süreçleri ticari ve ekonomik amaçla kurulmaktalarsa da arkasında etkili bir siyasi güdünün olduğunu söylemek mümkündür. Kısacası, ekonomi siyasetin bölünmez parçasıdır. Ancak incelenen konuda siyasi yanından çok ticari ve ekonomik yanı ön plana çıkarılmak istenmiştir. Siyasi alanın getirdiği tanım kargaşasından kurtulmak ancak bu şekilde mümkün olabilir. Bu yüzden çalışmada ticari ve ekonomik veriler esas alınacaktır. Özetle bu çalışmada, Kırgızistan'ın Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) üyeliğinin ticari ve ekonomik boyutu incelenecektir.

Kırgızistan'ın AEB'e üyeliğinin ülke ekonomisinde yarattığı olumlu ve olumsuz etkileri ele alınacaktır. Bu çalışma tanımlayıcı bir çalışma olup birliğe üye olan ülkeler–Rusya, Kazakistan, Beyaz Rusya, Ermenistan ve Kırgızistan- arasından Kırgızistan ekonomisi üzerinde yarattığı kısa dönemdeki etkileri ve uzun dönem tahminleri üzerinde incelemeler yapılmıştır. Özellikle Kırgızistan Cumhuriyeti üzerinde durmanın nedeni bu alanda çalışmaların sınırlı olmasıdır.

Çalışma tarihi olarak AEB'in gelişim sürecini kapsayacak şekilde Sovyet Birliği'nin dağılmasından sonraki dönemi ele almaktadır. Coğrafi anlamda genel hatlarıyla AEB üye devletleri sınırları çerçevesinde incelenmektedir.

Üç bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde Avrasya ve Avrasyacılık Akımının kavramsal çerçevesi oluşturulmuş, AEB'in tarihsel gelişim süreci incelenmiştir. Birliğin kuruluş amaçları ve dünyadaki yeri hakkında bilgiler sunulmuştur.

İkinci bölümde Kırgızistan'ın genel ekonomik gelişmelerine değinilmiştir. Ülke genelindeki sorunlar ve fırsatlar incelenmiştir. Özellikle Kırgızistan'ın küresel dünyada üye olduğu uluslararası örgütlerdeki yeri/önemi ve önemli dış ülkeleri ile olan ticari, ekonomik ve siyasi ilişkileri hakkında bilgiler sunulmuştur.

Son bölüm, çalışmanın vardığı sonuçlar açısından önemli bir bölümdür. Bu bölümde Kırgızistan'ın AEB'e üyeliği sonucu karşılaştığı sorunlar incelenmiştir. Birliğin Kırgızistan ekonomisinde yarattığı olumsuz sonuçlara rağmen getirdiği yarar ve fırsatlardan bahsedilmiştir. Bu bağlamda geleceğe dair öneriler sunulmuştur.

Çalışmada kitaplar, makaleler, internet kaynakları ve özellikle AEB'in her yıl yayınladığı raporlardan yararlanılmıştır. Kaynakların önemli kısmı Rusça'dan çevirilmiş olup, bazı kavramların Türkçe karşılığı konusunda zorluklar yaşanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

AVRASYA EKONOMİK BİRLİĞİ

1.1. Avrasyacılık Düşünce Akımı ve Gelişim Süreci

Dünyadaki tüm ekonomik entegrasyonların oluşumuna ve tarihi gelişmelere bakıldığında belirli bir kavramsal çerçeve içermektedir. Dolayısıyla çalışmanın bu bölümünde, AEB konusuna geçmeden önce bu örgütü oluşturma fikri üzerine durulmaktadır. Bu bağlamda “*Avrasya*” kavramı ve Avrasyacılık’ın savunucuları kapsamlı olarak ele alınmaktadır.

1.1.1. Avrasya Kavramı ve Sınırları

“Avrasya” terimi, “Avrupa” ve “Asya” kelimelerinin birleşmesinden türemiştir. Coğrafi anlamda, Avrupa ve Asya kıtasında bulunan ülkeleri kapsayan bir bölgedir (Öztürk, 2013: 226). Bilimsel çalışmalarda “*Avrasya*” terimi, genelde Avrasya coğrafi alanında bulunan ülkeleri tanımlamak için kullanılmaktadır (Laruel, 2015: 2). Fakat bu kavramı coğrafi anlamıyla, sınırlı tutmak doğru bir yaklaşım değildir. Günümüzde bu terim Asya ve Avrupa’nın bütünü olarak birçok siyasi ve jeopolitik anlamda kullanılmaktadır. İleride ele alınacak ‘*Avrasyacılık Akımı*’ da bunlardan bazılarıdır. Kısaca Avrasya, bir arada bulunan birçok dinlerin ve önemli tarihi geçmişe sahip ve en kalabalık nüfuslu ülkelerin bulunduğu bir coğrafya olduğunu söylemek mümkündür (Öztürk, 2013: 226). Coğrafi olarak Avrasya’nın önemi bilim dünyasında pek tartışılmamakta, ancak siyasi ve jeopolitik anlamda hep bir tartışma konusu olmaktadır. Jeopolitik bilim adamları, Avrupa ve Asya bölgesini birbirinden ayrı ele almaktadırlar. Bazı Avrasyacı bilim adamları, üçüncü bir daha Avrasya coğrafi bölgenin bulunduğunu söylemektedirler (Bakınız: Savitskiy, 1997: 75). Çalışmanın ana konusu olan AEB, böyle bir düşünce tarzının siyasi yansımasıdır. Yani, “Avrasya kıtasını bir bütün olarak ele alma” düşüncesi, giderek siyasi bütünleşmeye doğru ilerlemiştir. Bu bağlamda *Avrasyacılık*’la yakından ilgili düşünce akımları üzerinde durulması, konunun kuramsal çerçevesinin belirlenmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

1.1.2. Avrasya'da Bütünleşme Hareketleri ve Avrasyacılık Düşünce Akımı

Bu bölümde Avrasya bölgesinde gerçekleşen bütünleşme hareketleri ve Avrasyacılık düşüncesinin ilk kimin tarafından ortaya atıldığı hakkında bilgi verilmektedir. Ayrıca Avrasyacılık'ı savunan bilim adamlarının savunduğu düşünce ve fikirlerinden bahsedilmektedir.

1.1.2.1. Avrasya'da Bütünleşme Hareketleri

Avrasya bölgesinde birlik kurma çabaları çeşitli ihtiyaçlar sonucu şekillenmektedir. Ortaya çıkan bazı sorunların çözümü ve uluslararası rekabete dayanabilme (devletlerarası karşılıklı dayanışma) bunlardan bazılarıdır. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılmasından bu yana Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT), Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ), Ortak Ekonomik Alan Antlaşması, Ortak Güvenlik Antlaşması gibi birçok bütünleşme hareketlerini bunların önde gelenleridir. Dolayısıyla AEB bu çerçevede meydana gelen bir bütünleşme hareketidir (Uyar, 2007: 2; Şanlı, 2008: 24). Bu noktada, birliği diğer bütünleşme hareketlerinden ayıran temel özelliklerinden bahsetmek doğru olacaktır. Birlik, diğer birliklere göre adı üzerine daha çok ekonomik sorunlara çözüm üretmek amacıyla kurulmuştur. Ticari engellerin ortadan kalkması, taşımacılık ve standardizasyon konusunda meydana gelen sorunların çözümü v.s. gibi birçok sorunu çözmeyi amaçlamaktadır.

1.1.2.2. Klasik ve Yeni Avrasyacılık Akımı

Avrasyacılık akımı 1920'li yıllarda ortaya çıkmıştır. Kurucuları, Rus tarihçi Trubetskiy (1890-1938), coğrafyacı Savitskiy (1895-1968), Alekseev, Suvçinskiy, Bromberg gibi bilim insanlarından olmuştur (Sönmez, 2010: 74). Avrasyacılık kavramı ilk defa Alman coğrafyacı Aleksander Gumboldt (1769-1859) tarafından dile getirilmiştir. Rusya'da ise bu terimi ilk kullanan bilim adamı V. İ. Lamanski (1833-1914) olmuştur (Yılmaz, 2015: 112). Trubetskiy (1927), Avrasya ve Avrasyacılık terimini şöyle tanımlamaktadır:

“Rusya İmparatorluğu olarak adlandırılan ulus üstü devlet (daha sonra SSCB olarak ortaya çıkan birlik), birçok uluslardan oluşan ve bu devlette yerleşen, ayrıca bir halkı temsil eden bu ulusa ve bu bölgeye biz Avrasya deriz, bu ulusçuluğa ise Avrasyacılık deriz” (Aktaran: Lavrov ve Gumilev, 1993: 8).

Savitskiy'e (1997) göre, Avrasyacılık'ın temel amacı, Rusya'da gerçekleşmiş olan olay ve olguları anlamsallaştıran Rus ideolojisini oluşturarak gelecek kuşaklara bu hareketlerin asıl amaç ve yöntemlerini göstermektir (Lavrov ve Gumilev, 1993: 9). Savitskiy, emeğin coğrafi konum açısından ikiye ayrıldığını iddia etmiştir. İlki, taşıma maliyetlerinin az olduğu denize yakın veya sınırı olan ülkelerdir. Örneğin Avrupa Birliği (AB) ülkelerini bu kategoride değerlendirmektedir. Diğeri ise engin toprakları kendisinde barındıran, fakat taşıma maliyetlerinin yüksek olduğu Rusya, Orta Asya devletleri, Hindistan ve Çin v.b gibi ülkelere olmaktadır (Blagih ve Maliushin, 2015: 46).

Avrasyacılık düşünce akımının (Klasik ve Yeni Avrasyacılık arasındaki tartışmaların) anlamlı bir boyutta kavramsallaşması ve yorumlanmasında tarihçi Lev Gumilev'un (1912-1992) bilimsel çalışmalarının önemi büyüktür (Özsağlam, 2006: 117). Son dönem Klasik Avrasyacılık'ın temsilcisi olarak bilinen Gumilev, Rusya için Avrasya'nın önemini şu cümlesinde özetlemiştir: *"Rusya eğer kurtulacaksa bu ancak Avrasyacılık sayesinde ve onun bir Avrasya devine dönüşmesi sayesinde olacaktır"* (Kaplan, 2014: 23).

Avrasyacılık düşünce akımı, 1990'lı yıllarda (SSCB'in dağılmasından sonra) eski Sovyet bölgesinde yeniden kültürel, ekonomik ve siyasi bir yaklaşım olarak kendini göstermeye başlamıştır. Bu akım Sovyet sonrası ortamda oluşan bölgedeki ideolojik boşlukta uluslararası ilişkileri belirlemeye çalışan önemli düşünce akımı olmuştur. Rusya ve Kazakistan gibi bazı eski SSCB ülkeleri, Avrasyacılık akımından fazlasıyla etkilenmişlerdir (Özsağlam, 2006: 114). Dolayısıyla, günümüzde Avrasyacılık fikri sadece Rus İmparatorluğunu ifade eden bir yaklaşımdan ziyade uluslararası ilişkileri belirlemeyen önemli bir yaklaşım olarak tartışılmalıdır.

Avrasyacılık düşünce akımının bir sonucu olan AEB ile ilgili eleştiren ve destekleyen birçok önemli bilimsel çalışma mevcuttur. Bunlardan RAN araştırma enstitüsünden Prof. Dr. Nabi Ziyadullaev'in AEB ile ilgili görüşleri kayda değerdir. Bu konuda yaptığı çalışmasında AEB'i, *"yeni ekonomik bütünleşme hareketi"* olarak nitelendirmektedir (Ziyadullaev, 2014: 25). Ayrıca Ziyadullaev, AEB'in dünyada artık hiçbir uluslararası örgütün başaramayacağı kadar bütünleşme konusunda başarılı olabileceğiyle ilgili olumlu öngöründe bulunmaktadır. Ona göre, şu andaki üye devletler arasından Kırgızistan, Ermenistan ve Beyaz Rusya destek gören ülkeler, Kazakistan ve özellikle Rusya bu birliği destekleyen ülkelerdir (Ziyadullaev, 2014: 28). Kazakistan'ı

aslında bazı konularda destek gören ülke konumunda değerlendirebiliriz. Çünkü hem ekonomik açıdan Rusya kadar güçlü bir ülke değil, hem de uluslararası entegrasyon sürecinde daha önce tecrübe sahibi değildir. Oysa Rusya bugüne kadar birçok uluslararası örgütün başta gelen aktörlerinden olmuştur.

1.1.2.3. Alexander Dugin ve Yeni Avrasyacılık Akımı

Bütün diğer düşünce akımları gibi Avrasyacılık'ın da önemli temsilcileri mevcuttur. Onlardan bazılarının bu başlık kapsamında incelenmesi, çalışmanın teorik temeli açısından önem taşımaktadır. Rus siyaset bilimcisi ve filozof Alexander Dugin'in bu konudaki görüşleri ve geliştirdiği kuramların önemli yeri vardır. Dugin için Avrasya, özel bir coğrafik bölgedir. Ayrıca Rus imparatorluk mirasını temsil eden, daha sonraları ise Sovyet Birliği'nin bulunduğu bölgedeki bir uygarlık alanı olarak görmektedir (Bassin, 2011: 124). Şimdi ise bu mirasın Rusya Federasyonu'na geçtiğini söylemek mümkündür. Ayrıca Dugin, Avrasya bölgesinde kurulacak olan bir ulus üstü organizasyon, Batı medeniyetine önemli bir tepki olacağını altını çizmektedir. Ulus üstü bu kuruluşun Rusya Federasyon'u eksenli bir oluşum olacağını da işaretlerini vermektedir (Sönmez, 2010: 83). Dugin, Avrasya kavramını coğrafi açıdan ele alırken, merkezinde sadece bugünkü BDT sınırlarını değil bu ülkelerin yanında Çin'in doğusundan başlayarak Avrupa'nın batısına kadar uzanan coğrafi alanı görmektedir (Dugin, 2003: 235-249).

Dugin'in geliştirdiği Yeni Avrasyacılık Akımı, günümüz Avrasya fikirlerinin temelini oluşturmaktadır. Klasik Avrasyacılar gibi sadece kültürel ve coğrafi bütünleşme ile sınırlı kalmayıp, günümüz Rus dış politikasında ve uluslararası sistemde Avrasyacı fikrini jeopolitik belirleyici unsur olarak göstermektedir (Özsağlam, 2006: 118). Ayrıca Dugin, Sovyet Birliği'nin dağılmasından önceki Rusya'nın Batı'ya yönelme hareketini reddetmesi gerektiğini öne sürerek "*Batılılaşmaksızın modernleşmeyi*" savunmaktadır (Taşar, 2002: 6). Bu akımının temel görüşü, Rusya'nın uzun yıllar Batı kültürüne uyum sağlama çabalarının aksine atlantizme mesafe koyarak, Batı dünyasında ikinci bir rol üstlenmeksizin, dünya ekonomisi ve siyasetinde önemli bir görev alabileceği ve lider ülke konumunda hareket edebileceğidir. Ayrıca Rusya'nın Doğu Asya'ya yönelmesi en doğru karar olacağı görüşündedir (Özsağlam, 2006: 120; Taşar, 2002: 5).

1.1.2.4. Rusya'da Avrasyacılık ve Putin

Sovyet sonrası Rusya'sında, 'Avrasya' kavramı terminolojik boşluktan dolayı oldukça yaygın olarak kullanılmakta ve yeni gerçeklere uyum sağlayarak kolayca değişebilmiştir. Böylece Rusya bu terimi jeopolitik amaçları çerçevesinde kullanagelmıştır. Sovyet sonrası bölgede Rusya halen komşu ülkelerin dış politikalarını belirlemelerinde merkezi (liderlik) rolünü daha da sabitleştirme çabası içerisinde. Bunun yanında Avrasya kavramı bir felsefi ilkedir.

Bazı düşünürlere göre Rusya, farklı bir Avrupa'dır (Laruel, 2015: 4). Bu durumda 'Avrasya' Avrupa ve Batı'nın aynasal yansımasıdır. Böylece Avrasyacılık Akımı (teorisi, kuramı) Rusya'da, Batı medeniyetine (liberalizme) bir alternatif olarak ortaya çıkmıştır (Laruel, 2015: 4).

1999 yılında Rusya Federasyonu'na yeni Cumhurbaşkanı Vladimir Putin seçilmiştir. Putin'in göreve başlamasıyla birlikte Rusya'nın dış politikasında radikal değişiklikler meydana gelmiştir. Bir önceki Başkan Boris Yeltsin'in Putin'den önce uygulamış olduğu Batı'ya yönelik politikasına karşı, Rusya'nın jeopolitik ve jeoekonomik önceliklerini ön plana çıkararak bir dış politika başlatılmıştır (Taşar, 2002: 17). Bunlara, günümüzde en çok tartışılan konulardan biri olan Avrasyacılık ve Avrasya bölgesi entegrasyon sürecinin canlandırma çalışmaları örnek teşkil etmektedir. Putin iktidara geldiği günden bu yana Avrasyacılık yaklaşımına Rus dış politikasında önemli yer vermektedir. Bu nedenle, bugünün Rus dış politikasının yeni avrasyacılık akımının temsilcisi olan Dugin'in görüşlerinden önemli ölçüde etkilendiğini söylemek mümkündür.

Uzun yıllardır Batı ve Rusya (eskiden SSCB) arasında, Asya bölgesi liderliğini ele alma mücadelesi devam etmektedir. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Rusya'nın bu bölgelerde askeri üs kurma hareketleri bu duruma en iyi örneği teşkil etmektedir. Rusya Avrasya'daki etkinliğini sadece askeri yöntemlerle sınırlı kalmayıp, ekonomik ve enerji konusundaki politikalarıyla da kendi dış politikasını yürütmektedir (Yılmaz, 2015: 117). Rusya'nın dini ve kültürel açıdan bölgede bulunan diğer ülkelere göre farklılık göstermesine rağmen, bölgedeki geçmişin (SSCB) sağladığı bilgi birikimi bölge ülkelerine Batı'ya kıyasla daha da yakın olma avantajı sağlamaktadır. Ayrıca Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla meydana gelen BDT, ekonomik entegrasyonlar gibi birçok oluşumdan da anlaşılacağı üzere, başta Rusya olmak üzere, Avrasya bölgesinde bulunan ülkelerin birbiriyle sıkı bir bağın daha uzun yıllar devam edeceği görülmektedir. Günümüzde ise Rusya, Avrasya bölgesindeki en etkin ülkelerden biri olup, 2000 yılında

AEB'in oluşum sürecinde büyük bir görev üstlendiğini görmek mümkündür. Kuşkusuz bütün bu gelişmelerin arkasında Putin'in önemini vurgulamak doğru olacaktır.

1.1.2.5. Yeni Avrasyacılık ve Nursultan Nazarbaev

Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbaev Avrasyacılık Akımı'nı destekleyen en önemli liderlerden biridir. Nazarbaev, Avrasyacılık ideolojisi kapsamında, Sovyet dönemi sonrası bağımsızlığını kazanan ülkelerin daha geniş coğrafi alanı kapsayan, ekonomik, siyasi ve jeopolitik açıdan güçlü bir uluslararası entegrasyona yönelmelerini doğru bulmaktadır (Dugin, 2002: 25; 2003: 16). Nazarbaev, Avrasyacılık'a dair çalışmalarında bölgesel entegrasyonu, globalleşme sürecinin meydana getirdiği tehlikelere karşı bir politika olarak görmektedir. Ülkelerin ancak aynı örgüt altında hareket ederek daha güçlü olabileceğini savunmaktadır. Yani, küreselleşmenin ülkeleri tek tek hegemonyasına alma çabasına karşı olarak, ülkeler bölgesel entegrasyonlar yoluyla buna karşı durabileceklerini savunmaktadır (Kaplan, 2014: 27). Ayrıca Nazarbaev, entegrasyona karşı çıkan ülkelerin kendi geleceklerini riske atabilecekleri görüşündedir. Kısacası, Nazarbaev'in görüşü globalleşme sürecine karşı bölgeselleşme sürecini desteklemektir. Bu durum ancak AEB gibi bölgesel oluşumların desteklenmesiyle mümkün olabileceğinin altını çizmektedir.

1.2 Avrasya Ekonomik Birliği

Çalışmanın bu kısmında Avrasyacılık Akımı savunucularının oluşturduğu fikirler sonucu hayata geçen AEB'in kısaca tarihi gelişim süreci, birliğin temel ekonomik amaçları ve yönetim yapısı ile ilgili bilgiler sunulmaktadır.

1.2.1. Tarihi Gelişim Süreci

AEB'in temeli doksanlı yılların başlarında atılmıştır. 1991 yılında 15 ülkeden oluşan Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra onun yerine ortak bir anlaşmayla BDT kurulmuştur. Birliğin dağılmasından çok geçmeden "*Avrasya'nın bir alternatifi yoktur*" diyen Kazakistan Cumhuriyeti Başkanı Nursultan Nazarbaev, Moskova Devlet Üniversitesindeki konuşmasında Avrasya Birliği'ni kurma fikrini ortaya atmıştır. Ancak o dönemlerde diğer ülkelerdeki iktidar sahipleri bu projenin ciddiyetini anlamamışlardır. Proje Sovyetler Birliği'nin bir farklı türü olarak algılanmıştır. Böylece bu fikir üstü kapalı da olsa dönemin yetkilileri tarafından reddedilmiştir (Dugin, 2004: 15). Nazarbaev tarafından ortaya atılan bu fikir, Putin'in Rusya Federasyonu yönetimini ele almasıyla önem kazanmaya başlamıştır (Kaplan, 2014: 22). Bu fikrin

hayata geçmeye aştığı ilk olay, 1990'lı yılların sonunda günümüzdeki entegrasyon hareketlerinin ana aktörleri olan Rusya, Beyaz Rusya ve Kazakistan, Gümrük Birliği (GB) anlaşmasına imza atmalarıdır. Bu birlik üye ülkeler arasında serbest ekonomik ilişkiyi, serbest ürün dolaşımı ve haklı rekabeti içine alan bir anlaşmaya dayanmaktadır.

20 Ekim 2000'de Astana'da Beyaz Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Rusya Federasyonu Başkanları tarafından “Avrasya Ekonomik Topluluğu (AET)” anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma aslında AEB Anlaşmasının kökenini oluşturmaktadır.

Ekim 2007'de Beyaz Rusya, Kazakistan ve Rusya üçlüsü tarafından Ortak Gümrük Alanı örgütü oluşturulmuştur. Örgütün amacı karşılıklı ürünlerin serbest dolaşımını, üçüncü ülkelerle olan ticari ilişkilerde uygun şartların oluşturulmasını ve ekonomik entegrasyonu geliştirilmesini sağlamak olmuştur (AEK, 2016: 5). 2008 yılında yaşanan dünya ekonomik krizi, bölge ülkelerinin, ekonomik riskleri minimize eden ve sürdürülebilir bir ekonomik gelişmeye yönelik işbirliğinin yeni formatlarını aramalarına neden olmuştur (Kaplan, 2014: 25). İlk başta bu entegrasyon hareketlerinin geleceği konusunda pek olumlu görüşler olmamıştır. Fakat planlanan iki senelik hazırlık döneminin sonunda üç ana ülke (Rusya, Beyaz Rusya ve Kazakistan) 19 Aralık 2009 yılı Almatı'da GB'e imza atmış ve 2010 yılında bu anlaşma yürürlüğe girmiştir. 2011 yılı söz konusu üç ülkenin oluşturduğu bu birlik sistematik bir şekilde faaliyete başlamıştır. Böylece Rusya, Beyaz Rusya ve Kazakistan GB anlaşması çerçevesinde tek gümrük yasası, tek gümrük tarifesi ve tek dış ticaret sistemine uygun bir şekilde hareket etmeye başlamıştır (Vinokurov ve Tsukarev, 2015: 09). 2011 yılında bu üç ülkenin Cumhurbaşkanı Avrasya ekonomik entegrasyonu ile ilgili deklarasyonu imzalayarak bu belgenin GB'in bir başarısı olduğunu dile getirmişlerdir. Entegrasyon kapsamında bu birliğin, maddi ve manevi açıdan birbirine bağlı kalan üç ülkenin tüm ulusal çıkarlarına cevap vereceğini, ayrıca vatandaşların yaşam kalitesini, ülke refahını ve küresel ekonomide ulusal rekabeti arttıracığı belirtilmiştir (AEK, 2016: 6). Ayrıca deklarasyon kapsamında bu entegrasyonun bir sonraki aşaması olan Tek Ekonomik Alanı oluşturma fikri ortaya atılmıştır. Bu kısmın bir özeti olarak AEB'in oluşum sürecini aşağıdaki tabloda görmek mümkündür.

Tablo 1.1. Avrasya Ekonomik Birliği Kronolojik Gelişim Süreci

Yıl	Anlaşmalar	Üye Ülkeler
1994	Kazakistan Cumhuriyeti Başkanı Nazarbaev Moskova Devlet Üniversitesi'nde Avrasya Birliği'ni oluşturma projesini sunmuştur.	
1995	Gümrük Birliği Anlaşması	Kazakistan, Rusya ve Beyaz Rusya.
1996	Ekonomik ve İnsani Alanlardaki Entegrasyonun Derinleşmesine İlişkin Anlaşma	Kazakistan, Kırgızistan, Rusya ve Beyaz Rusya.
1999	Gümrük Birliği ve Ortak Ekonomik Alan	Kazakistan, Kırgızistan, Rusya, Beyaz Rusya ve Tacikistan.
2000	Avrasya Ekonomik Topluluğu Anlaşması	Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Rusya ve Beyaz Rusya
2003-2006	Ortak Ekonomik Alan'ın Oluşturması Anlaşması	Kazakistan, Rusya, Beyaz Rusya ve Ukrayna
2007	GB Komisyonu Anlaşması; Tek Bir Gümrük Bölgesi ve Gümrük Birliği'nin Oluşturulmasına İlişkin Anlaşma	Kazakistan, Rusya ve Beyaz Rusya
2009	GB Gümrük Kanunu Oluşturma Anlaşması	Kazakistan, Rusya ve Beyaz Rusya
2010	GB'de Dış Ekonomik Faaliyetler İçin Tek Gümrük Tarifesi ve Birleşik Emtia Nomenklatürü Oluşturuldu	Kazakistan, Rusya ve Beyaz Rusya
2011	Avrasya Ekonomik Entegrasyonu Bildirgesi İmzalandı	Kazakistan, Rusya ve Beyaz Rusya
2012	Ortak Ekonomik Alanı'nın- mal, hizmet, sermaye, emeğin serbest dolaşımı- Yasal Dayanağı Oluşturuldu ve Avrasya Ekonomi Komisyonu çalışmaya başladı	Kazakistan, Rusya ve Beyaz Rusya
2013	Ermenistan ve Kırgızistan'ın GB ve OEA'ya ve Daha Sonra AEB'ye Üyelikine Dair Çalışmalar Yapıldı	
2012-2014	GB ve OEA'yının Temeline Dayanarak AEB Çalışmaları Başladı	Kazakistan, Rusya ve Beyaz Rusya
2014	Avrasya Ekonomik Birliği Anlaşması	Kazakistan, Rusya ve Beyaz Rusya
2015	Kırgızistan ve Ermenistan'ın AEB'ye Katılımı	Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Rusya ve Beyaz Rusya
2016	Avrasya Ekonomi Komisyonu'nun Yeni Personelinin Çalışmalarının başlangıcı	Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Rusya ve Beyaz Rusya
2017	AEB Gümrük Kanunu Anlaşması ve Engeller, Muafiyetler ve Sınırlamaların "Beyaz Kitabı" Oluşturuldu	Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Rusya ve Beyaz Rusya

Kaynak: Evraziyskaya Ekonomicheskaya Komissiya, 2017: 11.

1 Ocak 2012 yılı Ortak Ekonomik Alanı'nın temelini oluşturan 17 anlaşma yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşmalar makro ekonomik koordinasyondan iş göçü konularına kadar olan tüm konuları kapsamış olup, üç ülkeyi birbirlerine ekonomik yakınlığını artırmıştır. Sonuç itibariyle 2015 yılının Ocak ayında bu entegrasyona

Ermenistan, Mayıs'ta ise Kırgızistan dahil olmuştur (Vinokurov ve Tsukarev, 2015: 09). Özetle Nazarbaev'in dile getirmiş olduğu 1994 yılındaki Avrasya Ekonomik entegrasyon projesi, Rusya'nın desteklemesi ile 20 yıllık çalışmaları sonucu AB kadar büyük gelecek beklentilerini sunacak şekilde 5 ülkenin tam üyeliği ile yürürlüğe girmiş bulunmaktadır.

1.2.2. Birliğin Kuruluş Aşamaları ve Amacı

AEB'in oluşumuna daha önce de bahsedildiği gibi Rusya, Kazakistan, Beyaz Rusya'nın geliştirdiği Gümrük Birliği ve Ortak Ekonomik Alanı temel olmuştur (Zhiltsov, 2016: 7). Dolayısıyla burada Gümrük Birliği ve Ortak Ekonomik Alan (OEA) hakkında bilgi verilmesi gerekmektedir.

Gümrük Birliği, karşılıklı ticarete tek bir gümrük tarifesi ve üçüncü ülkelerle ortak dış ticaret rejiminin uygulandığı, fakat herhangi bir gümrük beyannamesi, gümrük vergileri, tarife dışı önlemler, özel koruyucu olan anti-damping ve telafi edici önlemlerin uygulanmadığı tek bir gümrük bölgesini sağlayan ticari ve ekonomik entegrasyondur. Yani, her şeyden önce bu birliğe katılan ülkeler arasında ürünün serbest dolaşımına öncelik tanınmıştır. Beş üye ülkelerinin oluşturduğu GB- AEB'in temelidir. Gümrük Birliği Anlaşması Ocak 2007'de ayında imzalanıp, 2010 yılında yürürlüğe girmiştir (AEB, 2017: 42).

Ortak Ekonomik Alan'ın oluşturulması aşamasında *hizmet, sermaye ve emeğin* serbest dolaşımına ilişkin koşullar oluşturulmuştur. Ayrıca bu 'klasik serbestliği' sınırlandıran engeller ortadan kaldırılmıştır. 2012 yılı Ocak ayında ise OEA'yı oluşturan 17 ilk temel anlaşma yürürlüğe girmiştir (AEB, 2017: 42-44).

1.2.2.1. Avrasya Ekonomik Birliği'nin Tanımı

AEB, üye ülkelere ekonomik ve ticari fayda sağlamak amacıyla kurulan örgütüdür (AEK, 2016: 25). AEB uluslararası hukuk prensiplerine dayanmaktadır. Başka bir deyişle, üye ülkelerin egemen eşitliği, katılımcı ülkelerin siyasi sistem özelliklerine saygı gösterme, karşılıklı karlı işbirliği, istisnalar ve sınırlamalar olmadan piyasa ekonomisi ilkelerine uyarak ekonomik ilişkileri geliştirme düşüncesine dayanmaktadır (AEK, 2016: 26). AEB tek ekonomik alanda beş serbest ülkeden (Rusya, Kazakistan, Ermenistan, Kırgızistan ve Beyaz Rusya) oluşan bir uluslararası örgütüdür. AEB'in hukuki temeli, 29 Mayıs 2014'de Astana'da imzalanmış ve 1 Ocak 2015 yürürlüğe girmiş olan AEB Anlaşmasına dayanmaktadır (AEB, 2017: 22).

1.2.2.2. Avrasya Ekonomik Birliği'nin Amacı

AEB'i oluşturma amacı şunları içermektedir:

- ◆ Vatandaşların yaşam standartlarının iyileştirilmesi için ekonominin istikrarlı gelişimine yönelik şartları oluşturmak;
- ◆ Mal, hizmet, sermaye ve emek için tek bir pazarı oluşturmak;
- ◆ Avrasya ülkelerinin kapsamlı bir modernizasyon, işbirliğini sağlamak ve ekonomisinin rekabete dayanıklılığını sağlamak. AEB anlaşması mal, hizmet, emek ve sermayenin serbest dolaşımını öngörmektedir (AEB, 2017: 22).

AEB'de temel "dört serbest dolaşım türü" mevcuttur. Bunlar:

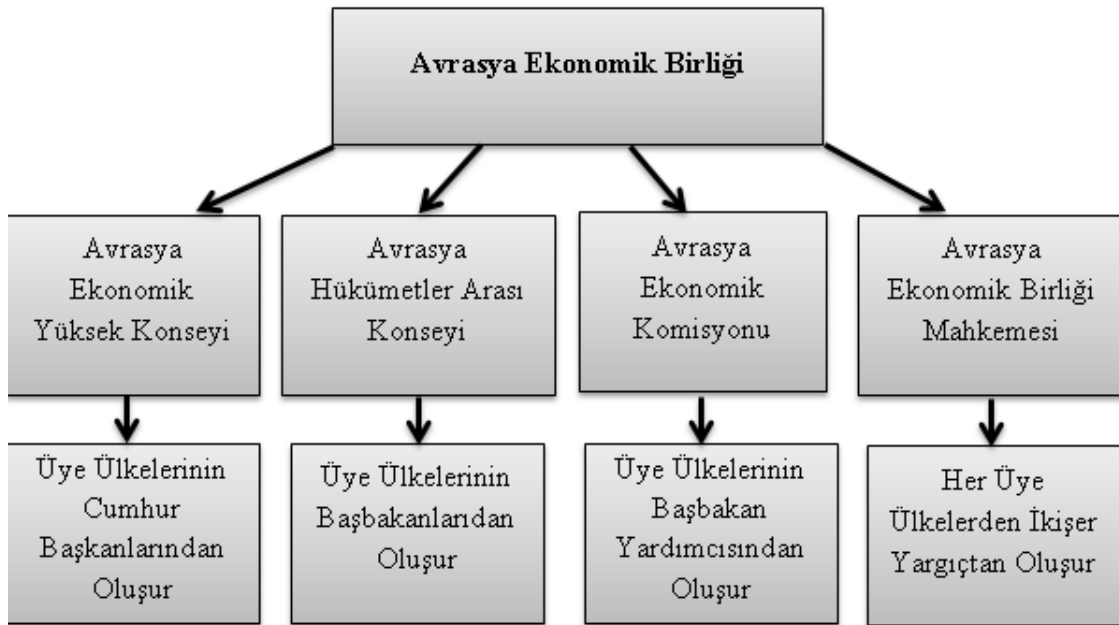
- ◆ Ortak mal piyasası- malların serbest dolaşımı: üye ülkeler arasındaki ticari gümrük kontrollerinin kaldırılması.
- ◆ Ortak hizmet piyasası- hizmetin serbest dolaşımı.
- ◆ Ortak emek piyasası- işgücü kaynağının serbest dolaşımı: AEB'e üye ülkelerin vatandaşlarına birliğe üye olan her ülkede herhangi bir izin almaksızın çalışabilme imkanı sağlanmaktadır. Dolayısıyla ortak emek piyasası, örgüte üye ülkelerin vatandaşlarına eğitim belgelerinin bütün birlik içinde tanınmasını, birlik ülkelerinde bulunma süresinin ayarlanmasını, tam sosyal sağlık güvencesinin sağlanmasını, ücretsiz acil yardım hizmetlerinden yararlanmasını ve bütün ülkelerde eğitim hizmeti alabilme imkanını sağlamayı amaçlamaktadır.
- ◆ Ortak finansal piyasa- sermayenin serbest dolaşımıdır. Ortak finansal piyasanın amacı: AEB ülkelerinin finansal piyasasının düzenlenmesi ve denetlenmesine yönelik uyumlaştırılmış şartlar oluşturmak, hizmet sektörü dahil, bankacılık ve sigorta sektörlerinde lisansların karşılıklı tanınmasını sağlamak, bir tüzel kişi olarak herhangi bir ek kurum olmadan birlik genelinde finansal hizmetlerin faaliyetlerini gerçekleştirmekve üye devletlerin yetkili makamları arasında bilgi alışverişinde bulunmak amacındadır.

1.2.3. Avrasya Ekonomik Birliği'nin Yapısı

2012-2015'te Avrasya ekonomisi entegrasyonu için kurumsal temel oluşturulmuştur. Bunlar, merkezi Moskova'da bulunan Avrasya Ekonomi Komisyonu

ve Minsk'te bulunan AEB Mahkemesi'dir. Temel kurumsal mahkemelerle beraber AEBYönetim Kurumu da oluşturulmuştur. Şekil 1.1.'de görüldüğü gibi örügütün kurumları, AEB Yüksek Konseyi, Avrasya Hükümetler Arası Konseyi, Avrasya Ekonomik Komisyonu (AEK) ve AEB Mahkemesinden oluşmaktadır. 2025 yılına kadar AEB mali denetleme kurumu oluşturulması hedeflenmektedir (AEB, 2017: 38).

Şekil 1.1.: Avrasya Ekonomik Birliği Yönetim Yapısı

Kaynak: Avrasya Ekonomik Birliği Kuruluş Antlaşması 2014.

1.2.3.1. Avrasya Ekonomik Yüksek Konseyi

AEB'in Yüksek Kurulu birliğin faaliyeti ile ilgili temel konulara bakmakta ve buna göre stratejiler geliştirmektedir. Ayrıca entegrasyonu sağlamak da bu kurumun görevidir. AEB Yüksek Kurulu üye ülkelerin Cumhurbaşkanı Başkanlarından oluşmaktadır ve yılda en az bir kez toplanırlar. Bu kurul 2 Şubat 2012 yılı itibariyle faaliyete geçmiş olup, ilk toplantısı Rusya Federasyonu başkenti Moskova'da gerçekleşmiştir. Bu kurul en yüksek derecedeki karar alıcı organ olarak kabul edilmektedir (Vinokurov ve Trubetskoy, 2015: 10). Avrasya Ekonomik Konseyinin temel görevi birlik genelinde ekonomik entegrasyonu sağlamaktır (Avrasya Ekonomik Komisyonu, 2016: 32).

1.2.3.2. Avrasya Hükümetler Arası Konseyi

Avrasya Hükümetler Arası Konseyi, üye ülkelerin Başbakanlarından oluşmaktadır. Yılda en az iki kez toplanırlar ve önemli yetkilere sahip kurumdur.

Onlardan bazıları, AEB anlaşması çerçevesinde alınan kararların uygulanması gözetmek ve örgüt bütçesinin onaylanmasıdır (Vinokurov ve Tsukarev, 2015: 10).

1.2.3.3. Avrasya Ekonomik Komisyonu

AEK önemli yetkilere sahip olan, ortak ulus üstü kuruldur. Sürekli aktif bulunan AEK birliğin yönetim organıdır. Komisyonun ulusüstü bir kurum olarak birçok önemli yetki ve görevleri vardır (Vinokurov ve Tsukarev, 2015: 10). AEB'in entegrasyonu sağlayacak faaliyetlerinden Avrasya Ekonomik Komisyonu sorumludur.

1.2.3.4. Avrasya Ekonomik Birliği Mahkemesi

AEB'in temel organları arasında birliğin mahkemesi de bulunmaktadır. Her üye ülkeden ikişer hakem seçilmektedir ve her zaman aktiftir. AEB Mahkemesi birlik organlarının kararlarını, birlik çerçevesinde uluslararası anlaşmaların gerçekleşmesi ile ilgili soru ve tartışmaları inceleyen, uzmanlaşmış bir yargı organıdır. AEB Mahkemesi'nin almış olduğu kararlar (örneğin gümrük tarifesi ile ilgili) üye ülkeleri doğrudan bağlamaktadır (Vinokurov ve Trubetskoy, 2015: 10). AEB Mahkemesi bunu özelliğiyle daha çok ticari konularda önemli kararlar alabileceği öngörülmektedir. Çünkü bir yaptırım gücü olmayan bir örgütün örgüt sınırları kapsamında etkili entegrasyon sağlaması zorlaşacaktır. AEB de bu yaptırımın genel uluslararası hukuk nezdinde sağlanmak amacıyla kendi bünyesinde bir adalet organı kurmuştur.

1.3. Avrasya Ekonomik Birliği'ne Üye Ülkeler ve Birliği'nin Dünyadaki Önemi

AEB'e beş ülke üyedir. Bunlar Rusya, Kazakistan, Beyaz Rusya, Ermenistan ve Kırgızistan'dır. Rusya bu birlik ülkeleri arasında en büyük ekonomiye sahip ülkedir. Ekonomik gücün temeli olan doğal kaynaklara ve insan gücüne sahip dünyadaki belli başlı ülkelere biridir. Ekonomik güç sıralamasında Rusya'dan sonra Kazakistan Cumhuriyeti gelmektedir. Bu anlamda bu ticari uluslararası örgütün lokomotifleri Rusya ve Kazakistan olduğunu söylemek mümkündür. Bu bölümde AEB'in dünyada ekonomisindeki yeri ve önemi ele alınacaktır. Birliğin sahip olduğu ekonomik üstünlükler ve doğal kaynakları hakkında bilgi verilecektir.

1.3.1. Avrasya Ekonomik Birliği'nin Dünyadaki Yeri ve Önemi

AEB'e üye ülkelerin toplam nüfusu 182,7 milyondur. Yaklaşık 20 milyon km² yüzölçümü ile dünyanın en büyük toprak alanına sahiptir. Yani, toplam karanın

%14'ünü teşkil etmektedir. AEB'e üye ülkeler daha önce de bahsettiğimiz gibi başta Rusya olmak üzere, Kazakistan, Beyaz Rusya, Kırgızistan ve Ermenistan'dır.

Şekil 1.2.: Avrasya Ekonomik Birliği Haritası ve Üye Ülkeler

Kaynak: Avrasya Ekonomik Komisyonu (<http://www.eurasiancommission.org>, erişim: 11.03.2017)

AEB'in 2016 yılına ait genel ekonomik verilerine göre birliğin toplam GSYİH'sı 1485,4 milyar dolar, üçüncü ülkeler ile dış ticaret hacmi 509,7 milyar dolar, AEB ülkelerinin karşılıklı ticaret hacmi 42,5 milyar dolar olmuştur. AEB ülkelerinin endüstriyel üretim rakamları ise 859,9 milyar dolardır (AEB, 2017: 12).

AEB'in diğer uluslararası düzeydeki ekonomik birliklere kıyasla bölgedeki doğalgaz, petrol, yeraltı zenginlikleri ile dünyada önemli konuma sahiptir. Örneğin, AEB'in 2016 yılına ait verilerine göre, dünya doğalgaz piyasasındaki payı %19,3 ile 2.sıradadır. Petrol üretimi rakamlarına göre, %14,5 ile ilk sıradadır. Ayrıca enerji üretimi alanında %5,1 ile 4. sırada gelmektedir. Bu verilere aşağıdaki tabloda yer verilmiştir (AEB, 2017: 13).

Tablo 1.2.: Avrasya Ekonomik Birliği'nin Dünyadaki Yeri

Ekonomik Potansiyeli	2016 yılına ait sayısal rakamlara göre	Dünyadaki Payı % olarak	Dünyadaki Sırası
Petrol Üretimi	607,5 milyon ton	14,5	1.sırada
Doğal Gaz Üretimi	682,6 milyar m ³	19,3	2.sırada
Mineral Gübre Üretimi	27,3 milyon ton	10,8	2.sırada
Demiryolu Altyapısı	107 bin km	7,8	2.sırada
Metaller Üretim	Dökme demir- 54,6 milyon ton	4,5	3.sırada
Tarımsal Üretim	Patates- 43,2 milyon ton	13,3	3.sırada
	Buğday- 76 milyon ton	10,5	3.sırada
	Et- 11,3 milyon ton	3,5	4.sırada
Enerji Üretimi	1210,2 milyar kWh	5,1	4.sırada
Metaller Üretim	Çelik - 76,9 milyon ton	4,5	5.sırada
Yol Altyapısı	1605,9 bin km	2,5	5.sırada
Sanayi Üretimi	---	3,7	6.sırada
Kömür Üretimi	471,7 milyon ton	6,5	6.sırada

Kaynak: Avrasya Ekonomik Birliği (<http://eec.eaeunion.org>, erişim: 11.03.2017)

AEB ülkeleri sınırı çerçevesinde, koordineli bir enerji politikası yürütülmektedir. 2025 yılına kadar petrol ve petrol ürünlerinin ortak pazarı oluşturulması planlanmaktadır. Böylece birlik 180 milyon üzeri nüfusu ve 20 milyon km² üzerindeki geniş alanı ile büyük bir endüstriyel, bilimsel ve teknolojik potansiyele sahip bir bölge olacaktır.

Diğer ekonomik verilere gelirseki 2014 yılı verilerine göre AEB ülkelerinde 11,4 milyon ton potas gübresi üretilmiştir. AEB ülkelerinin ekonomisinde kimya endüstrisi önde gelen sektörlerin arasında yer almaktadır (AEK, 2016: 256). 2014'de toplam 9,6 milyon ton ayçiçeği tahılı üretilmiştir. AEB'de koordineli tarım politikası yürütülürken sadece üretim ve ekonomisine değil aynı zamanda bu sektörün sosyal önemine de dikkat edilmektedir. Birliğe üye ülkelerin bulunduğu bölge ve alanları arasındaki yapısal ve iklimsel farklılıklar da göz önünde bulundurulmaktadır. AEB ülkelerinin toplam tarımsal arazi alanı 555,1 milyon hektar üzerindedir (AEB, 2017: 30). Örgütün genel ekonomik göstergelerinden sonra, bünyesinde bulunduran ülkeler

arasındaki ticaretin niteliği ve hacminin incelenmesi çalışmanın amacı açısından önemlidir.

2015 ve 2016 yılları için AEB' e üye ülkelerin karşılıklı ticaret sonuçlarını aşağıdaki tabloda görmek mümkündür.

Tablo 1.3.: 2015-2016 Yılları İçin Avrasya Ekonomik Birliği Üye Ülkelerinin Karşılıklı Ticaret Hacimleri

	2015 y., milyon dolar (USD)	2016 y., milyon dolar (USD)	2016y. 2015 y. % farkı	2016 yılı için hacimsel olarak özgül ağırlı, %.
AEB	45 605,30	42 536,40	93,3	100
<i>Buna Dahil:</i>				
Ermenistan-Beyaz Rusya	34,6	36,1	104,3	0,08
Ermenistan-Kazakistan	4,8	6,3	127,6	0,02
Ermenistan-Kırgızistan	0,6	1	192,9	0
Ermenistan-Rusya	1 295,80	1 328,20	102,5	3,12
Beyaz Rusya-Kazakistan	578,6	395,6	68,4	0,93
Beyaz Rusya-Kırgızistan	61	52	85,2	0,12
Beyaz Rusya-Rusya	26 003,30	25 965,00	99,9	61,05
Kazakistan-Kırgızistan	752,7	651,2	86,5	1,53
Kazakistan-Rusya	15 413,60	12 936,10	83,9	30,41
Kırgızistan-Rusya	1 460,30	1 164,90	79,8	2,74

Kaynak: Avrasya Ekonomik Komisyonu, 2017: 12.

2015 yılına kıyasla, karşılıklı ticaretin AEB'deki toplam dış ticaret içindeki payı %13,6'dan %14,2'ye yükselmiştir. Ermenistan'ın göstergesi %26,5'ten %29,2'ye yükselerek artış göstermiştir. Beyaz Rusya'da %49,5 ile %52,2'ye yükselmiş, Kazakistan'da %21,3'ten %21,9 arasında değişerek çok fazla bir fark vermemekle birlikte Rusya Federasyonu için de %8,2'den %8,7 oranları arasında küçük bir fark yaratarak artış göstermiştir. Karşılıklı ticaretin Kırgızistan Cumhuriyeti'ndeki toplam dış ticaret hacmine oranı %43,5'ten %35,9'a düşmüştür (AEK, 2017: 12). Kırgızistan'ın ticari göstergelerindeki bu düşüş aslında beklenen bir sonuç olduğunun altına çizmekte fayda vardır. Çünkü Kırgız yetkililerinin açıklamalarından da anlaşılacağı üzere, Kırgızistan bu ticari entegrasyon sürecine uzun dönemli ekonomik çıkarları göze amaçlayarak katılmaktadır. Dolayısıyla kısa dönemdeki ticari göstergelerin düşmesi Kırgız yetkililerini şaşırtmamıştır. Ekonomik olarak birlik için zayıf konuma sahip olan

Kırgızistan için uzun dönemde faydası olacağı ne kadar dile getirilse de, bu “uzun dönemin” ne kadar süre olduğuyla ilgili bir tanımlama yapılmamaktadır.

1.3.2. Avrasya Ekonomik Birliği: Yeni Bir Küresel Aktör

Günümüzde AEB, bölgesel ekonomik entegrasyonları sıralamasına göre AB'den sonra gelmektedir. AEB neredeyse 180 milyondan fazla nüfusa sahip pazardan oluşturmaktadır. AEB pazarı hukuken ve fiilen Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) normlarına dayanarak çalışmaktadır. Dolayısıyla, özellikle yabancı yatırımcılara ve üçüncü ülkelere bu büyük pazar ve birliğin getirdiği bazı önemli ticari altyapılar cazip gelmektedir.

Avrasya ekonomik entegrasyon projesi diğer ticari birliklerle karşılıklı etkileşim ve yeni potansiyel üyelerle işbirliği sağlamak için açıktır. 2 Ocak 2015 Ermenistan Cumhuriyeti birliğe üye olmuştur, ardından aynı yılın Ağustos ayında Kırgızistan Cumhuriyeti'nin birliğe katılım anlaşması yürürlüğe girmiştir. Ermenistan ve Kırgızistan'ın birliğe üyeliği, uzun dönemli ortak çalışma ve yoğun bir entegrasyon hareketi sonucunda gerçekleşmiştir. Çünkü AEK 2012 yılından bu yana birlik ülkeleri ile serbest ticaret bölgesi oluşturmak isteyen ortaklarla s düzenli bir şekilde ikili ilişkileri geliştirmiştir. Bu çalışmalar sonucunda 2015 yılı Vietnam Sosyalist Cumhuriyeti ile Serbest Ticaret Bölgesi anlaşmasına imza atılmıştır. İsrail, Mısır ve Hindistan ülkeleri ile AEB arasında serbest ticaret anlaşmalarının gelecek fırsatları üzerinde birlikte çalışma yapılmaktadır (AEK, 2015: 53). Ayrıca 2015 yılında Şili, Peru, Moğolistan ile AEK arasında Mutabakat Zaptı (karşılıklı anlayış gösterme) anlaşması imzalanmıştır. AEK'nin bunun gibi birçok çalışmaları devam etmektedir, örneğin Güney Amerika Ortak Pazarı (MERCOSUR) ve Güney-Doğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) ile de ortak bir anlaşma yapmak planlamaktadır. Genel olarak Birlik ile karşılıklı ticaretin serbestleştirilmesine 30'dan fazla ülke ilgi göstermektedir. 2016 yılından itibaren Çin ile ticari ve ekonomik işbirliği sözleşmelerin imzalanmasına yönelik müzakereler başlatılmıştır (AEK, 2015: 56). Yıllardır AEK ve Birleşmiş Milletler arasında işbirliği yürütülmektedir. 2013 yılında AEK'de UNCTAD'a-Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı- gözlemci statüsü verilmiştir. AEK Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Örgütü (UNIDO), Gıda ve Tarım Birleşmiş Milletler Örgütü (FAO) vd. ile de işbirliği yapmaktadır.

1.3.3. Avrasya Ekonomik Birliği Gelecek Beklentileri

Bu bölümde AEB'in geleceğe dair kısa, orta ve uzun vadeli beklentileri ele alınacaktır. Bu beklentiler AEB planlama ekibi (teknik ekip) tarafından, kısa, orta ve uzun vadede hazırlanmıştır. O belgeye de bazı göndermeler yapılarak bu konu burada ele alınacaktır.

1.3.3.1. Avrasya Ekonomik Birliği Kısa, Orta ve Uzun Vadeli Beklentileri

29 Mayıs 2014 yılında imzalanan AEB anlaşması, AEB'in 2025 yılına kadar planlanan temel kurumsal ve kalkınma stratejilerini de içermektedir. Bu belge ulus üstü yetki alanı dahilinde faaliyetlerin gelişimine yönelik bir dizi anahtar kriterler içermektedir. 2025 yılına kadar, birliğin ortak pazar sistemi oluşturulacak. Dolayısıyla üye ülkelerin tüm ekonomik sektörlerinin gelişiminde çarpan etkisi olacaktır. Bunlar, gaz, elektrik, petrol ve petrol ürünleri pazarlarıdır. Orta vadede ortak tıbbi cihazlar ve ilaçlar pazarı oluşturulacaktır. Ortak pazarın işleyişi ve birlik anlaşmasına yönelik koordineli (anlaşılır) bir politikanın yürütülmesi için yasal bir çerçeve oluşturulacak.

Kısa vadede (1-3 yıl); birliğin gelişmesine yönelik yasal, örgütsel ve kurumsal altyapının gelişimi üzerine çalışmalar tamamlanacak, ayrıca AEB anlaşmasının uygulanması için gerekli gerekli önlemlerin alınacaktır. Engellerin ortadan kaldırılması, istisnalar ve sınırlamaları en aza indirmek için ortak çalışmalar devam edecektir. Böylece ulus üstü düzenleme ve denetleme mekanizması geliştirilmiş olacaktır (AEK, 2015: 58). Sonuç olarak, birliğe üye ülkelerin ulusal ekonomilerinin hemen hemen tüm sektörleri ek bir teşvik alacaktır. Bunun dışında, karşılıklı ve diğer ülkeler olumsuz etkileri minimize etmek için, mekanizmaların iyileştirilmesi ve geliştirilmesi üzerinde çalışma gerçekleştirilecektir.

Orta vadede (3-5 yıl); gündemdeki entegrasyon işbirliği ve onun uygulanması sonucu, reel ekonomik sektör, ulaştırma, altyapı ve diğer alanlar da dahil olmak üzere, kooperatif projelerinin öneminin artırılmasını sağlanacaktır. Kapsamlı bir entegrasyon için endüstriyel, bilimsel ve teknik kaynak tabanının bulunması, dünya sahnesinde önemli bir oyuncu olan birliğe, gelecekte ekonomi ve piyasa niş sektörlerindeki listesini genişletmesini sağlayacaktır. Entegrasyon işbirliğinin konusu sadece siyasal ve sektörel politikalar değil, aynı zamanda ekonomik projeler de dahil olacaktır. Orta vadede, her üye ülkenin ekonomilerinde rekabet avantajlarına dayalı karşılıklı tamamlayıcılık etkisi görülecektir. Birliğin etkili küresel konumlandırma rekabet avantajı (arazi büyüklüğü,

pazar büyüklüğü, doğal kaynaklar ve transit potansiyeli, sosyo-kültürel etmenler) potansiyel entegrasyon projelerinde yatırımcılar için üye ülkelerin çekiciliği arttırılacaktır (AEB, 2015: 59).

Uzun vadede (5-15 yıl); birliğin ekonomik gelişmişlik düzeyi küresel ekonomik rekabete dayanıklı hale getirecektir. 2025 yılına kadar AEB anlaşmasındaki ilgili hükümler uygulanmış olacaktır. *"Entegrasyon- üye ülkelerin ekonomilerinin büyümesindeki ek bir sürücüdür (hız)"* yaklaşımı, AEB koordinasyonu yoluyla güçlendirilecektir. Dolayısıyla entegrasyonun sonuçlarından yararlanmak için, ülkeler arası eşitsizliği azaltmak, küresel ekonomiye adapte olmak ve ekonomilerin rekabet gücünü artırmak gibi kilit koşullar oluşturulacaktır (AEB, 2015: 59). Birlik entegrasyonunun uzun vadeli gelişme süreci sonucunda yeni pazar segmentlerinin oluşturulması yoluyla üye ülkelerin ekonomik yapısının iyileştirilmesinde yardımcı olacaktır. AEB içinde engellerin gitgide kaldırılması, istisnalar ve kısıtlamaların minimize edilmesi, ülkeler arasındaki ticari ve ekonomik işbirliğinin artmasını sağlayacaktır. Bu durumda karşılıklı ticarete ara malların artması beklenmektedir. Bu da birlik içindeki ulusal kaynakların kullanımının verimliliği üzerinde olumlu etkisi olacağı anlamına gelmektedir. Altyapı, endüstri, yenilik diğer projelerin ortaklaşa uygulanması ihracatın büyümesine ve üçüncü ülkelere ithalatın azalmasını sağlayacaktır. Uzun vadede AEB nezdinde ortaya çıkan "entegrasyon bütünleşmesi"- dünya ekonomik birlikleri ile işbirliği içinde ve küresel sorunlara çözüm bulma seviyesinde aktif olacaktır.

Günümüzde AEB'in planlamış olduğu kısa ve orta vadedeki amaçların hemen hemen hepsi gerçekleşmiştir. 2025 yılına kadar olan uzun vadedeki amaçlar da üye ülkelerin kendi aralarındaki işbirliği başarılı ve koordineli bir şekilde yürütmelerine bağlı şekillenecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

KIRGIZİSTAN EKONOMİSİ

2.1. Kırgızistan'ın Genel Ekonomik Gelişmeleri ve Temel Ekonomik Göstergeler

Çalışmanın bu bölümünde Kırgızistan'ın genel ekonomik durumu incelenmektedir. Ayrıca ülke ekonomisiyle ilgili sorunlara değinilmiş olup, bazı öngörülerde de bulunmaktadır.

2.1.1. Bağımsızlıktan Sonra Serbest Piyasa Ekonomisine Geçiş

Bugünkü BDT olarak ele aldığımız coğrafyayı oluşturan ülkeler, 1991 yıldan bu yana birer bağımsız devlet olarak tarih sahnesine çıkmışlardır. Bu ülkeler hem coğrafi yakınlık hem de ortak tarihi geçmişe sahip olmalarından dolayı birçok konuda aynı kaderi paylaşmaktadırlar. Bu süreçlerden biri de sosyalizmin ortadan kalkmasıyla beraber kendini gösteren serbest piyasa ekonomisidir. Her ne kadar ortak ekonomik geçmişe sahip olsalar da serbest piyasa ekonomisine geçişte bütün devletlerin aynı yolu izlediğini söylemek mümkün değildir. Bazı ülkeler bu konuda daha tedbirli davranırlarken (Özbekistan ve Türkmenistan gibi), Kırgızistan gibi ülkeler de daha radikal adımlarla bu sürece dahil olmaya çalışmışlardır. Bu iki tercihin de kendine göre artı ve eksileri olmuştur, ancak konunun gereği bu konulara burada değinmesi mümkün olmayacaktır. Çalışmanın ana konusu olan Kırgızistan, yukarıda da belirtildiği gibi serbest piyasa ekonomisine geçişte bölge ülkelerine göre daha da radikal adımlar atmıştır. Bunun sonucu, piyasa ekonomisinin bir parçası olan özelleştirme süreçleri hızla başlatılmış ve ülke DTÖ'ye bile erken dönemde (1998) üye olmayı başarmıştır.

Kırgızistan coğrafi konum bakımından, diğer komşu ülkelere göre dezavantajlı durumdadır. Hem yüksek rakımda bulunması hem de tarım alanlarının daha az olması ekonomik açıdan gelişmesini engelleyen faktörlerin başında gelmektedir. Ekonomik gelişme için coğrafi konumun önemini burada görmek mümkündür. Ülkenin bağımsızlığını kazandıktan hemen sonra liberal ekonomiye geçişin başladığını görmek mümkündür. Dünya'da çok önemli ekonomik ve ticari kuruluşların çoğuna üye olması bu durumun açık göstergesidir. Kırgızistan'ın üye olduğu uluslararası kuruluşların başında, BM, AGİT, IMF, WB, ILO, WTO, UNIDO, WHO, UNESCO, IFC vb. gibi kuruluşlar gelmektedir (Karluk, 2011: 49). IMF verilerine göre Kırgızistan, 2010 yılı hariç kabul edilir bir büyüme göstermiştir. 2010 yılında yaşanan kanlı iktidar değişimi

ülkenin ekonomik olarak geriye itmiştir. Bunun sonucu 2010 yılında negatif büyüme (-1,4) hızı göstermiştir (Karluk, 2011: 49).

Ülkede enflasyon oranı çok yüksektir. Mesela, unlu mamuller yıllık olarak %62 para değerini kaybetmektedir (Karluk, 2009: 31). Enflasyonun mümkün olan en az seviyede tutulması bir ülkenin ekonomisi açısından büyük önem arz etmektedir. Kırgızistan bu anlamda yeterli çaba göstermediğini, onun bugünkü gelişmemiş olmasından anlamak mümkündür.

2.1.2. Kırgızistan'ın Genel Ekonomik Durumu

SSCB'nin dağılmasıyla beraber, artık bünyesinde bulunan ülkeler birer bağımsız devlet kurmuşlar ve ekonomik politikalarını yeniden düzenlemeye başlamışlardır. Bu ülkeler içerisinde Kırgızistan da bağımsızlığını ilk olarak ilan eden ülkelerden biri olmuştur. Bu başlık altında Kırgızistan'ın izlediği ekonomik politikalar ve ülkenin genel ekonomik profili üzerinde durulacaktır. Bu da AEB üyeliğine giden ekonomik ve tarihi süreci anlamakta yardımcı olacaktır.

Kırgızistan 199,951 km² yüzölçümü ve yaklaşık 6 milyon nüfusuyla Orta Asya'nın tam merkezinde bulunmaktadır. Kuzeyinde Kazakistan, doğusunda Çin, güney ve güney batısında Tacikistan ve Özbekistan ile komşudur (The World Factbook, 2017).

Kırgızistan hem sahip olduğu yüzölçümü bakımından hem de enerji kaynakları bakımından bölge ülkelerine kıyasla dezavantajlı durumdadır. Ülkenin çoğu kısmının dağlık bölgelerden oluşması da ülke ekonomisini belirleyen en önemli faktörlerdendir. Bu coğrafi şartlar altında ülke ekonomisi tarım ve hayvancılığa daha çok bağımlıdır. Ülkenin sahip olduğu tarım alanları, tarımsal ürünlere olan ihtiyacın tamamını karşılayamamaktadır. Bu da özellikle temel gıda anlamında dış ülkelere bağımlılığı arttırmaktadır. Bunun gibi olumsuz durumun yanında Kırgızistan ekonomisi tarihinde olumlu gelişmeler de yaşanmıştır. Kırgızistan, bölgede ilk milli parayı kullanan ülke olmasının yanında, DYÖ'ye de ilk üye olan ülkedir. Diğer yandan bölgedeki dış yatırım çekmeye ağırlık veren ülke olması açısından dünya ekonomisi için bölgede önemli bir konuma sahiptir. Ayrıca, Kırgızistan Orta Asya'da Çin topraklarına açılan coğrafi konumu nedeniyle ekonomik anlamda avantaj sahibidir. Bu durumu yıllarca iyi değerlendirmiştir. Çin'de gün geçtikçe üretimin artması dış pazarlara olan ihtiyacı da arttırmaktadır. Böylece Çin ile kara sınırı olan Kırgızistan, bir geçit ülke olarak yarar sağlamaktadır (Pehlivanoglu ve Güneş, 2008: 12).

Kırgızistan ekonomisi yukarıda da değinildiği gibi, coğrafi konumundan dolayı ağırlıklı olarak hayvancılık ve tarıma dayanmaktadır. Kırgızistan'ın başlıca ürettiği tarım ürünleri tütün, pamuk, patates, sebze, üzüm, meyve, çilek ve kirazdır. Ülkede hayvancılık ise genelde koyun, keçi ve sığırdır. Ayrıca ülkede hayvancılık üzerinden en fazla yün üretimi yapılmaktadır (Koychumanov ve Bobuşev, 2002: 34).

Kırgızistan'ın GSYİH 'sının %14,9'unu tarım, %29,2'sini sanayi ve %55,9'unu hizmet sektörü oluşturmaktadır (The World Factbook, 2017). Tarım ve madencilik (özellikle altın üretimi) Kırgızistan ekonomisinin en önemli sektörleridir. Kırgızistan ekonomisi bağımsızlığını kazandıktan sonra %50 oranında küçülme yaşamıştır. 1996'dan itibaren tarım üretimindeki artış ve Kumtor altın madeninin çalışmaya başlamasıyla ekonomi canlanmaya başlamıştır. Ancak 2002'de Kumtor altın madeninde yaşanan kazadan sonra üretim durmuş ve büyüme 'sıfır' düzeyinde gerçekleşmiştir (Koychumanov ve Bobuşev, 2002: 36).

Kırgızistan'ın ekonomisi, altın ve diğer kıymetli madenler ile taşların ihracatına (toplam ihracatın %34'ü) oldukça bağımlıdır. 2016 yılından beri Kırgızistan'ın başlıca ihracat ürünleri arasında altın, pamuk, yün, giysiler, et, civa, elektrik, uranyum, makine ve ayakkabılar yer almaktadır. Gerçekleşen ihracatın %44,9'u İsviçre'ye, %10,5'i Kazakistan'a, %10,1'i Rusya'ya, %8,7'si Özbekistan'a, %6,2'i Türkiye'ye ve %5,5'i de Çin'e yapılmaktadır. 2015 yılında toplam ihracat rakamı yaklaşık 1,571 milyar doları oluşturduysa, 2016'da 1,544 milyar doları oluşturarak %1,7 oranında azalma göstermiştir (The World Factbook, 2017).

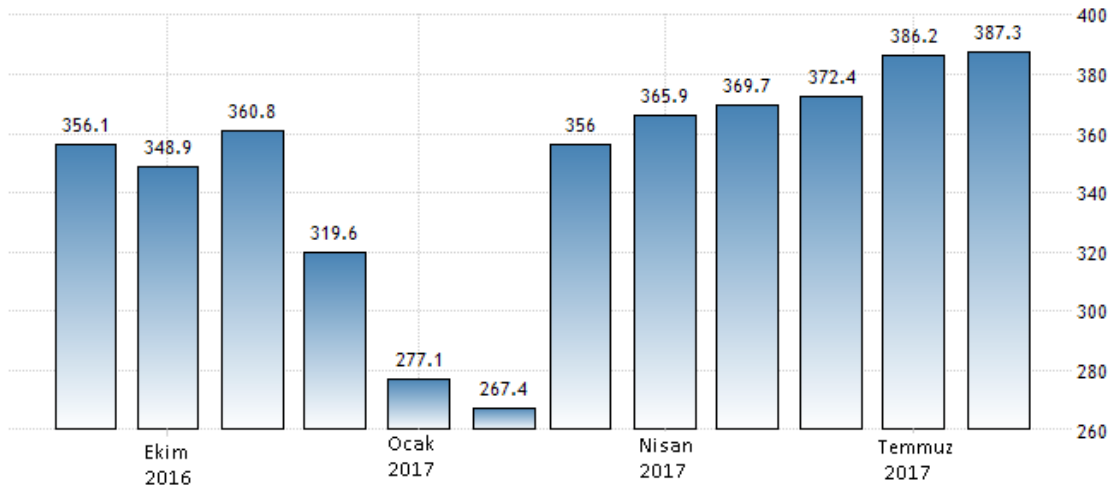

Şekil 2.1: Kırgızistan'ın İhracat Miktarları (Milyon Dolar)

Kaynak: National Bank of the Kyrgyz Republic (www.tradingeconomics.com), 2017.

Ülkenin ihracatı 2016'nın Ekim ayı itibariyle ilk başta 181,7 milyon dolardan 140,4 sonra 141,9 milyona kadar iniş göstermiştir, fakat yılın son aylarına doğru

tekrardan 205,2 milyon dolara ulaşarak yükseliş göstermiştir. 2017 yılına ait verilerde ise Ocak ayında 82,6 milyona kadar inmiştir yani 2016 Aralık ayı ile 2017 Ocak ayı arasında %59,75 azalma göstermiştir. 2017 Şubat ve Mart ayları tekrar yükselmesine rağmen Nisan ayına gelince yine %40,9 oranında azalma gösterdiğini görmek mümkündür, daha sonraki aylarda ise %3 azalmış fakat Haziran ayında 114,5 milyon dolardan 147,4 milyona ulaşarak %22 oranında yükselmeye başlamıştır (<https://tradingeconomics.com/kyrgyzstan/exports>, 2017).

Şekil 2.2: Kırgızistan'ın İthalat Miktarları (Milyon Dolar)

Kaynak: National Bank of the Kyrgyz Republic (www.tradingeconomics.com), 2017.

Ülkenin Eylül 2016 ve Ağustos 2017 arası verilerine bakılırsa 2016 yılı son aylarında çok fazla dalgalanma göstermeksizin 2017 Ocak ayı itibariyle ithalat rakamının fazla azaldığını görmek mümkündür, fakat Mart ayı itibariyle 267,4 milyon dolardan 356 milyon dolara kadar yükselerek yaklaşık %25 oranında artış göstermiştir. Daha sonraki aylarda ise çok fazla fark olmaksızın Nisan ayı %2,7, Mayıs %1, Haziran %0,72 oranında yükseliş göstermektedir.

Kırgızistan'ın başlıca ithal ürünleri arasında petrol, gaz, makine ve teçhizat, gıda ve kimyasal maddeler yer almaktadır. Bu ithalatın %37,8'i Çin'den, %20,7'i Rusya'dan, %16,4 oranı Kazakistan'dan ve %4,9'u Türkiye'den gerçekleştirilmektedir. İthalat rakamları 2015 yılında yaklaşık 3,791 milyar dolar olmuştur ve 2016 yılında bu rakam 3,644 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (The World Factbook, 2017).

2.1.3. Kırgızistan Ekonomisinin Temel Sektörleri

Bu bölümde Kırgızistan'ın ekonomisini oluşturan temel önemli sektörler ele alınmaktadır ve yıllara göre ne tür gelişme gösterdiğine dair veriler sunulmaktadır.

2.1.3.1. Tarım ve Hayvancılık

Kırgızistan ekonomisinde tarım sektörü çok önemli yer tutmaktadır. Bunun sebebi tarıma elverişli geniş toprakları ve iklim şartlarından kaynaklanmaktadır. Kırgızistan dağlık bir ülke olduğu için tarım arazileri ülkenin güney bölgesi olan Fergana (Celalabad, Batken, Oş) vadisinde bulunmakta ve ülkenin %70 tarım ürünleri bu topraklarda üretilmektedir. Sektörün ülke ekonomisine katma değeri %22,1 oranında olup çalışan nüfusun 1/3'üne istihdam sağlamaktadır. Tarım sektöründe 1990'ların ortasından itibaren özelleştirme faaliyetleri başlamış, 300 binden fazla çiftçilik ve köy işletmeleriyle birlikte 1300'e yakın kooperatif işletmeleri kurulmuştur (Elemanova, 2015: 74).

Tarım sektörü hem GSYİH'ya yaptığı yaklaşık %37 (2004 yılı itibarı ile) oranındaki katkı, hem de imalat sanayi sektöründeki azalma neticesinde işsiz kalan işgücünü istihdam etmesi ile ekonomide önemli bir yere sahiptir. Özel çiftlikler tarımsal üretimin %40'ni oluşturmakta ve kamu sektörünün tarımsal üretimdeki katkısı %5 civarındadır. Hububat üretiminde buğday oldukça önemli ve tarımsal üretimin neredeyse yarısını oluşturmaktadır. Saman, süt ürünleri patates, sebzelere ve şeker pancarı diğer önemli tarım ürünleridir. Yüksek ve kırsal kesimlerde ise hayvancılık üretimi yapılmaktadır. Ancak tarımsal gelirlerdeki azalma çiftçilerin çoğunun çiftlik hayvanlarını satmasına neden olmuştur. 1999-2000 yıllarında ülkede 1,6 milyon ton tahıl hasadı üretilmiştir. Bu miktar 2001 yılında 1,8 milyon tona kadar yükselmiş ancak 2004 yılına gelindiğinde ise tahıl hasadı 1,75 ton seviyesine azalmıştır. Sovyetlerin çöküşü Kırgızistan'ı önemli miktarda gübre ve tarımsal makine yedek parçaları yokluğuyla karşı karşıya bırakmış ve bunun sonucunda da tarımsal gelirlerde aniden azalma meydana gelmiştir (Benli, 2008: 3).

Tarım sektörünün istihdam açısından da önemli rol oynamaktadır, endüstriyel istihdamda daralmanın doğal bir sonucu olarak tarımsal istihdamda artış kaydetmiştir. 1989'da %33 olan tarımsal istihdam, 1998'de %49'a yükselmiş, bağımsızlıkla birlikte başlayan özelleştirme süreci tarım sektörünü de kapsayarak %2,5 oranında özelleştirme yapılmıştır (Dikkaya ve Kadi, 2005: 59).

Kırgızistan'daki zirai üretimin yüzde 40'ı özel sektöre ait çiftlikler tarafından gerçekleştirilmektedir ve devletin üretimdeki payı sadece %5'tir. Geri kalan üretim ailelere ait tarlalarda yapılmaktadır. Tahıl üretimi ve özellikle buğday üretimi tarımsal üretimin yaklaşık yarısını teşkil etmektedir. Ülkede üretilen diğer temel tarım ürünleri

ise pamuk, tütün, şeker pancarı, meyve ve sebzedir. Tarım sektöründeki verimliliğin azalmasının en önemli nedenlerden biri de ülkedeki teçhizatın yeterli seviyede olmayışıdır. Çünkü Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte daha önce diğer Sovyet ülkelerinden sağladığı gübre ve zirai makine donanım parçalarının temin edilmesinde zorluklar çekmeye başlanmış ya da tamamen eski olan makineler kullanılamaz hale gelmiştir (Kırgızistan Ülke Bülteni, 2012: 18).

Günümüzde ülkenin tarım üretimi ülkedeki ihtiyacı karşılayacak düzeyde değildir. Ülkede üretilen temel gıda ürünleri, ülkenin yıllık ihtiyaçlarının buğdayda %63,0'nı, sıvı yağlarda %56,3'nü ve şeker üretiminde %43,9'unu karşılamaktadır. Dolayısıyla, ülke ekonomisi dünya gıda fiyatlarındaki dalgalanmalara ve ihracatçı ülkelerin ihracat politikalarına karşı duyarlılık göstermektedir. Sektördeki gelişmeler genelde hayvancılık ve sebze üretimine bağlı olup buğday, şeker pancarı ve pirinç üretimlerinde düşüşler yaşanmaktadır (Elemanova, 2015: 74).

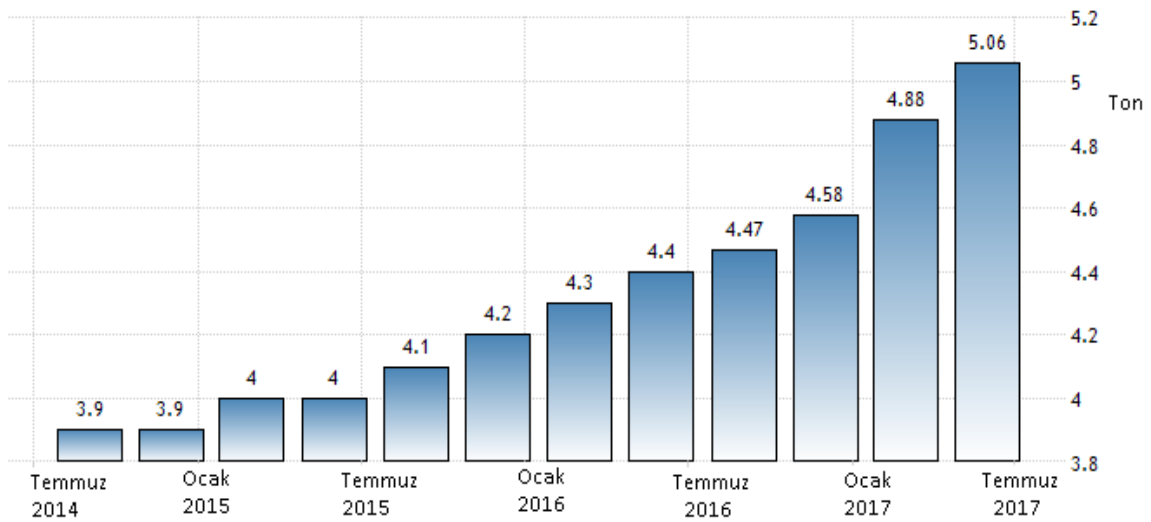
2.1.3.2. Madencilik ve Sanayi Sektörü

Madencilik Kırgızistan'ın en önemli sektörüdür ve neredeyse sanayi sektörünün yarısını oluşturmaktadır. Özellikle altın sanayisinin ülke ekonomisinde büyük bir payı vardır. Kırgızistan dünyanın onuncu büyük altın üreticisi ve ihracatçısıdır (Güneş ve Pehlivanoğlu, 2008: 16).

Kırgızistan'ın metalurji sektöründe üretilen ürünlerin neredeyse tamamı ihraç edilmektedir. Ülkedeki en büyük altın madeni olan Tien-Şan dağlarındaki Kumtor altın madeninde 1997'den beri yıllık ortalama 18 ton altın üretilmektedir. Bu da ülkedeki tüm altın üretiminin yüzde 90'ına karşılık gelmektedir. 2007 yılında ortaklık anlaşmasının yeniden yapılandırılmasıyla devlet payının %16'dan %29'a çıkartılması için anlaşma imzalanmıştır. Maden 1997'den bu yana yaklaşık olarak 225 ton altın üretmiştir. 2009'da üretimde azalma yaşanarak 16,3 ton altın ancak üretilenmiştir (Kırgızistan Ülke Bülteni, 2012: 10).

GSYİH'nın %7'sini gerçekleştiren Kumtor Altın İşletmeciliği'nin ilerleyen yıllarda üretiminin azalacağı dikkate alındığında, altın sanayi sektörüne ciddi yatırımların yapılması gerekmektedir. Kırgızistan'daki madencilik sektöründeki en büyük yatırımcı ülke Kanada olarak bilinmektedir. Kumtor Altın madencilik firması olan Cameco'nun sanayi sektöründeki payı %46 civarındadır (Dikkaya ve Kadi, 2005: 60).

Ülkede ticari öneme sahip 30'dan fazla altın madeni bulunmaktadır. Tien-Şan dağlarındaki Kumtor altın madeninin faaliyete geçmesi ile birlikte altının ekonomideki rolü artmıştır. Altın madenciliği GSYİH'nın %7'sini oluşturmaktadır. Kumtor'deki 560 tonluk rezervin dünyadaki en büyük 8 rezervden biri olduğu bilinmektedir. Jeruy ve Taldy Bulak rezervlerinin de içinde bulunduğu altın madenlerinin oluşturulma süreci yavaş ilerlemektedir. Söz konusu altın rezervlerinin yaklaşık 75 ton olduğu tahmin edilmektedir (Benli, 2008: 5). Şekil 2.3'te görüldüğü gibi 2017 yılına ait verilere göre Kırgız altın rezervi Temmuz ayı 5,06 tona ulaştığı bilinmektedir.

Şekil 2.3.: Kırgızistan'ın Altın Rezervi (Ton)

Kaynak: National Bank of the Kyrgyz Republic (www.tradingeconomics.com), 2017.

Yukarıdaki şekilde de görüldüğü gibi Kırgızistan'daki altın rezervin oranı yıl geçtikçe önemli ölçüde artış göstermektedir.

Kırgızistan'daki Altın Rezervleri, 2017 yılının ikinci çeyreğinde 2017 yılının 4. çeyreğinde 4,88 ton iken 5,06 ton'a yükselmiştir. Kırgızistan'daki Altın Rezervleri, 2000'den 2017 yılına kadar 2,99 ton aralığında gerçekleşmiştir. 2017 yılının ikinci çeyreğinde 5,06 tona ulaşarak en yüksek seviyesine ulaştığını görmek mümkündür.

Kırgızistan'ın ikinci büyük altın madeni olan Talas bölgesindeki Jeruy maden yatağındaki altın rezervlerini ise devlete ait Kyrgyzaltyn firması ve İngiliz Oxus ve Avustralyalı Normandy madencilik şirketleri ortak olarak işletmektedir. Altın haricinde ithal enerji kaynaklarına olan bağımlılığı azaltmak için kömür üretimini yeniden canlandırmaya ve üretimi artırmaya çalışılmaktadır. 2001 yılında 500 bin ton olan kömür üretiminin 2005'de 1,1 milyon tona çıkarılması planlanmıştır ancak yatırımların yetersiz olduğundan dolayı plan gerçekleşmemiştir. Yıllık 1,5 milyon ton kömür tüketen

Kırgızistan yıllık 500 bin ton civarında kömür üretebiliyor kalan kısmını da Kazakistan'dan ithalat yoluyla temin etmektedir. Ülkedeki toplam kömür rezervinin 3,5 milyar ton olduğu tahmin edilmektedir (Kırgızistan Ülke Bülteni, 2012: 19).

SSCB'den ayrılan Orta Asya ülkelerinin birçoğunda toplumun ekonomik birimleri ticarete yönelmiştir. Emek ve disiplinin sağlanmasına ve küçük ve orta ölçekteki işletmelerin geliştirilmesine çok az önem verilmektedir. Ülke ekonomisini hammadde ihraç ederek geliştirmeye çalışılması er veya geç önemli sorunlar doğuracaktır. Çünkü üretimin gelişmesi bu tür kaynakların rasyonel olarak istihdam edilmesi ve yeni bir yöneticilik anlayışının yaygınlaştırılması ile daha çok ilişkilidir (Dikkaya ve Kadi, 2005: 66).

Kırgızistan'da sanayi üretimi, ekonominin sanayi sektörüne bütünleşmiş olan işletmelerin üretimini ölçmektedir. İmalat en önemli sektördür ve toplam üretimin %78,1'ini oluşturmaktadır. İmalatın en büyük kesimleri: metaller (%62,2); gıda ürünleri ve tütün (%16,1); kauçuk ve plastikler (%9,8); ve kok ve rafine edilmiş petrol ürünleri (%4,1). Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme arzı, toplam üretiminin %15,1'ini, madencilik ve taş ocakçılığı %5,7'sini, su temini, kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirmeyi %0,9'dan oluşturmaktadır (The World Factbook, 2017).

Sanayi üretiminde küçük makinalar, tekstil, gıda işletme, çimento, ayakkabı, kereste, mobilya, elektrik motorları önemli yer tutmaktadır. İstihdamın sektörel dağılımında ise tarım sektörünün %55, sanayi sektörünün %15 ve hizmetler sektörünün %30 oranında bir paya sahiptir (Egeli ve Emsen, 2006: 65).

Birçok mal çeşidinin Rusya'dan ithal edilmesi Kırgızistan'daki sanayi sektörünün gelişmesine belli bir seviyede engel olduğu görüşü mevcuttur. Ülkedeki sanayinin bağımsızlıktan hemen sonraki GSYİH içerisindeki payı %46,2 seviyesinde iken 2009 yılı itibariyle %23,1'e kadar gerilemiştir. Özelleştirilen tarım işletmeleri ile birlikte sanayi sektöründeki istihdam edilen işgücünün bir bölümü tarım sektörüne kaymıştır. Kırgızistan sanayi üretim hacmi 2007'de %7,3 artış göstererek 1,65 milyar dolar civarında gerçekleşmiştir. Kırgızistan'ın sanayi politikası özellikle ülkedeki yün, pamuk ve ipek üretimine dayalı olarak hafif sanayi sektörüne yönelik bir eğilim arz etmektedir (Kırgızistan Ülke Bülteni, 2012: 14).

Ülkedeki en büyük şirketler tekstil sektöründe faaliyette bulunmaktadır. Bu şirketlerin büyük çoğunluğu pamuk işletme fabrikalarından oluşmaktadır. Pamuk işletme fabrikalarının tamamı yabancı iştiraklidir. Ülkedeki yıllık pamuk yetiştirme 100

bin tondan fazla olup, söz konusu fabrikaların elyaf işleme kapasitesi 337 bin tondur. Kumaş, pamuk-yün iplik, ham pamuk lifleri, ipek kumaş, halı, örme giyim eşyası üreten işletmelerin sayısı 70 civarındadır. 70'den fazla işletme ise giyim sanayi üretimi yapmaktadır. Paltolar, ceketler, yağmurluklar, askeri üniformalar, şapkalar vb, giyim sanayisinde üretilen başlıca ürünlerdir. Deri mamulleri hafif sanayinin %3,4'ünü oluşturmaktadır. Dericilikte 5 işletme faaliyet göstermektedir. Ülkede üretilen başlıca deri ürünleri ise; bavul, çanta, kemer, hediye eşyalar, büyükbaş hayvan derisi, deri giyim ve ayakkabıdır (Benli, 2008: 15).

2.2. Ekonomik Sorunlar ve Çözüm Arayışları

Bu kısımda Kırgızistan ekonomisindeki sorunlar açıklanmakta ve bu sorunlara karşı ne gibi çözümler üretildiğine dair bilgi sunulmaktadır.

2.2.1. Kırgızistan Ekonomisinde Su Faktörü: Sınır Aşan Sular Sorunu

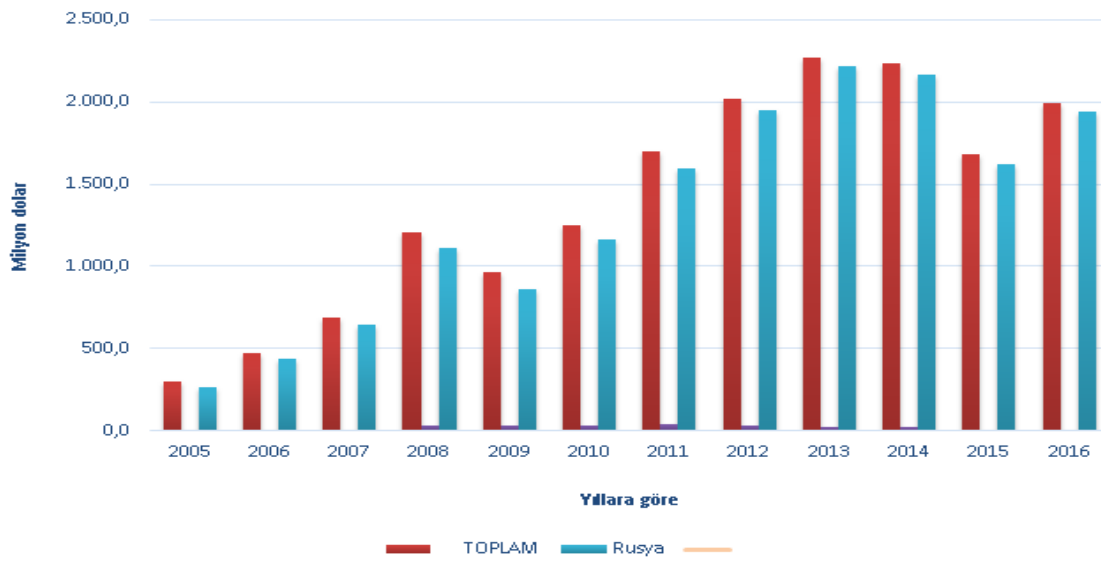
Kırgızistan su kaynakları bakımından zengin ülkedir. Özellikle içme suyu konusunda bölge ülkelerine göre avantajlı durumdadır. Hem enerji üretimi hem de sulama konusunda, bu doğal faktör ülke ekonomisini iyi yönde etkilemektedir. Ancak bölgede, sınır aşan suların kullanımı sorunu devletler arası ilişkileri derinden etkilemektedir. Özellikle Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan arasında yaşanan su sorunu halen çözüme kavuşmuş değildir. Dünyanın önde gelen tarım ülkelerinden biri olan Özbekistan, tarım alanlarının sulanmasında tamamen Orta Asya'nın en büyük nehirleri Sır Derya ve Amu Derya'ya bağımlıdır. Bu iki nehirden Sır Derya nehri Kırgız topraklarından başlamaktadır. Sınır aşan bu nehirlerin hukuki olarak statülerinin tam olarak belirlenememesinden dolayı, ülkelerin her biri bu nehirler üzerinde hak iddia etmektedirler. Bölgede yaşanan su sorununun doğru anlaşılması Kırgızistan ekonomisinin doğru anlaşılması açısından önemlidir. Çünkü bu ülke enerji anlamında dışarıya bağımlı olmadığı tek alan hidro enerjidir. Hatta hidro enerji ihracatı bütçenin önemli kısmını kapatmaktadır.

2.2.2. Kırgızistan'da İşsizlik ve Göç: Rusya'ya Ekonomik Bağımlılık

Kırgızistan'ın toplam nüfusu 2016 yılı itibariyle 6 milyon kişiye ulaşmıştır. Yaklaşık 2,5 milyon işgücüne sahiptir. Kırgızistan İstatistik Kurumu 2016-2017 yılları arasında yayınladığı raporlarda, ülkede kayıtlı işsizlerin sayısının 100 bin olduğunu göstermektedir (Kırgızistan İstatistik Kurumu Raporu, 2017). Ancak, ülkede işsizlik oranı bu rakamların çok ötesindedir. Yaklaşık bir milyon (toplam nüfusun 1/6'i) genç

nüfusun ülke dışında (özellikle Rusya'da) çalıştığını hesaba kattığımızda, ülkedeki işsizlik seviyesinin önemi daha da iyi anlaşılacaktır (Beishenaly, 2013: 72). Ülke genelinde işsizlik oranının bu kadar yüksek olması, insanların kazandıkları parayla asgari yaşam standartlarını sağlayamamaları gibi birçok nedenlerden dolayı dış ülkelere göç oranı da yüksektir. 2017 yılının ilk çeyrek verilerine göre Kırgızistan'da ortalama bir devlet memurunun maaşı aylık 14 bin somdur (yaklaşık 200 Amerikan doları). Bu da bir insanın temel ihtiyaçlarını karşılamamaktadır. Dolayısıyla, bunun gibi birçok nedenlerden dolayı insanlar dünyanın birçok ülkesine göç etmek zorunda kalmaktadırlar. Özellikle genç nüfusun göç etmesi ülke ekonomisi açısından hayati önem taşımaktadır. BDT'nin istatistik verilerine göre sadece 2010 yılında Kırgızistan'dan 90,4 bin kişi göç etmiştir (Beishenaly, 2013: 73). Göç edenlerin önemli kısmının gittikleri ülke Rusya'dır. Bu durumdan hareketle, Kırgızistan'da yaşanan bu göç hareketin ülke ekonomisi açısından sonuçlarının incelenmesi yararlıdır. Çünkü bu durum (özellikle Rusya'da yaşayan yüz binlerce Kırgız vatandaşlarının durumu) Kırgızistan'ın AEB üyeliğini etkileyen çok önemli unsurlardan biri olmuştur. Yukarıda da değindiği gibi AEB anlaşması işgücünün hareketinin serbestleştirilmesi konusunu da kapsamaktadır.

Yurt dışında bulunan Kırgız vatandaşları ülke ekonomisini olumlu yönde etkilediğinin de altını çizmek gerekir. Kırgızistan Milli Bankası'nın 2012 yılı verilerine göre ülkeye yurtdışında çalışan vatandaşların gönderdikleri para miktarı 2 milyar Amerikan doları üzerindedir (Kırgızistan Milli Bankası Raporları, 2012). Bu durumun yıllara göre detayının incelenmesi (Şekil: 2.4.) Kırgızistan'ın BDT ülkelerine (özellikle Rusya'ya) ne kadar bağımlı olduğunu açıklamak açısından önemlidir.

Şekil 2.4.: Kırgızistan'a Yurtdışında Çalışan Vatandaşları Tarafından Gönderilen Para Miktarı (Yıllara Göre, Milyon Dolar)

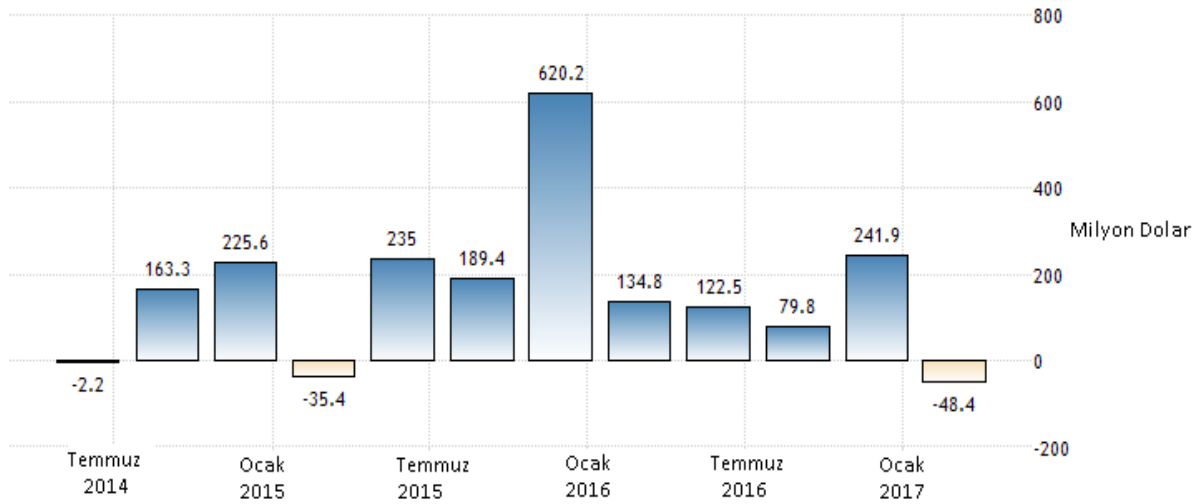
Kaynak: Kırgızistan Milli Bankası Verileri (www.nbkr.kg), 2017.

Kırgızistan Milli Bankası güncel verilerine göre hazırlanan, yukarıdaki Şekil 2.4'te de anlaşılacağı gibi, ülkeye kendi vatandaşları tarafından gönderilen paranın miktarı yıllara göre değişiklik göstermektedir. En yüksek dönem 2013-2014 yılları aralığındadır. Bazı kaynaklara göre yıllık gönderilen bu para miktarı yıllık GSYİH'nın %30'nu teşkil etmektedir (Koichubaeva, 2015: 3). Burada üzerinde durulması gereken bir diğer önemli nokta bu paraların %95'inin sadece Rusya'dan gönderilmekte olmasıdır. Bu da Kırgızistan ekonomisinin Rusya'ya ne kadar bağımlı olduğunu göstermektedir. 2015 yılındaki para gönderim miktarındaki düşüşün (Şekil: 2.4.) nedenlerinden bazıları, Rusya'da yaşanan ekonomik sorunlar ve Rusya'nın Kırgızistan'a karşı izlediği dış ekonomik politikalarıdır. Ukrayna'da yaşanan iç savaş, Kırım'ın Rusya tarafından ilhak edilmesi gibi yaşanan uluslararası siyasi sorunlar sonucu, Batı dünyası (AB, ABD, vb.) Rusya'ya karşı ekonomik yaptırımlar getirmiştir. Doğal olarak Rus ekonomisi bu yaptırımlardan ciddi anlamda etkilenmiştir. Dolaylı olarak bunun etkisini yukarıdaki nedenlerden dolayı Kırgızistan da yaşamaktadır. Dönemin Kırgızistan Başbakanı Temir Sariyev'in 2015 yıllık raporunda bu etkinin önemini şu cümlelerle ifade etmektedir: *"Rusya'daki yaşanan ekonomik kriz bizim ülkenin ekonomisini de doğrudan etkiliyor. Bu kriz sonlandığında Kırgızistan gelişmeye devam edecek"* (Aliyev, 2015: 45). Dolayısıyla, ekonomik anlamda önemli ölçüde Rusya'ya bağımlı olan Kırgızistan, AEB üyeliği sürecinde de tamamen özgür hareket ettiği tartışılır.

2.2.3. Kırgızistan'da Yatırım Ortamı ve Uygulanan Yatırım Politikaları

Kırgızistan bağımsızlığını ilan ettikten sonra Moskova'dan gelen ya da merkezden planlı olarak yapılan yardımlar tamamen kesilmiştir. Sovyetler Birliği'nin de son dönemlerdeki ekonomik durumu iyi olmamıştır ve uyguladığı (1985-1990) yeniden yapılandırma reformları başarısız sonuçlanmıştır. Bu da Sovyetler Birliği'nin dağılmasını hızlandıran sebeplerden biri olmuştur. Durum böyle iken bu topluluktan yeni ayrılan Kırgızistan'ın da durumunu farklı kılmamıştır. Söz konusu ekonomik durumu iyileştirmek için yeni hükümet radikal reform yasalarını uygulamaya başlamıştır. Bunlardan biri de yatırım ortamını iyileştirmek için yapılan çalışmalardır. Kırgızistan hükümetinin doğrudan yabancı yatırımları ülkeye çekmedeki esas amacı istihdam olanaklarını oluşturmak, GSMH'yi arttırmak ve halkın refah seviyesini arttırmaktır. Yatırımları ve son teknolojik gelişmeleri ülkeye getirerek, mal ve hizmet ihracatını arttırarak dış ticaret hacmini dengelemek, telekomünikasyon, bankacılık ve sigortacılık sistemini iyileştirmek önemli sektörel hedeflerdir. Bu bağlamda yaratıcı ve etkin iş gücünü arttırmak için iş gören haklarına ve standartlarına yönelik teknoloji, ticaret ve finans sektörlerinin iyileştirilmesi için uygun iş ortamı sağlamaya ilişkin: rekabetin ve çevrenin korunmasına, altyapının iyileştirilmesine yönelik; kamu yönetimini ve vergi sisteminin etkili çalışmasına yönelik ekonomik reformların gerçekleştirilmesi öngörülmektedir (Biyaliev, 2003: 25). Bu tür düzenlemelerde az gelişen ve gelişmekte olan ülkelerin daha gelişmemiş yeni sanayilerinin ya da sektörlerinin de iyileşmesine olanak tanımaktadır. Yeni teknoloji transferlerinin ülkeye gelişi ülkelerin sermaye yoğun mallarını da üretmesine katkı sağlayarak, ihracatının artmasını olumlu etkiler. Gelişmekte olan ülkelerin en büyük sorunlarından biri de işsizliktir, söz konusu yatırımların bu bağlamda da katkıda bulunacağı kuşkusuzdur.

Kırgızistan'a yapılan ve ülkenin yurtdışında yaptığı doğrudan yatırımlar incelendiğinde, 2015 ile 2016 arası Kırgızistan'ın yurtdışında yaptığı doğrudan yatırım miktarı 331,4 milyon doları oluşturmuştur. Kırgızistan'a yapılan yabancı yatırım miktarı ise 2015'te yaklaşık 4,347 milyar dolar, 2016'da da 4,897 milyar dolar düzeyinde gerçekleşmiştir (The World Factbook, 2017).

Şekil 2.5.: Kırgızistan'da Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Milyon Dolar)

Kaynak: National Bank of the Kyrgyz Republic (www.tradingeconomics.com), 2017.

Kırgızistan'da gerçekleşen doğrudan yabancı yatırım 2017 yılının ilk çeyreğinde 48,40 milyon dolar azalış göstermiştir. 2010 yılından itibaren 2017 yılına kadar gerçekleşen doğrudan yabancı yatırımlar ortalama 196,84 milyon doları oluşturmuştur. 2011 yılının dördüncü çeyreğinde 693,60 milyon dolara ulaşan doğrudan yabancı yatırımlar 2017 yılının ilk çeyreğinde 48,40 milyona gerilediği gözlemlenmiştir (<https://tradingeconomics.com/kyrgyzstan/foreign-direct-investment>, 2017).

2.3. Kırgızistan'ın Dış Ticareti ve Ülke Ekonomisindeki Yeri

Çalışmanın bu kısmında Kırgızistan ekonomisinin dış ticareti ve ülke ekonomisindeki önemi açıklanmaktadır. Ayrıca ülkede yaşanmakta olan ticari sorunlara da kısaca yer verilmektedir.

2.3.1. Temel Dış Ticaret Verileri

Bir ülkenin dış ticaretinde en önemli unsurlardan biri lojistikdir. Dolayısıyla bir ülkenin coğrafi konum olarak okyanuslardan uzaklarda olması, doğal olarak o ülkenin dış ticareti olumsuz yönde etkilemektedir. Çünkü deniz taşımacılığı maliyeti en düşük taşıma yöntemlerinden biri olup, ülke ekonomisini önemli ölçüde etkilemektedir. Aşağıda da üzerinde duracağımız gibi, Kırgızistan dış ticarete her ne kadar olumlu adımlar (DTÖ üyeliği gibi) attıysa da olumlu sonuçlar alamamıştır.

Tablo 2.1.: Kırgızistan'ın 2010-2014 Yılları Arasında Temel Dış Ticaret Verileri (Milyon Dolar)

	2010	2011	2012	2013	2014
Dış ticaret hacmi	4978,7	6503,4	7503,9	7993,8	7618,4
İhracat	1755,9	2242,2	1927,6	2006,8	1883,7
BDT ülkeleri	784,2	1019,6	1126,1	1010,8	893,4
BDT dışı ülkeler	971,7	1222,6	801,5	996	990,3
İthalat	3222,8	4261,2	5576,3	5987	5734,7
BDT ülkeleri	1711,6	2178,2	2889,5	2943,8	2779,3
BDT dışı ülkeler	1511,2	2083	2686,8	3043,2	2955,4
Dış Ticaret Dengesi	-1466,9	-2019	-3648,7	-3980,2	-3851
BDT ülkeleri	-927,4	-1158,6	-1763,4	-1933	-1885,9
BDT dışı ülkeler	-539,5	-860,4	-1885,3	-2047,2	-1965,1

Kaynak: Kırgızistan İstatistik Kurumu Dış Ticaret Raporu, 2016.

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı gibi, Kırgızistan dış ticaret hacmi yıl geçtikçe artış gösteren bir eğilim göstermektedir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken en önemli nokta ihracatın ithalata göre oranıdır. Yani, sorulması gereken ilk soru Kırgızistan'ın dış ticaret açığıyla ilgili olmalıdır. Kırgızistan her yıl dış ticaret açığı veren bir ülkedir. Bu da o yılki ihraç ettiği ürünlerin toplamının ithal ettiği ürünlerin toplamından az olması anlamına gelmektedir. 2014 yılında yaklaşık 2 milyar dolarlık ihracat yapmışken, aynı yıl 6 milyar dolar ithalat gerçekleştirmiştir. Bu da ithalata göre ihracatın iki kat az olduğu anlamına gelmektedir. Dış ticarete sürekli açık yaşayan ülkeler sürdürülebilir ekonomik gelişme sağlayabilmesi zordur. Bu durumun en önemli nedenlerinden biri de ülkeye giren döviz miktarının azalması ve dolayısıyla piyasaların bu durumdan olumsuz etkilenmesidir.

2.3.2. Kırgızistan'ın Dış Ticari İlişkileri

Bu kısımda Kırgızistan'ın bazı dış ülkelerle geliştirdiği ekonomik ilişkilerden ve ülke ekonomisine getirilerden bahsedilmektedir.

2.3.2.1. Kırgızistan'ın Gümrük Birliği Ülkeleriyle Geliştirdiği Ticari İlişkileri

GB'e üye ülkeler (Rusya, Kazakistan, Beyaz Rusya) Kırgızistan'ın bölgesel ticari ortaklarıdır. Bu birlik çerçevesinde bu ülkeler önemli ölçüde ticari ilişkiler geliştirmektedirler. 2013 yılının verilerine göre Kırgızistan dünyada 140'dan fazla ülke ile ticari ilişki içerisinde bulunmuştur. Kırgızistan'ın GB ülkeleriyle yürüttüğü ticaretin hacmi, toplam ticaretin %40,7'sini oluşturmaktadır (Kırgızistan Cumhuriyeti Ekonomik Bakanlığı verileri, 2014: 4). Bu da neredeyse yarısını teşkil ettiği anlamına gelir. Bu

durum önemli ölçüde coğrafi yakınlıktan kaynaklanmaktadır. Ülkenin denizle bir sınırının olmaması, ticari konuda alternatiflerinin yok olması anlamına gelir. Bundan dolayı da Kırgızistan dış ticaretinde sınır ülkelerden geçen demiryolu ve karayolları gibi araçları kullanmaktadır. Böylece Kırgızistan'ın dış ticaretinde en üst sırada yer alan ülkelerin başında Rusya ve Kazakistan gelmektedir. Deniz yollarıyla bir sınırının olması durumunda bu tablonun daha da çeşitli olma ihtimali yüksekti.

2.3.3. Kırgızistan Dış Ticaretinde Önemli Devletler

Kırgızistan'ın dış ticaretinde önemli ülkeler Rusya, Kazakistan, Türkiye, Çin, ABD ve Kanada'dır. Bu kısımda da bu devletler ile Kırgızistan'ın dış ticareti hakkında bilgiler verilmektedir.

2.3.3.1. Rusya

Rusya, sadece Kırgızistan'ın değil Orta Asya bölgesinde bulunan tüm ülkelerin stratejik ortağıdır. Kırgızistan'ın dış politikasında Rusya'nın çok büyük rolü vardır. Bu durum önemli ölçüde dış ticarete de yansımıştır. Burada inceleyeceğimiz nokta politik olmaktan çok ekonomik ve ticari niteliğe sahip olacaktır.

SSCB döneminde ikili ilişkiler tek merkezden yönetilmekte ve daha çok merkez ve çevre ilişkisi çerçevesinde şekillenmiştir. Birliğin ortadan kalkmasıyla beraber bağımsızlıklarını kazanan bu ülkeler, *kendi kaderlerini kendi tayin etme (self determination)* hakkını elde etmişlerdir. Uluslararası hukukta bu hak ülkelere kendi kaderlerini kendileri tayin hakkı tanımaktadır. Böylece Rusya-Kırgızistan ilişkileri bağımsızlıktan sonra yeni boyutlar kazanmış ve ikili ilişkilerin yanında uluslararası kuruluşlar (ŞİÖ, AEB, AGİT, BDT) çerçevesinde de bu ilişkiler gelişmeye başlamıştır.

Ekonomik alanda Rusya-Kırgızistan ikili ilişki 1999 yılında Ülkelerarası Komisyon ticari, iktisadi, sosyal destek, bilim ve teknik konularda işbirliği oluşturulmuştur. Bu Komisyonun en önemli görevleri arasında ürün türlerinin- enerji kaynakları, kereste, demir dışı metaller, antimon, tekstil- öncelikli tedariklerinin yıllık tespitini yapmak yer almaktadır. Ayrıca eş değerde temel ürünlerin birbirine bağlı arzının değerlendirilmesi, tarımsal hammaddelerin üretimi ve işlenmesindeki mevcut uzmanlaşmanın yanı sıra ekonomik ve ticaret alanında Rusya Federasyonu ve Kırgızistan arasındaki işbirliğinin analizi kontrolünün sağlanması ve olanakların incelenmesi yer almaktadır (Ormonova, 2014a: 77).

İkili düzeyde, 2000-2009 yılları arasındaki ekonomik işbirliği anlaşmasında Rusya ile Kırgızistan arasında stratejik ortaklık biçimindeki ilişkiler belirlenmiştir. Bunun yanı sıra 2000-2009 yılları için Rusya ve Kırgızistan'ın Ekonomik İşbirliği Programı ve Ebedi Dostluk Bildirgesi İşbirliği iki ülke arasında ortaklık kurulmuştur (Rusya ve Kırgızistan Ekonomik Anlaşması, 2000: 6).

Yukarıda da altını çizdiğimiz gibi Rusya Kırgızistan dış ticaretinde en başta gelen ülkelerden biridir. 2011 yılının verilerine göre iki ülke arasındaki ticaretin büyüklüğü 1709,3 milyon dolar olmuştur (Khalanskey, 2015: 198). Rusya'ya Kırgızistan'dan esas olarak giyim eşyaları ve aksesuarları (toplam giysi ihracatının %95 oranı), meyve ve sebzeler (%15), ham pamuk (%88,5), elektrik donanımları (jeneratörler, transformatörler, fırın, elektrikli plakaları) ve akkor lambalar (%30) ihraç edilmektedir. Rusya'dan Kırgızistan'a ise petrol ürünleri (ülkeye toplam petrol ithalatının %93 oranını oluşturmaktadır), demir metaller ve benzer ürünler (%39), kereste (%72), elektrikli makineler, sanayi için ekipmanlar (%10), kauçuk ve ürünleri (%24), inorganik ve organik kimyasallar (%15) ve diğer ürünler ithal edilmektedir (Ormonova, 2014b: 62).

Ülkeler arasındaki ekonomik projeler genelde enerji alanında gerçekleşmektedir. Rusya'da bir devlet şirketi olan Gazprom Kırgızistan'ın bütün doğalgaz dağıtımını sağlamaktadır. Ayrıca hidroelektrik santrallerin yapımında da Rusya'nın önemli yatırımları söz konusudur. 2009 yılında Kırgızistan'ın Rusya'ya borcu 193,5 milyon dolara çıkmış fakat bunların %95 oranı silinmiş geri kalanını ise "Dastan A.Ş." 4 milyonluk hissesi ile ve Kırgızistan'daki Rusya Federasyonu Ticaret Misyonunun kurulması ile ödemiştir. Buna ek olarak Rusya hibe bazında 150 milyon dolar mali yardım sağlamıştır. Ayrıca Rusya 500 milyon dolarlık borcu fesh ederek cömertlik göstermiştir. İvanov'un (2009: 139) "Kırgızistan'ın bütün tarihi boyunca ülkenin çok taraflı veya tek taraflı kredilerinin hiçbiri böyle ödenmemiş, hiçbir koşulda mahsup yapılmamıştır" görüşünü kabul etmek mümkündür. Fakat Rusya'nın böyle bir adım atmasının nedenini devletlerarası ilişkilerin stratejik ortaklık biçiminde geliştirilmesi ve güçlendirilmesine odaklanmasından kaynaklandığını söylemek mümkündür.

2.3.3.2. Çin

Dünya çapında yükselen bir güç niteliğini kazanan Çin Halk Cumhuriyeti (CHÇ) Kırgızistan'ın güney-doğu sınır komşusudur. Kırgızistan Cumhuriyeti'ndeki rejim değişikliği sonucunda dış ilişkilerindeki önceliklerinde önemli bir değişiklik olduğunu

söyleyemeyiz. En önemli partnerlerinden bazıları olan Rusya, Kazakistan ve Çin gibi ülkelerle olan ticari ilişkiler daha da artarak yeni bir üst seviyeye çıktığını söyleyebiliriz. Genel olarak Kırgızistan'ın Çin'e yönelik dış politikası, dostluk ve iyi komşuluk esaslarına dayanarak iki ülke arasında bulunan sorunların giderilmesi ve değişik alanlarda işbirliği faaliyetlerinin gelişmesini amaçlamaktadır (Bozkurt, 2013: 3).

Kırgızistan'ın Çin ile olan ilişkileri ticari ve ekonomik işbirliği sonucu son yıllarda oldukça olumlu bir seyir göstermiştir. İthalat akımı açısından Kırgızistan Rusya ve Çin'e sıkı bağlıdır. Çin-Kırgızistan arasındaki ilişki daha çok iktisadi alanda odaklanarak gaz ve petrol kaynaklarının ulaştırma projelerine yönelerek ticaret ve bölge yatırımları ile ilgilidir. Kırgızistan zengin hammadde kaynaklarına sahip değildir ve Çin ile daha çok ticari alanda işbirliği sağlamaktadır, aynı zamanda iki ülke güvenlik alanında işbirliği çalışmaları da yapmaktadırlar. Buna örnek olarak Orta Asya bölgesindeki ŞİÖ'nün ilk başta sınır anlaşmazlıklarının çözülmesini amaçlarken daha sonra Rusya, Çin, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan ülkeleri arasında bölgesel güvenlik çalışmalarını başlatması gösterilebilir. Ayrıca 1996 yılında Şanghay toplantısında ilgili devletler arasında 'Sınır bölgelerinde askeri alanda güven artırıcı tedbirler antlaşması' imzalanmıştır (İmanaliyev, 1999: 21). Örgütün asıl amacı ise Kırgızistan güvenlik alanı açısından ÇHC ile terörizme karşı işbirliği çalışmalarına devam etmektir. Bununla birlikte 2018 yılına kadar tamamlanması beklenen 2 milyar dolar değerindeki 'Çin-Kırgızistan-Özbekistan demiryolu projesi' gündemdedir (www.rayhaber.com, 2012).

Ülkenin Çin ile aktif ticareti Sovyet sonrası ekonomik krizden dolayı geriye giden Kırgızistan ekonomisinin GSYİH'yi iyi yönde etkilemiştir. Kırgızistan'ın bağımsızlığını ilan ettiği tarihten itibaren iki ülke arasında 1,812 milyar dolar değerinde (hibeler hariç) 10'dan fazla kamu yatırım anlaşmaları yapılmıştır (Meşkova, 2015: 1). 90'lı yılların başında bunlar büyük krediler olmuştur, hem Kırgızistan-Çin kağıt fabrikasının inşaatı için kredi olarak, yol altyapısı, özellikle Oş-Sarıtaş-İrkeştam karayolunun rehabilitasyonu ve son 10 yılda Bişkek-Narın-Torugart karayolu inşası gerçekleştirilmiştir. Ayrıca bölgelerdeki iki yol bölümünü restore etmek için finansman miktarının 129 milyon doları aşan yeni Kırgızistan-Çin anlaşması imzalanmıştır. Enerji sektöründeki en önemli projelerden biri de Bişkek Termik Santrali'nin modernizasyonu olmuştur. Çin bu projeye 386 milyon dolar ayırmayı taahhüt etmiştir. Günümüzde bu rakamların yarısı gelmiş ve Termik Santrali'nde büyük çaplı yenilenme çalışmaları

devam etmektedir. 500 kVattlık “Datka-Kemin” enerji nakil hattının ve ‘Kemin’ elektrik dağıtım istasyonu (389 milyon dolar) inşası tamamlanmıştır, ayrıca ülkenin güneyinde yüksek dağlık hatların yeniden inşası gibi projeler uygulanmaktadır. 154 km’lik ‘kuzey-güney’ alternatif otoyolu inşasının (400 milyon dolar) ilk aşaması tamamlanmıştır. Çin Kırgızistan’a tercihli şartlarla kredi tahsis etmektedir, anlaşmalar en az %35 oranına hibe sağlamaktadır ve vadeler altı veya yirmi yıl arasında değişmektedir (Baktygulov, 2016: 2).

Kırgızistan Cumhuriyeti Ulusal İstatistik Komitesine göre Çin’den gelen doğrudan yabancı yatırım miktarı 1,2 milyar doları aşmıştır (www.stat.kg). Çin yatırımcıların en çok yatırım yaptığı sektör imalat sanayisidir ve toplam gelen doğrudan yabancı yatırımların %27,74 oranını oluşturmaktadır. Ticaret, otomobil, ev eşyalarının ve kişisel eşyaların onarımı %7,95, ulaştırma ve haberleşmeye finansal enjeksiyonlar %3,16 ve diğer sektörlerle doğrudan yatırım oranı %3,76’dır. 2016 yılı içinde Kırgızistan’a yapılan toplam yatırım %57’si gayrimenkul, leasing ve tüketicilere hizmet sağlama operasyonları olmuştur. Buna ek olarak, Çin’in profesyonel, bilimsel ve teknik faaliyetlere yatırım yapma konusundaki ilgisi de artış göstermiştir.

İşbirliği yapmak çatışmadan daha iyidir. Kırgızistan daha önce bunu pratik olarak yaşamıştır. 2010 yılı ilkbaharında Özbekistan ve Kazakistan Kırgızistan’a sınırlarını kapatmıştır. Sınırların kapatılması neredeyse sosyal felakete neden olmuş, tıbbi ilaçlar, yiyecek ve yakıt stokları kritik düzeye inmiştir. Buna rağmen Çin Kırgızistan’ının batı ve kuzey komşuları gibi hareket etmemiştir, Çin’den gelen gıda, giyecek, yiyecek ve diğer malların akışı tek bir gün durmaksızın gelmeye devam etmiştir.

Kırgızistan ile Çin arasındaki ilişki stratejik niteliktedir. Bugün mevcut caydırıcı unsurlar geçicidir ve her yönüyle derinleşen işbirliğine müdahale edemez. Bununla birlikte, iki ülke arasındaki işbirliğinin başarısı büyük ölçüde Kırgız makamlarının, ortak projelerin ve programlarının çeşitli sürümlerini zamanında hazırlama konusundaki işlemlerine bağlıdır. Özetle Baktygulov’un (2016: 8) dediği gibi bugünkü slogan “Daha ayrıntılı işbirliği projeleri” olmalıdır. Ayrıca Çin dünyanın ikinci ekonomisidir ve böyle bir ülkenin komşusu iken ülke ekonomisinin büyümesi ve halkın refahını sağlamak için Çin gibi ülkenin fırsatlarından faydalanmamak mantığa aykırı olacaktır.

2.3.3.3. Kanada ve İsviçre

Kırgızistan ekonomisinde önemli ülkelerinden biri Kanada'dır. Kanada daha önce de söz edildiği gibi Kırgızistan'daki madencilik sektöründeki en büyük yatırımcı ülkesidir. Ülkedeki "Kumtor" altın madenini işleten Kanada sermayeli Centerra Gold ve Kumtor Gold'un 2017 yılının ilk çeyreğinde yaklaşık 4 ton altın ürettiği bildirilmiştir (KCEB, 2017). 2005 yılına ait ekonomik verilerine göre Comeco Kumtor Altın Madencilik Firması'nın sanayi sektöründeki payı %46'dır (Dikkaya ve Kadi, 2005: 6). Kırgızistan ekonomisinin ihracatının büyük kalemini tutan altın ihracatı (genel olarak ülkede bulunan altın rezervleri) son yıllarda en çok tartışılan konulardan olmuştur. Cumhuriyeti'ni ilan ettikten sonra Kanada altın üretimi firması ile anlaşmalarda birçok yanlışlar yapılmıştır. Günümüzde bu firmaların yasal işlemleri hala bitmemiştir. Kanada ve Kırgızistan arasındaki ilişkinin temel konusunu altın üretimi ve ticarettir.

İsviçre de Kırgızistan'ın ihracatında başlıca ülkelerden biri sayılmaktadır. 2014 yılında İsviçre-Kırgızistan arasındaki işbirliği 20 yaşını doldurmuştur. Bu süre boyunca İsviçre Kırgızistan'ın sürdürülebilir kalkınmasına yönelik reformların desteklenmesinde önemli katkıda bulunmuştur. İsviçre bu yıllar içerisinde Kırgızistan'a çeşitli projeleri ve programları uygulamayı amaçlayan 292 milyon İsviçre Frangı değerinde bağış yapmıştır. Günümüzde İsviçre, işbirliği ve kalkınma çerçevesinde tarım, enerji, sağlık, küçük ve orta ölçekli işletmelerin (KOBİ) desteklenmesi, ticaretin teşviki, sivil toplumun desteklenmesi gibi 31 proje üzerinde ülkede faaliyet yürütmektedir. İki ülke arasında, ticaret ve ekonomik işbirliği konusunda çifte vergilendirmeden kaçınma, hava iletişimi ve diğer konular da olmak üzere ülkeler arasında 31 ortak belgeye imza atılmıştır.

2014 yılında sadece 9 aylık iki ülke arasındaki karşılıklı ticaret cirosu 304,3 milyon dolara ulaşmıştır. 2014 yılında 576 milyon doları oluşturan ihracatı, 2016 yılında 648 milyon dolara ulaşmıştır (TCEB, 2017). Kırgızistan'ın ana ticaret ortaklarından biri olan İsviçre ağırlıklı olarak ham halde altın ve gümüşü ihraç etmektedir. Başlıca ithal eden ürünler ise bebek maması, çeşitli içecekler, ilaç, basılı ürünler ve kırtasiye malzemeleridir. İsviçre'den gelen doğrudan yabancı yatırımın sayısı da büyüktür. İsviçre tarafından yatırımların öncelikli ekonomik faaliyetleri madencilik sektörüne (%78), finansal aktiviteler (%16), gayrimenkul işlemleri ve tüketicilere kira hizmetleri (%4,36) olmuştur (KCEB, 2014). 20 yıldan fazla İsviçre Ulusal Bankası para politikası, nakit dolaşımı, ödeme sistemleri, iş süreçleri ve bilgi güvenliği kurulması geliştirilmesi konularında, özellikle faaliyetlerinin çeşitli yönleri üzerinde Kırgızistan

Cumhuriyeti Ulusal Bankası'na teknik destek sağlamaktadır. İsviçre, sağlık sektöründeki Dünya Bankası projelerinin eş finansmanında, yerel toplulukların altyapısının iyileştirilmesinde ve Kırgızistan finansal sektörünün geliştirilmesinde aktif olarak yer almaktadır.

2.3.3.4. Türkiye

Türkiye, Kırgızistan'ın ekonomisi ve dış politikasında özel bir konuma sahiptir. Kırgızistan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülkelerden biri Türkiye'dir. Kırgızistan 24 Aralık 1991'de Türkiye ile diplomatik ilişkiler kurduktan sonra Türk- Kırgız İş Konseyi oluşturulmuştur. Kırgızistan'da faaliyet gösteren sanayici ve işadamlarını bir araya getirmek amacıyla Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te Kırgızistan-Türkiye İşadamları ve Sanayicileri Birliği (KİTİAD) kurulmuştur. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı'nın (TİKA) Bişkek ofisi de açılmıştır (Karluk, 2011: 48). Türkiye-Kırgızistan ikili dostluk ilişkilerin gelişimi Nisan ayı 1992 yılında Kırgızistan Cumhuriyeti'nde Türk Büyükelçiliğinin açılışı ile başlamıştır. 27 Nisan Türk heyetinin resmi ziyaretinde ise iki ülkenin başbakanları arasındaki görüşmelerde Sermaye Yatırımlarının Korunması Protokolü imzalanmıştır. Ayrıca 75 milyon dolarlık kredi limiti sağlanması, bankacılık sektöründe işbirliğine ilişkin mutabakat muhtırası, Kırgızistan'da küçük ve orta ölçekli işletmelerin geliştirilmesi konusunda, hava hizmetleri, televizyon ve radyo yayıncılığında işbirliğine dair bir anlaşma yapılmıştır (Okshaubaeva ve Uzakbaeva, 2014: 100). Yapılan bu anlaşmalar çerçevesinde Kırgızistan'da Türk firmaları ülke pazarındaki sayısını hızlı bir şekilde arttırmıştır.

Kırgızistan'daki Türk firmalar genel olarak küçük ve orta ölçekli işletmeler olup çoğunlukla otel, deri, fırın, taahhüt ve telekomünikasyon alanlarında faaliyet göstermektedir. Günümüzde ülkede 300 Türk firması aktif olarak faaliyet göstermektedir. Kırgızistan'daki Türk sermayeli firmalar; içecek, bisküvi, şekerleme, çikolata gibi gıda ürünlerinin üretiminde kendini göstermiştir. Bununla birlikte mobilya, temizlik maddeleri, çay, un, tuz, şeker, boya, plastik boru, yapı ve inşaat malzemeleri üretimi ile alışveriş merkezi işletmeciliği, marketçilik, bankacılık, tekstil üretimi, turizm acenteciliği, matbaa, eğitim işletmeciliği ve inşaat gibi çeşitli alanlarında faaliyet göstermektedir (Karluk, 2011: 53).

Türkiye, Kırgızistan'ın yakından işbirliği yapan öncelikli ülkelerden biridir. Avrupa ve Asya'nın kavşağında olması, demiryolu, deniz ve hava yollarıyla çok avantajlı bir jeopolitik konuma sahiptir. Türkiye Orta Asya'daki varlığını ve etkisini

arttırma isteği önemli bir rol oynamaktadır. Kırgızistan ile Türkiye arasındaki diplomatik ve ekonomik ilişkilerin tamamı boyunca küresel ekonomik bağların güçlendirilmesi üzerine 130'dan fazla farklı konularda anlaşmalar imzalanmıştır. Gerçekleşen anlaşmalar gereğince, Kırgızistan Cumhuriyeti ile Türkiye arasındaki ticaret etkin konumda yürütölmektedir (Brovko, 2014: 119).

Türkiye Cumhuriyeti'nden endüstri için donatım ve mekanik cihazlar, sabun ve deterjanlar, giyim, ayakkabı ve diğer tüketim malları ithal edilmektedir. 2000'den 2011'e kadar Türkiye ile Kırgızistan arasındaki ticaret cirosu 1 milyar 521 milyon 258,99 bin dolar değerinde gerçekleşmiştir. Kırgızistan'ın Türkiye'ye yaptığı ihracatın ana ürünleri ise fasulye, pamuk gibi tarım ürünleridir. Örneğin, 2011'de Kırgızistan Türkiye'ye fasulyeleri 14,9 milyon dolara ihraç etmiştir.

Türkiye-Kırgızistan ikili ticaret ve ekonomik ilişkiler gelişmekte ve sürekli genişleme eğilimi göstermektedir. Türkiye'den doğrudan yatırımlar, Kırgızistan ekonomisinin çeşitli sektörlerine yönelmektedir. İki ülke arasındaki askeri-teknik işbirliği de genişlediği bilinmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti her yıl Kırgızistan'dan gelen üniversite öğrencileri için önde gelen üniversitelerde kontenjanlar sağlamak ve burslu eğitim almalarına fırsat yaratmaktadır. Yaklaşık 15-20 yıl önce Türkiye'deki ekonomik ve siyasi durum Kırgızistan'daki duruma benzerdi. Bu nedenle, Türkiye'nin yolsuzluklara, terörizme ve dini aşırılıklara karşı mücadeledeki deneyimini benimsemektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı 2017 yılına ait verilerine göre, Türkiye'nin Kırgızistan'a ihracatını halı, mücevherci eşyaları, tekstil ürünleri gibi ana kalemler teşkil etmektedir. İthalatının ana kalemlerini ise kuru baklagiller, bakır alaşımları ve pamuk oluşturmaktadır (TCEB, 2017).

İki ülke arasındaki işbirliği genişletmek ve güçlendirmek için yolsuzlukla mücadele ve yabancı sermayenin rasyonel kullanımı özellikle Türk yatırımcıları olmak üzere yabancı yatırımları çekmek açısından önem kazanmaktadır. Ayrıca iki ülke arasındaki ticaret hacminin arttırılması için öncelikli olarak taşıma maliyetlerinin azaltılması ile ulaştırma koşullarının iyileştirilmesi, karayolunun yanı sıra başka alternatif ulaşım araçların kullanılması gerektiği düşünölmektedir.

2.3.3.5. ABD

Kırgızistan ile ABD arasındaki diplomatik ilişkiler 27 Aralık 1991'de kurulmuştur. Kırgızistan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk ölkeler arasında ABD de vardır.

Kırgızistan ile ABD arasındaki karşılıklı ilişkilerin gelişmesi Senatör Barunbekov başkanlığı altında “Büyük İpek Yolu” parlamento grubunun ABD kongresinde kurulması ile kolaylaştırılmıştır. Bu grup özellikle Kırgızistan ve Orta Asya ülkeleriyle ABD işbirliğinin yoğunlaştırılması amacına yönelik çalışma yapmıştır. Ayrıca bu grup 1998 yılında Kırgızistan Cumhuriyeti’ne ilişkin ‘Jackson-Vanik’ değişikliğinin kaldırılmasına katkıda bulunmuştur ve buna ek olarak Kırgızistan’ın DTÖ’ye katılmasını kolaylaştırılmasını sağlamıştır.

Kırgızistan ve ABD arasındaki ticari ve ekonomik ilişkiler DTÖ anlaşması çerçevesinde yürütülmektedir. İki ülke arasındaki ticaret ve ekonomik ilişkileri düzenleyen düzenleyici anlaşmalar arasında ticaret ilişkileri ve yatırım teşviğiyle ilgili şu anlaşmalar yer almaktadır; 8 Mayıs 1992 tarihli yatırım koruması; 19 Ocak 1993 tarihli yatırımların teşvik edilmesi ve karşılıklı korunması; 15 Şubat 2002’de Kırgızistan Cumhuriyeti’nde ikili işbirliği ve ekonomik reformların desteklenmesi, 25 Ekim 2010 tarihinde Ekonomik Kalkınma Vakfı’nın yönetimi yer almaktadır.

Kırgızistan Cumhuriyeti Ulusal İstatistik Komitesi tarafından düzenlenen 2014 yılının Ocak-Aralık dönemine göre dış ticaret cirosu 237,1 milyon ABD dolarına ulaşmıştır. Bunun yanında ABD’ye 2,5 milyon dolar ihracat ve 234,6 milyon dolar ithalat gerçekleşmiştir. Kırgızistan’dan ABD’ye ihraç edilen başlıca ürünler inorganik kimya, deri ürünleri, doğal ve yapay kürk, halı ve kilim, örme ve tekstil giysileri, bitmiş tekstil ürünleri ve demir metal ürünlerdir. İthal edilen ürünler ise araba, ilaç sanayi ve donanımları, et, kazı makineleridir. 2014 yılına ait verilere göre ABD’den gelen doğrudan yabancı yatırım hacmi 8,9 milyon dolar olmuştur. Son yıllarda ABD’ye yatırım yapmak için en öncelikli faaliyetler finansal ve hizmet sektörleri olmuştur (KİK Raporu, 2017).

Kırgızistan’a en büyük resmi yardımda bulunan ülkelerden birisi ABD’dir. Kırgızistan’ın bağımsızlık yıllarında ABD’den toplam 1,5 milyar dolar yardım sağlanmıştır. Bu iadesiz mülklerin günümüzdeki değeri 400 milyonu aşmıştır. Kırgızistan için ABD Dışişleri Bakanlığı ve USAID’in 2016 mali yılı için talep ettiği resmi yardım miktarı yaklaşık 50 milyon doları oluşturmuştur. Orta Asya ülkeleri arasında ABD’nin en büyük resmi yardımının alıcısı Kırgızistan’dır.

Bugüne kadar ABD’deki Kırgızistan Cumhuriyeti Büyükelçiliğinde yaklaşık 4000 Kırgız vatandaşı kaydedilmiştir. Bununla birlikte, elçiliğe kayıt gönüllü olduğundan bu rakamlar ABD ve Kanada’daki Kırgız vatandaşlarının gerçek sayısını

yansıtmamaktadır. Kırgız halkının ABD'deki kaliteli kısmı ağırlıklı olarak hizmet sektöründe çalışan öğrenciler tarafından temsil edilmektedir. Aynı zamanda dünyaca ünlü şirketler ve kuruluşlarda kendi girişimci faaliyetlerini yürüten Kırgız halkı da bulunmaktadır (KCEB, 2017: 12).

2.3.3.6. AB

SSCB'nin dağılmasıyla diğer ülkeler gibi AB'nin de Orta Asya'ya ilgisi artmaya başlamıştır. AB'in Orta Asya ilgisini özetle şu şekilde açıklamak mümkün olacaktır (Abdibaitova, 2009: 98):

- ◆ Orta Asya bölgesindeki önemli hammadde potansiyelinin bulunması;
- ◆ Avrupa ile Asya ve Uzakdoğu arasında bir köprü niteliğinde olması;
- ◆ Çok sayıda tüketiciden oluşan bir pazar olması ve bölgedeki ülkelerin büyük bir kalkınma potansiyeline sahip bulunması;
- ◆ Sosyalizmiz çöküşüyle dünya pazarına açıldığı için Rusya, ABD, Çin ve Türkiye gibi güçlerin ilgi odağı haline gelmesi;
- ◆ Bölgedeki ülkelerin AB'ye üye ülkeleriyle daha yoğun ilişkide bulunmak isteğidir.

AB, Kırgızistan'ın bağımsızlığını 31 Ağustos 1991'de tanımıştır. Kırgızistan ve AB arasındaki işbirliğinin temeli Nisan 1992'de Bişkek'te gerçekleşen AB Komisyonu Başkan Yardımcısı Andriessen tarafından Kırgızistan Hükümeti ile Avrupa Komisyonu arasında Mutabakat Memorandumunun imzalanması sonucu kurulmuştur. 1995'te ise Brüksel'de Kırgızistan'ın AB'e bağlı diplomatik misyonu kurulmuştur (Abdibaitova, 2009: 103).

Kırgızistan AB ülkeleriyle siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda aktif gelişmektedir. Birliğin Kırgızistan'ın ekonomik potansiyelini geliştirmesi amacıyla TACIS (Technical Assistance to the Commonwealth of Independent States- Bağımsız Devletler Topluluğu'na Teknik Yardım) aracılığıyla birçok yardımlarda bulunmuştur. TACIS tarafından yapılan desteklerin dışında Kırgızistan AB ülkelerinden, Dünya Bankası'ndan, Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası'ndan yardım almıştır. Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası Kırgızistan'ın en önemli finans kaynağı olup günümüze kadar 138 milyon Euro ile en az 10 proje finanse ederek üretime geçmesini sağlamıştır. Bu projelerin en önemlileri altın üretimine destek fabrikası 'Kumtor', 'Demir' Bankası, ülkenin başkenti Bişkek'te bulunan beş yıldızlı 'Hyatt' Oteli olmuştur. Ayrıca AB tarafından ülkede kısa ve orta vadedeki projeleri desteklemek ve finanse etmek

amacıyla Endüstriyel Kredi Bankası'nın kurulmasında büyük bir destek sağlamıştır (KCEB, 2017: 9).

AB ve Kırgızistan arasında ticari ilişkiler bağımsızlığını kazandığı ilk yıllar sınırlı ölçüde kalmıştır ancak daha sonraki yıllarda bu ikili ilişki hızla gelişmeye başlamıştır. Yukarıda da bahsedildiği gibi, AB'nin Orta Asya ülkelerine ilgisi en çok bu bölgedeki bol doğal zenginliklerinden kaynaklıdır. Diğer Orta Asya ülkeleri gibi (Kazakistan, Türkmenistan) önemli gaz ve petrol rezervlerine sahip olmayan Kırgızistan altın ve bazı nadir toprak elementleri bakımından zengindir. Avrupa ticareti, Kırgızistan'ın altın madenciliği alanına ilk giren ülkelerden biri olmuştur. Fakat Orta Asya ülkesinde iş yapma gerçekleri diğer yabancı şirketler ile olan rekabetin artmasıyla kademeli olarak pozisyonlarını kaybetmiştir. Günümüzde Avrupalı şirketler ana projelerde kısmi olarak temsil edilmektedir. 2011 yılında ülkenin en büyük altın yatağı olan Kumtor, GSYİH'nin %11,7'sini ve Kırgızistan'ın ihracatının %51,1'ini oluşturan Kumtor, Avrupalıların da bulunduğu uluslararası konsorsiyum Centerra Gold Inc. tarafından işletilmektedir. Şirketin hissedarları arasında Kırgızistan'a (%33) ek olarak, Kanada'dan (%25), ABD'den (%24), AB ülkelerinden (%17) ve diğer ülkelerden (%1) yatırımcılar vardır. 1995 yılından bu yana Centerra, Avrupa'nın Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası ile kredi hattında işbirliği yapmaktadır. Altın kaynağı haricinde AB ülkede hidroelektrik, ülkenin enerji sistemi rehabilitasyonu, mali yardım ve güvenlik alanlarında daha çok aktiftir (Lihachev, 2012: 2).

Kırgızistan bütün Avrupa sürecine katılımını önemli bulmaktadır. Özellikle Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) aracılığıyla insan hakları ve özgürlüklerinin korunmasında yüksek standartların teşvik edilmesi, ekonomiyi güçlendirmesi, çevre sorunlarına çözüm üretilmesi, ulusötesi tehditlere karşı koyulması ve bölgesel güvenliğin güçlendirilmesi gibi konulara çok önem vermektedir. Küresel barış ve güvenliğin güçlendirilmesi, dünya siyasetinin ana merkezleri arasındaki karşılıklı güvenin artırılması için Kırgızistan NATO'nun barış için Ortaklık programı ve Kuzey Atlantik İttifakının diğer programları çerçevesinde Batı ülkeleri ile işbirliği yapmaya devam etmektedir. AB üye ülkeleriyle olan ikili ilişkilerin içeriği Kırgızistan'ın iç kalkınmasıyla ilgili sorunları çözmeye yöneliktir.

AB ile Kırgızistan arasındaki ekonomik faaliyetler her geçen gün artmaktadır. İki ülke arası yıllık ticaretin büyüklüğü 478 milyon avrodur. Bu büyüme, büyük oranda 1999'da imzalanan Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması'nın sonuçlarıdır. Fakat AB ve Orta

Asya'nın stratejik belgesi: yeni bir ortaklığın harekete geçirilmesi stratejisi ekonomik büyümeye bir diğer teşvik unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü bu belgede ticaret, işbirliği ve yatırım stratejisinin ana hedeflerinden biridir. Buna ek olarak AB hem bölgelerde hem de ulusal düzeyde çeşitli projelere kaynak ayırmaktadır. Kırgızistan AB Tercihlerinin Genelleştirilmiş Sistemi'nden (GSP- Generalised Scheme of Preference) yararlanmaktadır. GSP, gelişmekte olan ülkeler ve bölgeler için pazarına ayrıcalıklı erişim imkanı sunmaktadır. Buna ek olarak, AB Ocak 2016'da Kırgızistan'a GSP+ statüsü verme kararı, ülkenin ihracatı çeşitlendirmesine olanak tanıyacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KIRGIZİSTAN'IN AVRASYA EKONOMİK BİRLİĞİ'NE ÜYELİĞİ

3.1. Kırgızistan'ın Avrasya Ekonomik Birliği Üyelik Süreci

Kırgızistan'ın AEB'e üyelik sürecinin kolay ve hızlı olduğunu söyleyemek mümkün değildir. Üyelik sürecinin başlangıcı GB'in ilk kurulduğu zamanlara kadar uzanmaktadır. 2011 yılı Ekim ayında Gümrük Birliği Yüksek Kurulu onayıyla Kırgızistan'ın Gümrük Birliği'ne üyelik müzakereleri başlatılmıştır. 29 Mayıs 2014 yılı Astana'da gerçekleşen AEB Yüksek Kurulu toplantısında Kırgızistan'ın GB'e katılmasına ait yol haritası onaylanmıştır. Ayrıca Kırgızistan ve Rusya ülkeleri arasında Avrasya ekonomik entegrasyonu şartları altında iktisadi işbirliğini artırma anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma çerçevesinde 1 milyar dolar sermayesi ile Rus-Kırgız Teşvik Fonu oluşturulmuştur. Bunun yanı sıra Rusya yol haritasının oluşumu için yaklaşık 200 milyon dolar iadesiz fon sağlamıştır.

10 Ekim 2014'de Beyaz Rusya'nın başkenti Minsk'de AEB Yüksek Kurulu Konseyi toplantısı gerçekleşmiştir. Bu toplantıda Kırgızistan, Beyaz Rusya, Kazakistan ve Rusya Cumhurbaşkanı Kırgızistan'ın ortak ekonomik alana katılmaya yönelik (yol haritası) çalışmaların başlatılması onaylanmıştır. Ayrıca Kırgızistan'ın AEB'e tam üyelik niyeti incelenmiştir. 24 Ekim 2014 yılında Rus-Kırgız Teşvik Fonu anlaşması imzalanmıştır. 23 Aralık 2014 yılında ise Moskova'da Avrasya Ekonomik Yüksek Kurulu toplantısında Kırgızistan'ın AEB anlaşmasına katıldığına dair sözleşmeye imza atılmıştır.

Bu sözleşme aşağıdaki hususları içermektedir: (KCEB, 2017: 6):

- ◆ Ana Bölüm
- ◆ Uygulamalar
- ◆ Protokoller

Ana bölümde, Kırgızistan'ın AEB anlaşmasına katılımı belirtilmektedir. Ayrıca katılımın temel şartları eklenmiş (ithalat gümrük vergilerinin dağılımı ile ilgili yönetmelikler, Kırgızistan-Kazakistan gümrük sınırının açılması, Ortak Gümrük Tarifesinin yürürlüğe girişi) ve anlaşmanın yürürlüğe girme sırası belirlenmiştir.

Uygulamalar kısmı Kırgızistan'ın da katıldığı AEB'in sözleşmeleri ve anlaşmalarını içermektedir.

Sözleşmenin ayrılmaz bir parçası olan antlaşmanın 1. maddesinin 2 ve 3. paragraflarında belirtilen iki protokol şunlardır:

- 1) 29 Mayıs 2014 tarihli AEB sözleşmesinde değişiklik yapılmasına dair protokol ve Kırgızistan'ın 29 Mayıs 2014 tarihli AEB sözleşmesine katılımı.
- 2) 29 Mayıs 2014 tarihli AEB anlaşmasının Kırgızistan tarafından uygulanmasına ilişkin şartlar ve geçiş hükümlerine ilişkin protokol, AEB hakkına giren bazı uluslararası anlaşmalar ve Kırgızistan'ın 29 Mayıs 2014 tarihli AEB sözleşmesine katılımı ile ilgili AEB organlarının işlemleri.

Protokoller 8 Mayıs 2015'de Moskova'da Kırgızistan, Ermenistan, Beyaz Rusya, Kazakistan ve Rusya Cumhurbaşkanlarının katıldıkları Avrasya Ekonomik Yüksek Kurulu toplantısında imzalanmıştır. 12 Ağustos 2015'de Kırgızistan'ın AEB'e üye olduğu tarihten itibaren Kırgız-Kazak ülkeleri sınırlarında gümrük kontrolü kaldırılmıştır. 18 Ekim 2015'de ise Kırgızistan ve Kazakistan ülkelerinin sınırlarında sıhhi ve bitki sağlığı kontrolünün kaldırılmasına dair AEK kararı yürürlüğe girmiştir (KCEB, 2017: 6).

3.1.1. Gerektiren Şartlar

Kırgızistan, teknolojinin henüz gelişmediği ve teknoloji üretiminde, inovasyon konularında yetersiz kalan bir ülkedir. Dolayısıyla her zaman dış ülkelerin sağladığı yüksek teknolojik ürünlerine ihtiyaç duyan ülke olmuştur. Genel olarak bunun gibi ürünleri Çin ve Rusya gibi ülkelere temin etmektedir. Bu nedenle bu kısımda Kırgızistan'ın bu birliğe üye olmasına neden olan (zemin hazırlayan) bazı hususlara değinmek yerinde olacaktır.

3.1.1.1. Geleneksel Stratejik Ortaklar

Kırgızistan'ın AEB'e üyeliğini gerektiren şartlardan biri, tarih boyunca vazgeçilmez geleneksel ticari ve stratejik ortakları Kazakistan ve Rusya ülkeleri arasındaki işbirliğidir. Bu iki ülke Kırgızistan ekonomisinin ihracat ve ithalat kalemlerinin büyük kısmını dolduran önemli ülkelerdir. Kazakistan, Kırgızistan için hem kuzey komşusu hem kardeş ülke niteliindedir. İktisadi konular ele alındığında Kırgızistan Rusya ile ithalat/ihracat işlemlerini Kazakistan üzerinden gerçekleştirmektedir. Denize kıyısı olmayan Kırgızistan ister istemez Kazakistan ile bu

konuda işbirliği yapmak zorundadır. Ekonomik potansiyeli Kırgızistan'a göre daha büyük olan Kazakistan ve Rusya petrol ve gaz doğal kaynakları zengin zengin ülkelerdir. Dolayısıyla Kırgızistan'ın AEB gibi ekonomik entegrasyona dahil olması, üye olmaması durumunda karşılaşılabilecek yukarıdaki gibi sorunları önlemektedir. Burada ele alınması gereken diğer konu, AEB her ne kadar ekonomik bir birlik olarak bilinse de siyasi ilişkileri de etkilediğini gözden kaçırmamak gerekir. Ekonomi ile siyaset birbiriyle yakından bağlantılıdır (Avcu, 2014: 289). Bu durum AEB'e üye olan Kırgızistan için de geçerlidir. Rusya'nın Kırgızistan'ın AEB'e katılmasını istemesinin çeşitli nedenleri olduğu gibi Kırgızistan'ın da bu birliğe katılmak istemesinin sadece ekonomik değil siyasi nedenleri de vardır. Öncelikle geçmişten bugüne kadarki iki ülke arasındaki ikili ilişkilerine ve tarihine göz atarsak Rusya Kırgızistan'a birçok konuda yardımcı olmuştur (bu ifadeler ekonomik anlam taşımaktadır). ABD, Çin gibi ülkelerin bu bölgeye ilgisi Rusya'nın Orta Asya'daki liderlik konumunu da etkilemektedir. Rusya'nın Kırgızistan Cumhuriyeti'nde Manas Havaalanında bulunan Amerikan askeri üssünün kapatmasını istemesi, ABD'nin Orta Asya'daki gücünü azaltmasını amaçladığını ve bu bölgedeki kendi jeopolitik konumunu güçlendirmek istediğinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca birçok açıdan Rusya'ya bağımlı olan Kırgızistan, Rusya Federasyonu'nun siyasi idaresine karşı çıkma gücüne sahip değildir. Dolayısıyla Rusya ve Kazakistan gibi ülkelerin bölgede oluşturduğu birliğin dışında kalma korkusu Kırgızistan'ı AEB'e girmesini etkileyen önemli faktörlerden biridir.

3.1.1.2. Ticari Açıdan Kısıtlanma Korkusu

Kırgızistan coğrafi açıdan Orta Asya'nın tam merkezinde bulunmaktadır. Denize kıyısı olmadığından ticaretin büyük kısmı kara yolları ve hava yollarından gerçekleşmektedir. Çin, Kazakistan, Tacikistan ve Özbekistan ile sınırı olan Kırgızistan coğrafi konumuyla bu ülkeler arasında izole durumda kalmaktadır. Yani ülkenin başarılı bir ekonomik gelişme gösterebilmesi komşu ülkeleriyle olan ilişkinin iyi olmasından kaynaklanmaktadır.

Kırgızistan Orta Asya ülkeleri arasında DTÖ'ye üye olan ve milli para birimini kullanmaya başlayan ilk ülkedir (Suyunbaev, 2005: 97). SSCB dağılımından sonra kendi ekonomisini kendisi kalkındırmayı amaçlamış ve açık bir ekonomi başlatmıştır. DTÖ'ye üyeliği bunların bir sonucudur. 1998 yılında tam üyeliği kazanan Kırgızistan üyelik sonrası karşılaşılabilecek olası sorunları iyi tahmin edememiştir. Kırgızistan ekonomisi DTÖ üyeliğinde sadece hammadde ülkesi olarak görülmüştür ve genelde

transfer ülkesi olarak faaliyette bulunmuştur. DTÖ ülkeleri tarafından gelen malları diğer Orta Asya ülkeleri ve Rusya gibi büyük pazarlara düşük faizli (%12-%8) vergilendirme sistemi uygulayarak transfer etmiş ve devlet hazinesine büyük katkıda bulunmuştur. Fakat bunun sonucunda Orta Asya ülkelerinden Kazakistan yerli firmaları ve yerli piyasayı korumak amacıyla Kırgızistan'a yüksek vergi uygulamayı başlatmıştır. Bu kısıtlama birkaç sene devam etmiştir. Doğal olarak Kırgız pazarı da bu durumdan olumsuz etkilenmiş ve ekonomik verilerin değişimine sebep olmuştur. Kırgızistan AEB'e üye olmamakla birlikte birçok fırsatı kaçırmış olacak, birçok tehditleri ise atlamaş olacaktır. Eğer Kırgızistan AEB'e üye olmasa idi AEB'e üye olan ülkeler arasında yalnız hareket etmek zorunda kalacaktı, yani daha çok karayolu üzerinde ticaret eden Kırgızistan'a yüksek vergi, bazı ürünlerinde kısıtlama uygulanacaktı. Ayrıca Rusya, Kazakistan, Beyaz Rusya'da çalışan ve ticaret yapan Kırgız vatandaşları büyük fırsatlardan eksik kalacaktı.

3.2. Kırgızistan'ın Avrasya Ekonomik Birliği Üyeliğinden Beklentileri ve Sonuçlar

Çalışmanın bu kısmında Kırgızistan'ın AEB'den gelecek beklentileri ve beklentilerinin sonuçları hakkında bahsedilmektedir.

3.2.1. Kırgızistan'ın Avrasya Ekonomik Birliği Üyeliğinden Beklentileri

Uluslararası düzeyde hareket eden her birliğe üye olan ülke öncelikli olarak kendi ekonomisine fayda sağlayacak fırsatlar aramaktadır. Dolayısıyla ekonomisinin gelişmesine yönelik beklentileri ve amaçları da belirlemektedirler. Bu amaçları gerçekleştirdiği zaman üyelikten memnun kalmasıyla beklentileri karşılamış olacaktır. Diğer ülkeler gibi Kırgızistan da AEB'in ülke ekonomisinin gelişmesinde ve ülke vatandaşlarının refahının arttırılmasında büyük bir katkı sağlayacağını ummaktadır. Ancak bu hedeflerin gerçekleşmesi uzun dönemde gerçekleşmesi planlanmaktadır. Çünkü üyeliğin hemen ardından olumlu sonuçlar beklemek gerçekçi olmayacaktır. Bu anlamda aslında bu çalışmanın incelediği konu çok erken döneme denk gelmiştir. Çalışma iki yıl gibi kısa sürenin sonuçlarını incelemeyi amaçlamaktadır. Kısa sürede yaşanan olumlu ve olumsuz sonuçlar uzun dönemde nasıl olacağına dair bazı ipuçları sunacağına inanılmaktadır.

3.2.1.1. "Hammadde" Ülkesinden Üretici Ülkeye Doğru

Rusya Cumhurbaşkanı Putin daha önce de belirttiği gibi AEB'in en önemli savunucularından biridir. Putin AEB'i kurarak teknoloji ve inovasyon gibi konularda

daha da gelişmeyi amaçlamaktadır. Günümüzde AEB ülkeleri genel olarak üretim konularında Avrupa ülkelerinden geridedirler. Dolayısıyla en önemli amaçlardan biri de hammadde ülkesinden üretici ülkeye dönmektir. Bu çalışmalara dayanarak Putin Kırgızistan'ın tekstil alanının geliştirmesi gerektiğini vurgulamış ve Rusya dahil olmak üzere Kazakistan, Beyaz Rusya ülkelerine tekstil ürünlerinin ihraç etmesi gerektiğinin altını çizmektedir. Bu konuda Kırgızistan'ın AEB üyeliği sonucu Rus-Kırgız Kalkınma Fon'u faaliyete başlamıştır. Düşük faizli kredi desteği sağlayan bu fon, ülkenin Çüy bölgesinde kurulan "Tekstil Trans" çorap üreten tekstil fabrikasının inşaatı için 7,5 milyon dolar kaynak sağlamıştır. "Tekstil Trans" fabrikasına bağlı "Salkyn" şirketi bebek iç giyimi üretmekte ve %95 oranını da Kazakistan ve Rusya'ya ihraç etmektedir. "Tekstil Trans" Kırgızistan'ın bağımsızlığından itibaren ilk tekstil fabrikasıdır (RKDF, 2017). Böylelikle Kırgızistan ülke içinde küçük faaliyet gösteren şirketleri AEB'in desteğiyle kurulan Rus-Kırgız Kalkınma Fonu yardımıyla daha da geliştirerek uluslararası pazarlara açılmalarını amaçlamaktadır.

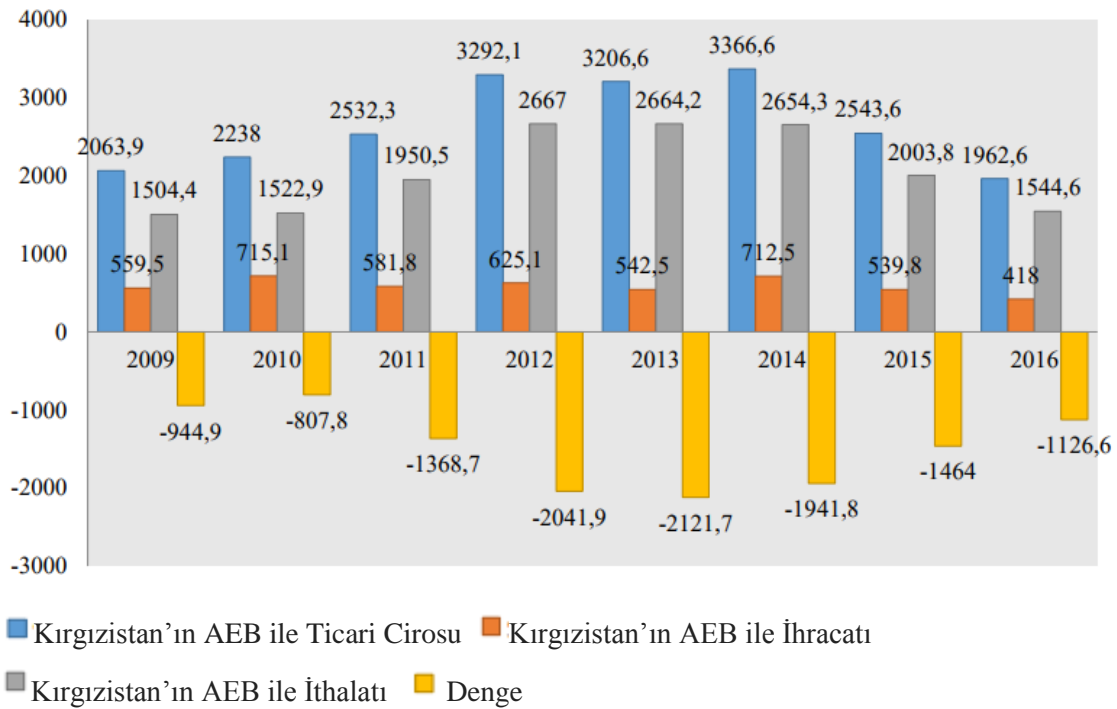
Sadece tekstil alanında kalmayıp tarım sektöründe de gelişme göstermiştir. Üyeliği kazandıktan sonra ülkede sebze ve meyve konservesi yapan işletmeler kurulmuş ve bu ürünleri dış ülkelere ihraç etmeye başlamıştır.

3.2.1.2. Pazar Payını Genişletmek

AEB üye ülkeler arasında ticari işbirliği alanını genişletmektedir. 4 Ekim 2016 yılı Vietnam ve AEB arasında serbest ticaret anlaşması yürürlüğe girmiştir. Düzenlenen bu anlaşma çerçevesinde Vietnam AEB ülkelerine 500 tonluk tütün ürünleri sağlayacak ve ayrıca bu ürünler için gümrük vergisi 2020 yılına kadar %10'dan %0'a kadar düşürülecektir.

2016 yılına ait ekonomik verilere göre Kırgızistan 138 ülke ile ticaret yapmıştır. Ürünler 86 ülkeye ihracat edilmiş ve 129 ülkeden ithalat edilmiştir. Kırgızistan'ın dış ticaret cirosu 5463,7 milyon dolar olmuştur, yani 2015 yılına kıyasla %1,4 oranında azalma göstermiştir (KCEB, 2017).

İhracat %5,1 artarak 1544,6 milyon ABD dolara ulaşmıştır. Bunun nedeni AEB ülkelerine (%4,3) ve üçüncü ülkelere (%5,3) ihraç edilen malların hacmindeki artıştan kaynaklanmaktadır. Altın hariç ihracat %4,8 oranında artış göstererek 843,1 milyon dolara ulaşmıştır.

Şekil 3.1: Kırgızistan'ın Avrasya Ekonomik Birliği Ülkeleri İle 2008-2016 Yılları Arası Dış Ticareti (Milyon Dolar)

Kaynak: Kyrgyzskaya Respublika v Evraziyskom Ekonomicheskom Soyuze (www.mineconom.kg, erişim: 05.09.2017).

Kırgızistan'ın AEB ülkeleriyle olan ticaret verilerini yukarıdaki resimde görmek mümkündür. Kırgızistan'ın 2009 yılından beri dış ticaret dengesinin olumsuz yönde devam ettiğini görmek mümkündür. Üyeliğin ilk yıllarında AEB ülkeleriyle hem ithalatı hem ihracat rakamları azalma göstermiştir. Bunun nedenini Kırgızistan'ın birlik şartlarına henüz hazır değilken üye oluşuyla açıklamak mümkündür. Özellikle şunu da belirtilmesi iyi olacaktır ki, Kırgızistan 2007 yılı itibarıyla bu ekonomik birliğe hazırlanmaya başlamıştır. 2015 yılında ise tam üye olmuştur. 2007 'den 2015'e kadar olan süre içinde Kırgızistan'da faaliyet gösteren Türk ve Çin iş adamları bu birliğin ülkedeki ticaretini olumsuz etkileyeceğini düşünerek (örneğin, eskisine kıyasla yüksek gümrük vergisinin uygulanması) başka pazarlar aramaya ve ülke pazarından çekilmeye başlamıştır. Doğal olarak yatırımcıların pazardan çekilmeleri Kırgız ekonomisini de olumsuz yönde etkilemiştir.

2017 yılının Ocak-Ağustos ayları Kırgızistan'ın AEB ülkeleri ile gerçekleşen karşılıklı ticaret hacmi 1515,7 milyon dolar olmuştur. 2016 yılının Ocak-Ağustos ayında gerçekleşen ticaret hacmi ile kıyaslandığında yaklaşık %13,7 oranında artış söz

konusudur. Aynı zamanda mal ihracatı %27,5 oranında, mal ithalatında ise %9,6 artış göstermiştir.

Tablo 3.1.: Kırgızistan'ın Avrasya Ekonomik Birliği Ülkelerine Ana İhraç Ürünler

Rusya'ya	Kazakistan'a	Beyaz Rusya'ya
%70 akkor lambaları	%100 elektrik gücü	%72 radyatörler
%61,4 tütün	%80 süt ürünleri	
%49 dikiş ürünleri	%65,4 cam	
%29,5 pamuk- elyaf	%55 meyve ve sebze	
%17 meyve ve sebze	%49 dikiş ürünleri	
%14 radyatörler	%15,5 canlı hayvanlar	

Kaynak: Kyrgyzskaya Respublika v Evraziyskom Ekonomicheskom Soiuze (www.mineconom.kg, erişim: 05.09.2017).

Kırgızistan'ın AEB'e üye devletler arası karşılıklı ticaretin büyük payı Rusya (%58,7) ve Kazakistan'a (%39,4) düşmektedir. Rusya'ya yapılan ihracatta tekstil ürünleri 1,7 kat, soğan ve sarımsak 6,2 kat, kurutulmuş meyveler 2,4 kat, taze meyve 1,5 kat, havuç, pancar ve benzeri sebzeler 2,6 kat, ayrıca süt, yoğunlaştırılmış ve kuru krema 2,1 kata artmıştır.

Rusya'dan yapılan ithalatta petrol ürünleri ithalatı %17,1, çikolata ve hazır gıda ürünleri %17,8 oranında, et, kanatlı hayvan gıdaları yan ürünleri 4,1 kat, un ürünleri 1,6 kat, lastikler 3,2 kat, teller %33,2 oranında yükselmiştir. Aynı dönemde ayçiçeği yağı ithalatı da %39,6 oranında azalmıştır.

Kazakistan'a mal ihracında kadınlar için tekstil bluz ihracatı 2,3 kat, yoğunlaştırılmayan süt ve krema %30,7 oranında, patates %5,6 oranında, taze meyve 2,8 kat ve çorap ihracatı 6,7 katına artmıştır. Fakat bu ürünlerde artış olurken plastik kapların ihracatı 3 kat, erkek tekstil giysileri 2,8 kat, ayran, yoğurt ve kefir gibi ürünlerde %0,5 oranında azalma göstermiştir (Tablo: 3.2.).

Kazakistan'dan yapılan ithalatta kömür ithalatı %29,8 oranında, mineral ve karbonatlı su da dahil olmak üzere şişe suyu 2,1 kat, doğal kum 6 kat, makarna 4,2 kat, soslar için ürünler 2,3 kat, ayçiçeği yağı 1,6 kat, margarin 1,4 kat, deterjanlar ve ayrıca şekerleme ürünleri %6,9 oranında artmıştır. Aynı zamanda kozmetik ürünlerin ithalatı 2 kat, buğday 1,4 kat, buğday unu %16,2, çikolata ve diğer hazır gıda ürünleri %5,5 oranında azalma göstermiştir (Kırgızistan Cumhuriyeti Milli İstatistik Kurumu Raporu, 2017).

Tablo 3.2.: Kırgızistan'ın Avrasya Ekonomik Birliği Ülkelerinden Ana İthal Ürünler

Rusya'dan	Kazakistan'dan	Beyaz Rusya'dan	Ermenistan'dan
% 100 doğal gaz	% 100 un ve kömür	%23 şeker	%6 ilaçlar
%72 petrol ürünleri	%66 buğday	%14 ulaşım araçları	
%40 siyah, renkli ve değerli olmayan metaller	%27 petrol ürünleri	ve yedek parçaları	
%18 kimyasal ürünler	%26 inorganik kimyasal ürünler		
	%22 tütün ürünleri		

Kaynak: Kyrgyzskaya Respublika v Evraziyskom Ekonomicheskom Soiuzu (www.mineconom.kg, erişim: 05.09.2017).

Kırgızistan'ın AEB ülkeleri ile olan emtia cirosu %18,6 azalma göstererek 1962,6 milyon ABD dolarını bulmuştur, yani ihracatı 418,0 milyon ABD doları olmuş ve %4,3 oranında artış göstermiş, ithalatı ise 1544,6 milyon ABD dolarında %23,2 oranında düşüş göstermiştir.

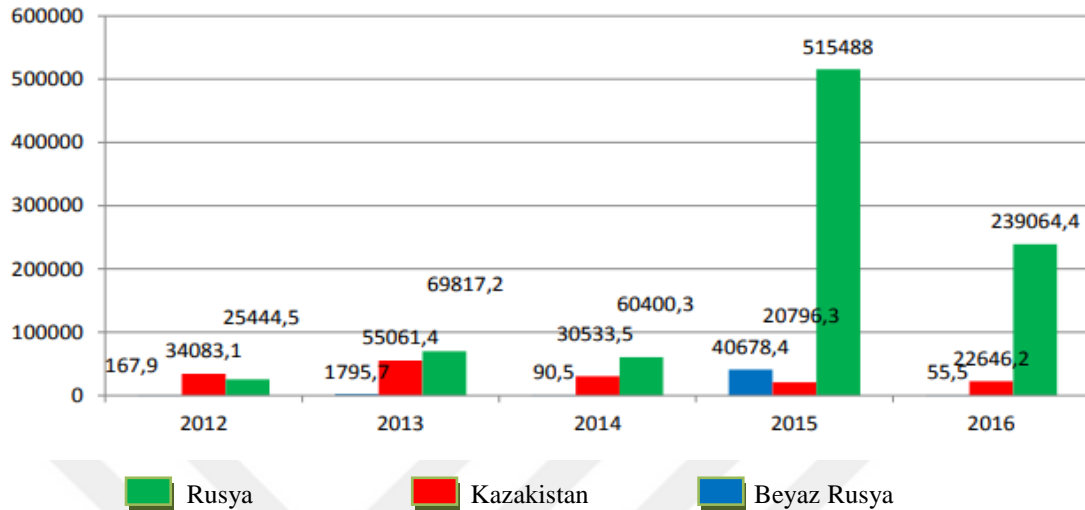
3.2.1.3. Yabancı Yatırımcıların Kırgızistan'a Çekilmesi

Kırgızistan Cumhuriyeti Milli İstatistik Kurumu (KCMİK) 2016 yılına ait verilerine göre doğrudan yabancı yatırım 654 849,8 bin ABD doları olduğu tespit edilmiştir. Bu rakam 2015 yılına göre %58,4 oranında düşüş göstermektedir (önceki yıl 1 573 243, 7 bin dolar).

Doğrudan yabancı yatırımların önemli kısmı Çin (289 561,9 bin dolar), Rusya (239 064,4 bin dolar), Türkiye (29 729,1 bin dolar), Kanada (28 494, 8 bin dolar), Kazakistan (22 646,2 bin dolar) ve Kıbrıs (16 093,9 bin dolar) ülkelerinden gelmektedir (KCEB, 2017: 19).

AEB ülkelerine göre doğrudan yabancı yatırım akımı 2012-2016 yılları arasındaki dağılımı incelenmiş ve Şekil 3.2'de verilmiştir. AEB ülkeleri arasında önemli yatırımcı ülkeler Rusya Federasyonu ve Kazakistan'dır. 2016 yılına ait verilerine göre Rusya'dan gelen doğrudan yabancı yatırım 515 488,0 bin dolardan 239 064,4 bin dolara kadar azalmıştır, yani %53,6 azalma göstermiştir. Kazakistan'dan gelen doğrudan yabancı yatırım ise %5 artış göstererek 20 796,3 bin dolardan 22 646,2 bin dolara çıkmıştır.

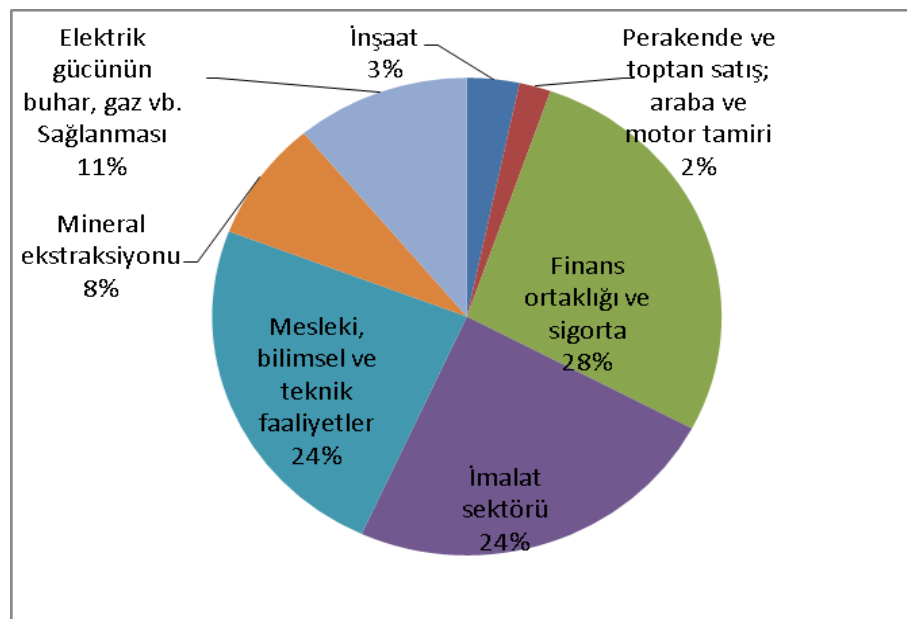
2015 yılında Beyaz Rusya'dan gelen yatırım 40678,4 bin dolar olmuştur. Böylelikle Kırgızistan ve Beyaz Rusya ilişkilerinde en yüksek oranı oluşturmuştur. Ancak 2016 yılında bu yatırım 55,5 bin dolara inmiştir.

Şekil 3.2.: Avrasya Ekonomik Birliği Ülkelerine Göre Doğrudan Yabancı Yatırım Akımı

Kaynak: Kyrgyzskaya Respublika v Evraziyskom Ekonomicheskom Soyuze (www.mineconom.kg, erişim: 05.09.2017).

Yatırımın büyük kısmı Bişkek şehrine 328 549,7 bin dolar (gelen toplam yatırımın %50,2 oranı), Çüy bölgesine 199 514,8 bin dolar (gelen toplam yatırımın %30,5 oranı) ve Issık-Köl bölgesine 93 798,3 bin dolar (gelen toplam yatırımın %14,3 oranı) yapılmıştır (www.mineconom.kg).

Şekil 3.3.: 2016 Yılı Faaliyet Alanlarına Göre Doğrudan Yabancı Yatırım

Kaynak: Kyrgyzskaya Respublika v Evraziyskom Ekonomicheskom Soiuze (www.mineconom.kg, erişim: 05.09.2017).

Ekonomik faaliyetlere göre doğrudan yabancı yatırımın önemli kısmı (toplam %75,1) finans alanına- %28, imalat sektörüne- %24, mesleki, bilimsel ve teknik faaliyet alanı için de %23,9 geldiği bilinmektedir.

3.2.2. Avrasya Ekonomik Birliği Üyeliğinin Kırgızistan Ekonomisi Üzerindeki Etkileri

Kırgızistan'ın AEB'e üyeliği ülkeye yeni fırsatlar yaratmaktadır. Sağlanan yeni imkanların yanında birtakım zorluklar da getirmektedir. Dolayısıyla çalışmanın bu kısmında öncelikle üyeliğin ülke ekonomisine sağladığı olumlu etkilere ve daha sonra olumsuz etkilere değinecektir.

3.2.2.1. Kırgızistan Ekonomisi Üzerindeki Olumlu Etkileri

Moskova'da, AEK temsilcilerinin katılımıyla düzenlenen Rusya Federasyonu Federal Meclisi ve Kırgızistan Cumhuriyeti Jogorku Keneş'in arasındaki işbirliği Hükümetler Arası Konseyi toplantısında, katılımcılar, Avrasya entegrasyonunun Kırgızistan ekonomisini olumlu etkilediğini belirtmektedirler. AEK Entegrasyon Geliştirme Bölümü Müdür Yardımcısı Rimma Kiseleva, 2016 yılında Kırgızistan ekonomisi %3,8 büyüme göstererek AEB ülkeleri arasında en yüksek büyüme gösterdiğinin altını çizmektedir. İlerideki yıllarda da aynı potansiyeli göstereceğini belirtmektedir. Bunu, Avrasya Birliği Ortak Pazarı'nda Kırgız ticareti için yeni fırsatların oluştuğuyla açıklamaktadır. Kiseleva, Kırgızistan'ın Avrasya ekonomik entegrasyon projesine katılımı ticari ve ekonomik gelişmenin yeni bir seviyesine getirdiğinden bahsetmektedir. Sadece, 2017 yılı Ocak-Şubat ayları AEB ülkeleri arasındaki ticaret hacmi %7,5 oranında büyüme göstererek, 331,3 milyon dolara ulaştığından söz etmektedir (<http://www.eurasiancommission.org>, 03.07. 2017).

AEB Kırgız girişimcileri için yeni fırsat ve koşullar yaratmaktadır. Bunlar aşağıdaki gibi sıralanabilir (AEB Raporu, 2017):

- ◆ Gümrük, sıhhi ve bitki sağlığı kontrol çeşitlerinin kaldırılması- gümrük sınırlarının bulunmaması ticareti canlandırmıştır. Kırgızistan'daki girişimciler AEB'in ortak bölgesinde bulunan 180 milyonluk pazarında kendini geliştirme ve aktif bir rekabet edebilme fırsatını yakalamışlardır. Böylelikle pazar 30 katına büyümüştür.
- ◆ Kırgızistan'ın 4 gümrük ve 7 veterinerlik kontrol noktası donatılmıştır- Rusya AEB şartlarına göre test etmek için kontrol noktaları ve laboratuvarları hazırlamak

için hibe şeklinde önemli finansal destek (200 milyon dolar) sağlamaktadır. Yani ulusal test tabanı yeni bir kaliteli düzeye çıkmaktadır.

- ◆ Kırgızistan Cumhuriyeti'nin 30 akredite laboratuvarı ve belge düzenleyen, tüm birlik ülkelerinde eşit olarak kabul edilen 9 sertifikasyon kuruluşu AEB Birleşik kayıtlarına dahil edilmiştir.
- ◆ Bugün itibarıyla veteriner kontrolüne tabi tarımsal ürünlerin ihracatı, Rusya topraklarında 18 ve Kazakistan topraklarında 8 Kırgız işleme kuruluşlarının faaliyet göstermelerine izin verilmiştir. 8 işletme Kazakistan'ın güney bölgelerine-Doğu Kazakistan, Almatı, Cambıl, Kızılorda ve Güney Kazakistan bölgeleri-aşılama ile ayak ve ağız hastalıklarından arınmış bir bölge statüsüyle ürün tedarik edilebilir.
- ◆ Buna ek olarak, Kazakistan Rusya'ya malzeme tedariki için Kazakistan'dan geçmesine izin verilen Kırgızistan mallarının listesini 86 ek emtia grubu için genişletti. Bunların arasından, 46 grup mal için demiryolu ile taşınmasına izin verilirken, 40 gruba tüm ulaşım şekilleri ile tedarik etmesine onay verilmiştir.
- ◆ Küçük ve orta boy işletmelere düşük kredi desteği sağlayan Rus-Kırgız Kalkınma Fonu kurulmuştur. 3 Eylül 2015'ten bu yana Fon, RSC Bank ve Aiyl Bank aracılığıyla girişimcilere 3 milyon dolara kadar kredi vermeye başlamış olup şu anda bankalar Kırgızistan ve BTA Bank aracılığıyla da yürütülmektedir. Bugüne kadar Rusya tarafından tahsis edilen 500 milyon doların 670 projesi (24 Şubat 2017 itibarıyla) toplam 202 ABD doları için onaylanmıştır.
- ◆ Kırgızistan ve Kazakistan arasında gümrük altyapısının düzenlenmesi ve teknik donanımı için, test laboratuvarlarının modernizasyonu ve diğer önemli önlemlerin sağlanması amacıyla Kazakistan Cumhuriyeti'nden 100 milyon ABD doları tutarında teknik yardım sağlanmasına yönelik bir anlaşma imzalanmıştır (daha sonra Kırgızistan Cumhurbaşkanı tarafınca bu yardımdan vazgeçilmiştir).
- ◆ AEB Gümrük Kanunu Anlaşması imzalanmıştır.
- ◆ Mümkün olan en kısa sürede "Demiryolu taşımacılığı" üzerine Kanun taslak haline getirilmiş ve kabul edilmiştir.
- ◆ Buna ek olarak, yıl sonunda Kazakistan ve Kırgızistan arasında demiryolu ile mal taşımacılığı için birleşik bir tarife uygulanması hakkında Kazakistan ile bir anlaşma imzalanmıştır.

- ◆ İstatistik kayıtların güvenilirliğini arttırmak ve vergi idaresini iyileştirmek için önlemler alınmıştır. Sonuç olarak devlet istatistik organlarına rapor veren ekonomik kuruluşların sayısı 3,6 oranında artmıştır (503'ten 1825'e).
- ◆ AEB'e katılma muzakerelerinde Kırgızistan için teknik düzenleme alanında geçiş dönemlerin oluşturulmasını sağlamıştır. 1 Ocak 2017 tarihinden itibaren, Protokol uyarınca Kırgızistan'daki şartlar ve geçiş hükümleri ile Gümrük Birliği'nin (AEB) 16 teknik düzenlemesi tam yürürlüğe girmiş olup, 12 Ağustos 2017 tarihinden itibaren ise 18 teknik düzenlemesi ve 8 gıda güvenliği yürürlüğe girmiştir.
- ◆ Petrol ve doğalgaz için tek bir pazarın geliştirilmesi de dahil olmak üzere, AEB Ortak Enerji Pazarının oluşturulması programı geliştirilmiş ve onaylanmıştır.
- ◆ Kırgızistan'ın içinde yer aldığı Ortak Sınai Politikanın oluşturulmasına yönelik çalışmalar başlatılmıştır.
- ◆ Kırgızistan'ın AEB üyeliği, göçmen işçilere basitleştirilmiş bir istihdam prosedürü, göçmen işçilere ve aileleri için toplumsal yaşam standartlarını iyileştirmek için uygun koşullar yaratmıştır. Göçmen işçilerin 2016 yılının sadece 11 aylık para transferi %18,5 oranında artış göstermiştir, yani 1,547 milyon dolardan 1,834 milyon dolara ulaşmıştır.
- ◆ Petrol ürünleri, kereste, metal v.b. stratejik açıdan önemli mallar gümrüksüz tedariki sağlanmaya başlamıştır.

3.2.2.1.1. Rus-Kırgız Kalkınma Fonu'nun Kuruluşu ve Düşük Faizli Kredi Desteği

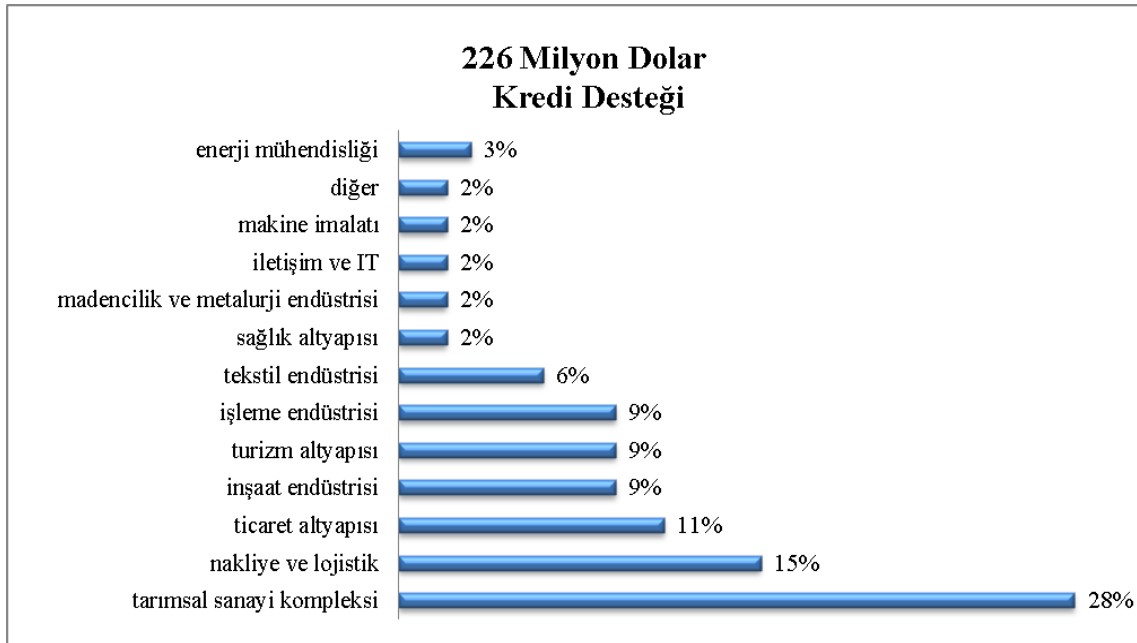
Kırgızistan'ın AEB'e üyeliğinin en önemli olumlu yönlerinden biri 1 milyar dolar sermayesi ile Rus-Kırgız Kalkınma Fonu'nun kurulmasıdır. Rus-Kırgız Kalkınma Fonu, 24 Kasım 2014 tarihli "Kırgız Kalkınma Fonu" üzerine kurulan ve Kırgızistan Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu arasındaki anlaşma ile kurulmuştur. Kırgızistan Cumhuriyeti'nin AEB'e entegrasyon sürecinin en önemli aracı Rus-Kırgız Kalkınma Fonu'dur. Bu fon'un amacı, Kırgızistan ile Rusya arasındaki ekonomik işbirliği, Kırgızistan ekonomisinin modernleşmesini ve gelişmesini, tarafların Avrasya ekonomik entegrasyonuna katılımı etkin bir şekilde sağlamaktır. Bu amaçlara ulaşmak için Rus-Kırgız Kalkınma Fonu aşağıdaki görevleri yerine getirmektedir (RKFR, 2017):

- ◆ Ekonominin öncelikli sektörlerinde kendi kendini destekleyen projelere düşük faizli kredi sağlama;

- ◆ Kırgızistan’da kayıtlı ve faaliyet gösteren iktisadi kuruluşların sermayesine katılım sağlama;
- ◆ Kırgızistan’da kayıtlı ve faaliyet gösteren işletmelere yardım etmek ve kabul edilebilir finansal koşullarla orta ve uzun vadeli kredi sağlamak;
- ◆ Kırgızistan’ın, fonun alıcı kuruluşları tarafından yeni finansal hizmetler ve ürünlerin tanıtımında yardım etmek ve ekonominin finans sektöründeki işletmelerin gelişimine katkı sağlamak;
- ◆ Ortakları ve müşterileri tarafından modern kurumsal yönetim yöntemlerinin kullanılmasına yardımcı olmak;
- ◆ Rus ve Kırgız taraflarının ortaklaşa belirledikleri diğer görevlerin çözümü.

Kırgızistan’ın AEB üyeliği ülke ekonomisinin gelişmesine bir takım katkı sağlamıştır. Kırgızistan’ın AEB’e başarılı bir entegrasyonun sağlanmasına yönelik oluşturulan Rus-Kırgız Kalkınma Fonu birliğe 2 senelik üyelik süreci içinde 722 proje için 226 milyon dolar kredi sağlamıştır. Fon tekstil, işleme, inşaat, madencilik ve metalurji endüstrileri, lojistik, iletişim ve IT, enerji ve makina mühendisliği gibi imalat alanlarında finansal destek sağlamıştır (RKFR, 2017).

2017 yılı itibariyle Rus-Kırgız Kalkınma Fonu desteğiyle “Prod İmpeks” konserve sebze ve meyveleri üreten işletme faaliyete geçmiştir. Ayrıca üretilen elektriği ülke çapında Kırgızistan ağına tedarik edecek şekilde tasarlanmış “Tegirmentiyskiy Hidroelektrik Gücü İstasyonları” hidroelektrik santrali, “Kazgrein” makarna ürünlerini üreten işletmesi, “Oberon” taze ve donmuş meyvelerin sebze depolaması lojistik merkezi, “Paper Company” kağıt peçeteler imalatı işletmesi için ve “Ellegiya” polietilen çantalar ve ürünler üreten işletme için donatım satın alınmıştır, “Quartz Company” yıllık 5 bin ton kapasiteli metalurji silikon üretimi için bir tesis inşaatı, “Koshoy” ve “Kandy-Kant” şeker fabrikalarının restorasyonu ve modernizasyonu, JBI Fabrikası beton döşemelerin üretimi için bölüm modernizasyonu, “Kyrgyz Korm” karma yem üretimi için bölüm modernizasyonu, “Osh Ak-Tash” tuğla fabrikasının restorasyonu, “Asia Mall” alışveriş ve eğlence kompleksi inşaatı, “Adal Azyk”, “Titan”, “Pevend” vd. üretim işletmelerine kredi desteği sağlamıştır (RKFR, 2017). Kırgızistan Cumhuriyeti’nin AEB’deki 2 yıllık süresi boyunca Rus-Kırgız Kalkınma Fonu (Şekil 3.4.) çeşitli üretim projelerine 226 milyon dolar değerinde kredi finanse etmiştir.

Şekil 3.4.: Rus-Kırgız Kalkınma Fonu'nun Onaylamış Projelerinin Sektörel Dağılımı, RKFR, 2017.

Kaynak: Russian-Kyrgyz Development Found (http://www.rkdf.org/ru/o_nas, erişim: 27.11.2017)

Rus-Kırgız Kalkınma Fonu'nun stratejik amacı tarım ve işleme, hafif sanayi, kentsel ve kırsal altyapının geliştirilmesi, makine mühendisliği, elektronik ve kimya gibi Kırgızistan ekonomisinin öncelikli sektörlerine uluslararası finansal kurumların kaynaklarını çekmektir. 2016 yılı itibariyle Rus-Kırgız Kalkınma Fonu'nun en önemli yatırımcıları Çek İhracat Bankası, Türk İhracat Kredi Bankası, Avusturya Kontrol Bankası ve Macaristan İthalat-İhracat Bankası'dır (RKFR, 2017).

Ülkedeki sosyo-ekonomik durum, rekabetçi ürünler üretmek için ekonomiyi yeniden yönlendirme yeteneğine ve hızına bağlı olarak özgürleşmiş emeğin emilmesine bağlıdır. Bu bağlamda, kısa vadede azami istihdam yaratabilen ve uzun vadede ekonominin rekabet güç ve nişinin dünya ekonomisinde istihdamını sağlamak için ekonomik sektörlerin geliştirilmesine ağırlık verilmelidir. Bu tedbirler ise hükümet ve Rus-Kırgız Kalkınma Fonu gibi kalkınma ortakları tarafından sağlanan maddi destek olmadan mümkün değildir.

3.2.2.1.2. Uluslararası Standartlar Nezdinde Üretim ve İhracat Kanallarının Artması

Kırgızistan'ın AEB'e üyeliği sonucu ticaretteki vergi baskısının azaldığını söylemek mümkündür. Birliğe üye olmadan önce, katma değer vergisi (KDV) ürün fiyatından ulaşıım giderleri düşülmeden kesilmekteyken, üyelik sonrası KDV sadece anlaşmada belirlenen şart ve oranlara göre uygulanmaya başlamıştır. Gerçek kişilerin

özel kullanım veya tüketim amaçlı AEB ülkelerinden almış oldukları ürünlerde ikili vergilendirme kaldırılmıştır.

Kırgızistan 43 sektörde (inşaat ve mühendislik hizmetleri, tarım ve ormancılık, toptan ve perakende ticaret, franchaising, aracı firma olmadan araç kiralama vb.) faaliyet gösteren Ortak Hizmet Pazarı'nın bir parçası olmuştur. Bunların sayesinde Kırgız girişimcileri Birlik ülkeleri pazarlarında sözü edilen sektörlerde tüzel kişi ek kurumları olmadan faaliyette bulunabilmektedirler. Dolayısıyla bu sektörlerde iş yürütebilmeleri ve ulaştırma hizmetinde uzmanlık yeterlilik belgesinin Kırgızistan'da almış olması tüm ülkelerde tanınmaktadır.

İhracat fırsatını genişletmek amacıyla Kırgızistan 29 Ocak 2016 yılı AB'in Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi (GTS+) kullanıcı statüsünü almıştır. Kırgızistan'ın GTS+ statüsünden kullanması AB pazarlarına ihracatını artırması ve çeşitlendirmesi konusunda yeni fırsatlar sunmaktadır.

Kırgızistan, AB ülkelerine 6000'den fazla ürün çeşitlerinin vergisiz giriş yapmasına izin almıştır. Genel olarak bu hak tarımsal ürünlerine: meyve, yeniden tasarlanmış meyve ürünleri (konserve ürünleri, meyve suları), kuruyemişler (fındık, fıstık, ceviz), fasulye ve bezelye, gıda ürünleri, tütün, tekstil, keçe ürünleri, giysi, deri hariç, halı ürünleri vb. verilmiştir. Eskiden ihracatçılar %14,6 oranında gümrük vergisi ödemekteydiler, Kırgızistan'ın GTS+ sistemine katılması ile ihracatçılar bahsi geçen ürün çeşitlerini AB ülkelerine hiçbir vergi ödemeksizin ihraç etmeye başlamıştır.

2016 yılının 11 aylık sonucu itibari ile GTS+ statüsü çerçevesinde ülkede bulunan yaklaşık 50 şirket 66,7 milyon dolar değerinde AB ülkelerine ürün ihracatı gerçekleştirmiştir. İhraç edilen toplam ürünün %30 fasulye, %23 milli giyim, mumya, bal, ceviz, kuruyemiş, %9 mantar oluşturmuştur. 2015 yılı aynı dönemde AB ülkelerine bu ürünlerin ihracatı sadece 43,5 milyon dolar olduğunu belirtmek gerekmektedir. Buna göre 2016 yılında büyüme hızı %53,4 olmuştur (KCEB, 2017: 12).

3.2.2.1.3. Rusya'da Çalışan Kırgız Vatandaşlarının Şartlarının İyileşmesi

Kırgızistan'ın AEB'e üyeliği sıradan vatandaşlar ve göçmen işçileri de olumlu etkilemiştir. Basitleştirilmiş istihdam uygulaması ile üye ülkelerde işe yerleşme daha da kolaylaşmıştır. Ayrıca birlik, hukuki anlamda vatandaşların sosyal haklarının korunacağını garantisini vermektedir (AEK, 2017: 62).

Rusya'da çalışan Kırgızistan vatandaşları üyelik öncesi %30 gelir vergisi ödemekteydiler, üyelik sonrası ise yerli çalışanlar gibi %13 gelir vergisi ödemeye başlamıştır. Çalışanlar birliğe üyeliği olan tüm ülkelerde sosyal sağlık sigortası hakkına sahip oldular. Ayrıca çalışanların çocukları buldukları devletin sağladığı eğitimden yararlanma hakları doğmuştur. AEB anlaşması kendi ülkelerinde almış oldukları diplomaların birlik ülkelerinde karşılıklı tanınmasını sağlamaktadır. Böylece iş aramayı ve işe yerleşmeyi daha da kolaylaştırmış ve emek kaynağının hareketliliğini arttırmıştır (Perskaya, 2016: 138). AEB ülkelerinde çalışan Kırgız vatandaşlarının emeklilik sigortası da önemli konulardan biridir. Birlik çerçevesinde kabul edilen anlaşmaya göre Birliğe üye ülkelerin vatandaşları AEB ülkelerinde çalıştığı süre kadar emekli maaşlarını alabilmektedirler. Buna ek olarak Kırgız vatandaşlarının ülkede almış oldukları sürücü belgeleri artık Rusya'da da tanınmaktadır.

3.2.2.2. Kırgızistan Ekonomisi Üzerindeki Olumsuz Etkileri

Kırgızistan'ın AEB'e üye olma kararı ülkenin gelecek planlarını ve dış ticaret umutlarını düzeltmesi ve değiştirmesine neden olmuştur. AEB'e üyeliği sonrası ithalat ve ihracatta gümrük vergilerinin kaldırılması nedeniyle AEB üye ülkeleri arasındaki ticaret büyüyecektir, fakat AEB'e üyeliği olmayan ülkeler ile ticaretinde doğal olarak bir küçülme yaşanacaktır. Bu noktada uzun yıllardır ticari ortağı olan Çin ile olan ticaretin hacminde bu ciddi düşüş yaşanacaktır.

3.2.2.2.1. Demografik Sorunlar

Kırgızistan Göç İdaresi Bakanlığı raporunda Kırgız vatandaşlarının her yıl dış ülkelere çalışmak amacıyla gittiklerini tespit etmek mümkündür. Ayrıca yurtdışında ikamet vizesiyle çalışan Kırgız vatandaşları 600 binden fazladır ve onun 560 bini Rusya vatandaşlığını almıştır. Rusya vatandaşlığının almasının temel sebeplerinden bazıları aynı ülkede çalışan yerli nüfus ile aynı hak ve hukuka sahip olmak ve sosyal güvenlik imkanından yararlanmaktır. Resmi olarak yurtdışında çalışan Kırgız vatandaşlarının sayısı 700 bini aştığı belirtilmiştir. 2015 yılına ait verilerine göre yaklaşık 520 bin kişinin Rusya'da çalışmak amacıyla ikamet ettiği kaydedilmiştir. Rusya'nın dışında Kazakistan'da 113 bin kişi, Güney Kore'de 14 bin ve Türkiye'de 10 bin Kırgız vatandaşının çalıştığı belirtilmiştir. Dolayısıyla bu durum Kırgızistan demografik verilerini ciddi bir şekilde etkilemektedir (www.kabar.kg, 05.09.2017).

3.2.2.2.2. Yerli Şirketlerin Dış Rekabete Direnemeyişi

Birlik öncesi, Orta Asya'daki en büyük toptan pazarı olan “Dordoy” pazarı büyük ölçüde Çin mallarının yeniden ihracatı üzerine kurulmuş ve ülke ekonomisine önemli gelir kazandırmaktaydı. “Dordoy” ve “Kara-Suu” piyasalarının çalışması hala en zor durumda olduğu bilinmektedir. Pazar Çin ile düşük gümrük tarifelerinde başarılıydı. Kırgız girişimcileri yakınlardaki Çin bölgelerinden mal ithal ederek onları Rusya, Kazakistan ve diğer komşu ülkelere toptan satış yapmaktaydılar. AEB'e katılımından sonra, Çin de dahil olmak üzere, üye olmayan devletlere olan tüm tarifeler artmıştır. Çin ile olan gümrük vergilerinin neredeyse hiç yok denilebilecek kadar olduğunu göz önüne alındığında, pek çok maldaki vergi önemli ölçüde arttığı görülmüştür. Anisimova'nın (2014: 60) Avrasya Entegrasyonu çalışmasında Kırgızistan'ın AEB'e geçiş sürecini daha az acı verici hale getirmek için piyasaların yeniden profillenmesi gerektiğinden bahsetmiştir. Üyeliğe geçiş sürecinde 100 binden fazla “Dordoy” pazarı işçileri olumsuz etkilemiştir. Aynı zamanda Çin ithalatına bağımlı sektörlerde çalışan diğer insanlar da işlerini kaybetmiştir. Özetle Kırgızistan'ın AEB üyeliği sonrası ilk dönemler kendi pazarını oluşturmuş az rekabetle faaliyet gösteren yerli girişimciler için üyelik öncesi Çin'den gelen ürünlerin sayısının azalma göstermesinden dolayı Rusya, Kazakistan, Beyaz Rusya ülkelerinden gelen ürünlere karşı rekabet edebilmeleri zor olmaya başlamış. Üyeliğin ilk senesi dünya pazarında kendisini tanıtmış olan Rusya ve Kazakistan ürün kalitesine karşı yeterli dayanıklılık gösterememiş. Dolayısıyla üyelik sonrası birçok şirketlerin kapanmasına neden olmuş ve bazı toptan ve perakende firmaları iflas etmiştir.

Kırgızistan'ın AEB'e üyeliği ilk dönemler yerli tüketiciler de olumsuz etkilenmiştir. Çünkü yeni gümrük vergilerinin uygulanması sonucu, dışarıdan özellikle Çin'den gelen ucuz tüketim malları fiyatlarında artış meydana gelmiştir. Ayrıca işsizliğin artması sonucu halkın alım gücü de azaldığından dolayı etkisi daha da ağır olmuştur. Dolayısıyla toplumdaki fakirlik düzeyi daha da artmıştır. Bu durum özellikle dar gelirli halkı ve emeklileri olumsuz yönde etkilemiştir.

3.2.2.2.3. Üyeliğin İlk Dönemlerinin Olumsuz Sonuçları

Her ne kadar ülke kendi içinde ekonomisi iyi olsa da herhangi bir uluslararası birliğe üyeliği, ister istemez ülke ekonomisinin yönünü değiştirmektedir. Bu olumsuz olabildiği kadar olumlu da olabilir. İlk seneler üyeliğe adapte olması hem siyasi hem ekonomik açıdan birtakım değişikliklere neden olacaktır. Fakat üyelik aşamasının sistematik bir şekilde yürütülmesi halinde ekonomi için en iyi fırsatlar, avantajlar ve

çözümler getirebilmektedir. Dolayısıyla bu birliğe üyelik ilk seneler Kırgızistan ekonomisini de olumsuz etkilemiştir. Birliğe üyeliği Kırgızistan ekonomisinin stratejik planlarını değiştirmesine ve buna göre gümrük, vergi, piyasa gibi konularda birlik şartı çerçevesinde düzeltmeler yapmasına neden olmuştur. Birliğin şartlarına ekonomiyi adapte etmek ve ülke vatandaşlarını bu şartlara uymalarını sağlamak pek kolay olmamıştır. Bazı şirketler birliğin sunduğu gümrük şartlarını kabullenmesi zor olmuştur. Üyeliğin en önemli olumsuz sonuçları “Dordoy” piyasasındaki ticaretin durması, dolayısıyla bu piyasada çalışan büyük rakamdaki işçilerin işsiz kalmaları, bu bağlamda ülke ekonomisine her sene piyasadan gelen gelirden mahkûm kalması olmuştur. Her ne kadar AEB’ e üye olduğu ilk dönemler olumsuz etkilemiş olsa da ileride olumlu gelişmelerin olacağına dair adımlar mevcuttur. 2017’den itibaren birliğin desteğiyle tekstil firmalarının kuruluşu, hidroelektrik santrallerin faaliyete geçmesi, sebze ve meyve konserve ürünlerini üreten firmaların kurulması ve yeni iş imkanlarının yaratılması bu adımlardan bazılarıdır.

3.3. Geleceğe Dair Görüşler ve Sorunlara Çözüm Önerileri

Kırgızistan geçmişten bugüne kadar çeşitli ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Her ülkenin ekonomisinde olduğu gibi Kırgızistan da dış ticaret dengesi, ihracat rakamları artırma, ithalat rakamlarını azaltma, işsizlik sorunlara çözüm bulma, iş faaliyetlerini yaratma ve ülke vatandaşlarının yaşam standartlarını yükseltme vb. amaçlarını gerçekleştirmeye yönelik çeşitli uluslararası entegrasyonlara dahil olmaktadır. Küresel dünyada tek başına hareket etmek mümkün değildir. Günümüzde dünya bir bütün olarak görülmektedir ve bu dünyada ayakta kalabilmek için ülkeler bölgesel entegrasyon süreçlerine dahil olmaktadır. Kırgızistan tüm bu amaçlarını gerçekleştirmek için ülkeye sunulan yeni fırsatları kaçırmadan değerlendirmesi gerektiğini anlamaktadır. Dolayısıyla önümüzdeki yıllarda AEB Kırgızistan ekonomisi için büyük bir fırsat olarak görülmektedir. Kırgızistan’ın AEB’ e iki yıllık üyeliğinde birlik çerçevesinde hareket ederek önemli ölçüde gelişme göstermiştir. İlk sene, geçiş sürecinde, bu birliğin getirdiği ekonomik dalgalanmalara rağmen sonraki dönemlerde birliğin şartlarına ülke ekonomisini adapte etmeye başlamış ve birliğe üye ülkeler arasındaki ticari ilişkiler daha hızlı bir şekilde gelişmeye başlamıştır. Çalışmanın bu kısmında AEB’in gelecekte Kırgızistan ekonomisine getireceği faydalar incelenecek ve birliğe üyeliğin getirdiği sorunlara bazı çözüm önerileri sunulmaktadır.

3.3.1. Demografik Soruna Çözüm Önerileri

Kırgızistan'ın AEB'e üyeliği öncesi ülke vatandaşlarının ülkedeki iş imkanlarının yetersizliğinden dolayı her sene dış ülkelere çalışma amacıyla gittikleri daha önce belirtilmiştir. Daha iyi gelir elde etmek amacıyla giden bu göçmenlerin gittikleri ülkede yerli vatandaşlar gibi aynı hak sahibi olarak sağlık ve eğitim imkanlarından yararlanmak için çifte vatandaşlık almak zorunda kalmışlardır. Fakat AEB Kırgız vatandaşlarının vatandaşlık almaksızın da işe yerleşme ve eğitim fırsatlarından yararlanabilmelerini sağladığı için böyle bir demografik sorunları minimize etmesine olanak sağlamaktadır. Yani AEB Kırgızistan Cumhuriyeti vatandaşlarının çalışma amaçlı gittikleri ülkenin vatandaşlığını almaksızın yerli vatandaşlar gibi çalışma imkanları sunmakta ve böylece ülkeyi terketme gibi sorunlarına çözüm üretebilmektedir. Dolayısıyla ülkenin nüfus sayısının azalmasını engelleyebilmektedir. Ayrıca Kırgızistan'da Rus-Kırgız Kalkınma Fonu'nun desteğiyle kurulmuş ve faaliyete başlamış çeşitli sektördeki işletmeler büyük sayıda iş imkanı sunmaktadır.

Kırgız hükümeti bu alanda yaptığı çalışmaların yavaş yavaş yürüdüğünü gözlemek mümkündür. Bürokrasinin yavaş işleyişi demografi sorununu daha da arttırmaktadır. Hem içte hem de dışarıda göçmen durumunda olan Kırgız vatandaşlarının kendi haklarını kullanmaları ya da aramaları için devlet yeterli hukuki altyapıyı sağlayamamıştır. Bu durumda öncelikli olarak dış ülkede çalışan vatandaşlarının hukuki haklarını öğretmesi ve gerekli altyapıları sağlaması gerekmektedir. Bu sorunun çözümünde hükümetin dış temsilciliklerine daha çok görev düşmektedir.

3.3.2. Stratejik Partnerler Arası İlişkilerin İyileştirilmesi

Kırgızistan'ın AEB'deki başarısı stratejik partner ülkeleri ile olan ilişkilerin iyi olmasına bağlıdır. Öncelikle Kırgız-Kazak gümrük sorunlarına çözüm üretilmesi gerekmektedir. AEB şartları gereği birliğe üye ülkelere birlik içinde herhangi bir engel almaksızın mal-hizmet-sermaye-emeğin serbest dolaşımını sağlanması gerekmektedir.

Fakat 2017 Ekim sonu Kazakistan ve Kırgızistan sınırlarında engeller oluşturularak birlik şartlarına aykırı davranıldığı belirtilmiştir. Herhangi bir uyarı verilmeden kontrollerin yapılması Kırgız iş adamlarını olumsuz etkilemiştir. Bu sorunun temel kaynağı Kazakistan Cumhuriyeti Başkanı Nazarbaev Kırgızistan Cumhuriyeti'ndeki başkanlık süresinin dolması nedeniyle ülke içindeki seçimlere ve

politik olaylara karışmasında yatmaktadır. Bu olaylardan rahatsız olan Atambaev'in ağır konuşmasından hemen sonra gümrükte ciddi kontroller başlatılmış sınır sorunları büyümeye başlamıştır.

Kırgız-Kazak devlet sınırında gerçekleşen gümrük sorunu ile ilgili durumu, Kırgızistan Cumhuriyeti Ekonomik Bakanlığı, DTÖ Sekreterliği'ne Kazakistan Cumhuriyeti'nin DTÖ'nün temel normları ve çok taraflı ticaret sisteminin ilkelerini, en çok tercih edilen ulus muamelesi ve ulusal tedavi ilkesinin ihlal ettiğini açıklamıştır (KCEB, www.mineconom.kg, 2017). Yapılan başvuruda, 10 Ekim 2017 yılı itibariyle Kazakistan Cumhuriyeti, tek taraflı olarak, DTÖ'nün çok taraflı kurallarının ağır bir şekilde ihlal edildiği, Kazakistan Cumhuriyeti'ndeki bu tür eylemlerin sebeplerini önceden ve resmi bildirimde bulunmadığından dolayı, yüklerin ve şahısların sınırdan geçmelerine engel oluşturduğuna dair açıklama yapılmıştır. Ayrıca bu konu 24 Kasım 2017'de AEB toplantısında da dile getirilmiştir ve Birliğin kuralları çerçevesinde bu soruna son verileceğine dair karar alınmıştır. Sonuç olarak Kırgızistan'a yeni Cumhurbaşkanı Sooronbay Ceenbekov'un gelmesiyle sorunlara çözüm üretilmiş ve gümrük sınırları eskisi gibi çalışmaya devam etmeye başlamıştır.

Her ne kadar gerçekleşen gümrük sorunlarına siyasi bir maksadı olmadığı belirtilse de bu durum açık olarak aksini göstermektedir.

2007 yılında Kırgızistan'ın AEB'e katılımını kolaylaştırmak amacıyla Kazakistan tarafından yol, laboratuvar ve teknik ayarların organize edilmesine ilişkin 100 milyon USD yardım sağlanacağına dair protokol imzalanmıştır. 2014 yılında bu protokolün faaliyete geçmesi için her iki ülkenin Cumhurbaşkanı tarafınca görüşme yapılarak kararlar alınmıştır. Fakat nedense 2017 yılına kadar bu fon hiçbir şekilde faaliyete geçmemiştir. Özellikle gümrük sınırında gerçekleşen sorundan sonra Kırgızistan Cumhuriyeti böyle bir fondan vazgeçmesini daha da uygun görmüş ve dile getirilmiştir.

Kırgız-Kazak iki ülke arasındaki ilişkilerde sınır konusu çok ciddi sorunlara yol açmaktadır. Kırgızistan için Kazakistan'dan başka Rusya'ya giden alternatif bir yol yoktur. Dolayısıyla bu ülke ile olan ilişkilerin iyi olmasını zorunlu kılmaktadır. Ekonomik entegrasyon sürecinde başarılı bir şekilde ilerlemek için birliğe üye ülkelerin arasındaki ilişkilerin iyi olmasını şart kılar. İlişkinin iyi olmadığı ortam güvenilir bir gelecek vaad edemez. Eğer birlik ülkelerinde hala gümrük sorunu çözülmediyse veya

gümrük sorunu sürekli devam edecekse bu birliğin kısa süre içinde dağılmasına veya bazı üye olmuş ülkelerin üyelik konusunu tekrar gözden geçirmesine yol açabilecektir.

3.3.3. Yerli Küçük ve Orta Boy İşletmelerine Devlet Desteği

Ülkeler özel sektörlere yatırım indirimi, vergi muafiyeti, gümrük vergisi iadesi, hızlandırılmış amortisman, araştırma-geliştirme teşviki gibi çeşitli teşvikler ve destekler sunmaktadır. Devletin sağladığı destekler sonucu ülkedeki potansiyel işletmelerin gelişmesine ve ekonomiye hızlı bir şekilde katkıda bulunmasına neden olacaktır. Özellikle küçük ve orta boy işletmeler ülkelerin ekonomik, politik ve sosyal açıdan gelişmesinde büyük katkıda bulunmaktadır.

Gelişmiş ve gelişmekte olan her ülkelerde küçük ve orta boy işletmeleri iç ve dış çevreden kaynaklanan sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Kırgızistan'da yapılan çalışmalarda bu tür işletmeler genelde hukuki altyapı yetersizliğinden kaynaklanan vergi ve finans sistemindeki eksiklikler, bürokratik baskılar ve buna benzer sorunlardan olumsuz etkilenmektedir (Özkanlı ve Namazalieva, 2006: 110).

AEB'e katıldıktan sonra küçük ve orta ölçekli işletmeler yok olma tehlikesindeydi. Girişimcilerin devletin parasal desteğine ihtiyacı vardı. Bugün küçük ve orta ölçekli işletmeler girişimciliğin en aktif kısmıdır. Küçüklüğünden ötürü piyasadaki değişikliklere derhal tepki gösterebilmektedir. Bu alanda malların ve hizmetlerin büyük çoğunluğu büyük bir finansal yatırımlar ve kaynaklar olmaksızın yaratılmaktadır. Ülkenin yeniden ihracat politikasından Avrasya entegrasyonuna geçişle birlikte bu alanlarda devamlılığı sürdürmek zor olmuştur. Dolayısıyla küçük ve orta ölçekli işletmeleri devletin iyi yasaları ve uygun krediler konusunda yardım etmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

KOBİ'lerin Kırgızistan ekonomisinde %34,9 GSYİH'ni oluşturmaktadır ve üretim alanına %20,2 katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla KOBİ'lerin ülke bütçesine yaptığı katkıları göz önüne alındığında, devlet dikkatini bu alana çekmelidir (www.stat.kg, 2017).

Kırgızistan sadece Rus-Kırgız Kalkınma Fonu'nun sağladığı kredi desteğiyle sınırlı kalmamalıdır. Ülke piyasasına açılacak potansiyel işletmelere finansal destek sağlayarak ve önündeki engellerin kaldırılması veya kolaylaştırılması yoluyla destek gösterilebilir. Ayrıca bu tür işletmeleri ülkenin kendisi tarafından korunmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Ülkedeki işletme sayısına göre iş potansiyelinin yeterli olup olmadığını görmek mümkündür. Ülke vatandaşları açısından bakılırsa, kendi ülkelerinde iş fırsatları

varsa dış ülkelere iş aramak amacıyla gitmeye ihtiyaç duymayacaktır. Bu yüzden devlet kendi ülkesinde faaliyet göstermekte olan ve yeni gelişmekte olan şirketleri her zaman desteklemelidir. Teknoloji, ulaşım, sürekli denetim gibi konularda bazı vergilerden muaf tutarak bu destek sağlanabilmektedir. Özellikle yabancı yatırımların çekilmesine önem verilmelidir. Özetle devlet tüm vatandaşlarına ve ekonomisine büyük gelir sağlayacak işletmelere sahip çıkmalıdır. Çünkü ekonomik gelişme ve ülke refahı sadece devletin desteğiyle gerçekleşebilmektedir.

3.3.4. Doğrudan Yabancı Yatırımların Artması

Kırgızistan ekonomisi daha önce de belirtildiği gibi yeniden ihracata yönelik bir ekonomik politika yürütmekteydi ve ülke gelirinin büyük kısmını bu yöntemle kazanmaktaydı. Birliğe üyeliği sonucunda olumsuz etkilenen Çin ve Türk girişimciler pazardan çekilmeye başlamıştır. Bunun sonucunda yerli ortaklar işsiz kalmışlardır. Fakat üyeliğin diğer bir olumlu tarafı birliğe üye olmayan ülkeler için yüksek tarifeler uygulanacağı için yerli üreticilerin mallarını koruyacaktır (Avcu, 2014: 285). Yani gümrük vergileri yükseleceğinden dolayı AEB ülkeleri ve üyeliği olmayan ülkelere de doğrudan yabancı yatırımlar gelmeye başlayacaktır. Örneğin, Çin ve Türkiye Kırgızistan'da üretip doğrudan diğer birlik ülkelerine ihraç etmesi ithal etmekten daha ucuz olacaktır. Ayrıca Kırgızistan'da diğer AEB ülkelerine kıyasla işgücünün daha da ucuz olması nedeniyle birçok yatırımcılar için Kırgızistan piyasasında faaliyet göstermek cazip hale gelecektir. Özellikle yeraltı kaynaklarının işletilmesi, tarım ve hayvancılık alanlarında üretimi geliştirmesi hem yatırımcılara hem de ülke ekonomisine iyi bir gelir getirecektir.

3.3.5. Tarım Sektöründe Gelişme

Kırgızistan tarıma dayalı bir ülkedir ve ekolojik tarım ürünlerinin geliştirilmesi, sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın temel yönlerinden biri olmasını mümkün kılar. Coğrafi konumu, iklim koşulları ve su kaynaklarının kullanılabilirliği, ekonominin tarım sektörünün komşu cumhuriyetlere kıyasla ve genel olarak Orta Asya bölgesinde daha da geliştirilmesi açısından avantaj sağlamaktadır.

AEB şartlarında Kırgızistan'ın tarım politikası genel olarak tarım sektörünün sürdürülebilir ve rekabetçi gelişim odaklı olması için ve her şeyden önce ülkenin gıda güvenliği, nüfusun yaşam standartlarının iyileştirilmesi ve daha sonra diğer ülkeler ile yeni bir ekonomik birliktelikte verilen taahhütleri yerine getirmeye yönlendirilmelidir.

Kırgızistan bunun için gerekli tüm doğal koşullara, emek kaynaklarına, ekonomik ön koşullara ve geleneksel ürünlerin ve tarımsal ürünlerin yetiştirilmesi konusunda belli deneyime sahip ülkedir. Tarımda çalışan nüfusun yaklaşık %63 istihdam göz önünde alındığında, üretkenliği ve satın alma tarım ürünlerinin performansını arttırmak için bu kaynağı kullanmak kanıta dayalı bir yaklaşım olacaktır. Bu doğrultuda, Kırgızistan'ın Tarım Bakanlığı'nın rolü, özellikle ülkenin ekonomik kalkınmasının yeni koşullarında her türlü tarımsal ürünün planlanması ve üretilmesinde koordinatör ve aktif katılımcı olarak çalışması gerekmektedir. Aksi halde, Kırgızistan ekonomisi ucuza hammadde tedarik eden ülke haline gelecektir (Elemanova, 2015: 124).

AEB ülkelerinin ekonomik gelişmişliğini yakalayabilmek için, ekonomideki mevcut büyük eşitsizliklerin üstesinden gelmesi gerekmektedir. Birlik ortakları tarımsal ürünler için büyük bir tüketici pazarına sahiptir. Burada, tüketici talebini tatmin edip edemeyeceği sorusu ortaya çıkıyor ve bu da bu birlikteki işbirliğinin önemli sorunlarından biridir. Öte yandan sınırların açılmasına bağlantılı olarak ürünleri ihraç etmek için yeni fırsatlar sunulmaktadır. Ülkenin önemli bir ekonomik eğitim entegrasyonu sadece mal satışı için pazarı önemli ölçüde genişletmekle kalmıyor, aynı zamanda Kırgızistan'ın yatırım cazibesini geliştirme imkanını da yaratmaktadır. Son yıllarda, yabancı ülkeler giderek ülkenin tarım ürünlerine- çevre dostu bir üründür diye daha çok ilgi göstermeye başlamıştır. Bu nedenle, konunun mümkün olan tek çözümü, fırsattan yararlanabileceğini taahhüt eden Kırgızistan'da ihracata yönelik üretimin kurulması olabilir.

Ülkenin bir diğer sorunlardan biri, ne zaman üye devletler tarafından yerli yiyecekleri değiştirebilen ucuz gıda ürünleri gelmeye başlayacağıdır. Onların ithalatını yasaklamak mümkün değildir fakat rekabet edebilir bir ürün üretmek için ise tarımsal ürünlerin işlenmesindeki üretim teknolojinin organizasyonundan başlayarak, bir dizi problemi çözmesini gerekli kılar.

Cumhuriyetin stratejik açıdan önemli bir kolu, ekonominin tarım sektörünün gelişimini etkileyen işleme endüstrisidir. Tarımsal-sanayi kompleksinin daha da geliştirilmesi, tarımsal hammaddelerin derin işleme yoluyla rekabetçi ürünlerin üretimine bağlıdır. Günümüzde işleme endüstrisi tam kapasite ile çalışmamakta ve bunun sonucu olarak ülkedeki çiftlikler tarafından üretilen tarım ürünleri yalnızca küçük bir kısmı işlenmektedir. Yetiştirilen ürünlerin çoğunun hammadde olarak ihraç

edildiğini göz önünde bulundurarak, bitmiş ürünlerin ihracatı için ülkenin hammadde ihracatından aktarılması gerekmektedir.

Bu doğrultuda, gelecekteki ürünlerin üretimi, satışa, yani ürün ihraç edilmesine kadar tüm teknolojik zinciri koordine etmek ve yönetmek için Tarım Bakanlığı bünyesinde bir yapının oluşturulmasını önermek mümkündür. Bu nedenle tarımsal-sanayi kompleksine bir lojistik merkezinin kurulması önerilmektedir. Dolayısıyla AEB'in bir parçası olmak için Kırgızistan'da tüm ürünleri birleştirmek adına gerekli miktarda ihraç edecek Kırgızistan Cumhuriyeti Tarım Bakanlığı sayesinde Tarım Endüstrisi Kompleksi bir lojistik merkezi oluşturması gereklidir.

SONUÇ

Kırgızistan'ın coğrafi konumu ve sahip olduğu doğal zenginlikleri nedeniyle dünyada büyük güçlerin ilgi odağı haline gelmiştir. Bu durumun tarihte birçok örneğini sıralamak mümkündür. ABD Afganistan'daki savaş nedeniyle bölgeye yakın coğrafyada yerleşmek için Kırgızistan'ı seçmiştir. Burada önemli olan neden bu ülkenin tercih edilmesidir. Çünkü Kırgızistan, Afganistan'a coğrafi olarak yakın mesafededir ve bölgenin ABD açısından işbirliği kurulabilecek 'en demokratik' ülkesidir. Bunun sonucu Kırgızistan da önemli kira geliri (Manas havaalanındaki Gansi askeri üssünden gelen kira) elde etmiştir. Ancak bu askeri üs Rusya'nın da uyguladığı siyasi ve ekonomik baskı üzerine 2014'de tamamen kapatılmıştır. Bu durum incelenen konuyu siyasi açıdan ilgilendirmektedir. Kırgızistan üzerinde bir anlamda ABD ve Rusya arasında kavga yaşanmaktadır. AEB de bu rekabette bir Rusya aracıdır. Dolayısıyla AEB bir anlamda Rusya'nın jeopolitik çıkarlarına da hizmet etmektedir. Ülkelerin ekonomik olarak Rusya'ya bağımlı olmaları, dış politikalarını da önemli ölçüde şekillendirecektir.

Kırgızistan Cumhuriyeti'nin AEB'e katılması ekonomik entegrasyon süreçleri için önemli bir adım olmuştur. AEB- mal, hizmet, sermaye ve emek hareket özgürlüğünün sağlandığı uluslararası bölgesel ekonomik entegrasyon örgütüdür.

Bugün beş ülkeden (Rusya, Kazakistan, Ermenistan, Beyaz Rusya ve Kırgızistan) oluşan AEB üyesi ülkelere Kırgızistan'ın yaptığı ihracat çeşitliliği, altın ihraç edilen ülkelere çok daha çeşitlidir bu nedenle nüfusun istihdam ve gelir yaratımına büyük katkıda bulunmaktadır. Bir başka deyişle, Rusya ve Kazakistan gibi AEB üyelerinden bahsederek, bu ülkelerin ekonomisi ihracata yöneliktir, Kırgızistan ekonomisi ise ithalata yöneliktir. Dolayısıyla bir açıdan AEB üyesi ülkeleri için Kırgızistan satış için önemli bir pazardır.

İncelenen konunun sonucu olarak, Kırgızistan ekonomisi (ekonomik anlamda) AEB'den olumsuz etkilenmesinden daha çok olumlu etkilendiğini söylemek mümkündür. Birliğin şartları gereği uygulamadaki 4 klasik serbest dolaşım- mal, hizmet, sermaye ve işgücü- birlik ülkelerinde çalışan sıradan vatandaşlarına işe yerleşme kolaylığını sağlamıştır. Ülke "Dordoy" pazarından gelen gelirlerinden mahkûm kalmasına ve bu piyasada faaliyet gösteren girişimciler, toptancılar, perakendecilerin işlerini kaybetmesine rağmen ekonomik birliğe üyeliği sonucu gümrük

engellerin kaldırılması ile 180 milyonluk pazara yayılması ve kendini geliştirme fırsatını yakaladığını ve böylelikle pazar payını 30 katına büyütmüş olduğunun altının çizilmesi gerekmektedir. Birliğe geçiş süreci boyunca Kırgızistan ekonomisinin olumsuz etkilenmemesi amacıyla önemli finansal destekler sağlanmıştır. Özellikle Kırgızistan'ın AEB'e üyeliği sonrası hemen faaliyete başlayan Rus-Kırgız Kalkınma Fonu tarafından ülkedeki mevcut işletmelere ve yeni 722 proje için toplam 226 milyon dolar düşük faizli kredi desteği sağlayarak ulusal düzeyden uluslararası düzeye kadar büyüme göstermesine fırsatlar yaratmıştır. Böylelikle ülkedeki iş potansiyelini de arttırmıştır.

Petrol ve doğalgaz kaynaklarının zengin olduğu (Kırgızistan hariç) bu birlikte AEB Ortak Enerji Pazarı oluşturulmuştur. Petrol ürünleri, kereste, metal ve benzerleri gibi stratejik açıdan önemli mallar gümrüksüz tedariki sağlanmaya başlamıştır. AEB ülkelerinde çalışan Kırgız göçmen işçilere ise basitleştirilmiş bir istihdam prosedürü uygulanmaya başlamıştır. Dolayısıyla göçmen işçilerin ve onların aileleri için toplumsal yaşam standartları iyileştirilmiş ve uygun koşullar yaratılmıştır.

AEB'de Kırgızistan ekonomisinin olumsuz etkilendiği fakat yeni fırsatların sunulduğu pazarda neler kazandığını şu şekilde özetlemek mümkündür:

- ◆ “Dordoy” toptan ve perakende pazarındaki ticaretin durması, Çin ile ticareti sayesinde ülkeye gelen gelirlere mahkûm kalmıştır, fakat Avrasya bölgesindeki 180 milyonluk pazara ulaşmıştır;
- ◆ Kırgızistan'daki iş potansiyelinin olmayışından dolayı dış ülkelere çalışmaya giden Kırgız vatandaşlarının birlik ülkelerinde çalışma ve yaşam koşulları iyileştirilmiştir. Yani üye ülkelerde çalışan göçmen Kırgız işçilerin hukuksal durumu iyileşmiş ve buna bağlı olarak yasal çalışmalar kolaylaştırılmıştır;
- ◆ Potansiyel işçilerin işsizlik sorunundan dolayı dış ülkelere giderek vatandaşlığı almalarını önlemek amacıyla ülke içinde firmaların kurulması sonucu iş imkanları sağlanmış, bu bağlamda demografik sorunlara çözüm üretilmiştir.
- ◆ Birlikten olumsuz etkilenen küçük ve orta boy işletmelerinin tekrar canlanabilmesi için devlet tarafından destek sağlanması gereklidir ve daha çok yatırım kaynakları aranmalıdır. Yani piyasaya açılmak isteyen yeni projeler devletçe desteklenmelidir;
- ◆ Birliğe üyeliği olmayan ülkeler için gümrük vergileri yüksek olacaktır, bu nedenle Kırgızistan'da doğrudan yabancı yatırımlar artacaktır, özellikle Çin ve

Türkiye iş adamları için Kırgızistan'da doğrudan üretim yapmak ithal etmekten daha ucuza gelecektir.

Tarım ülkesi olan Kırgızistan ekonomisi tarım ürünlerini Kazakistan gümrüğü üzerinde Rusya bölgelerine ihraç etmektedir, fakat bazı gümrük sorunlarından dolayı ürünlerin geri gönderildiği olmuştur. İş adamlarını olumsuz etkileyen bu durum AEB serbest dolaşım sisteminin tam olarak yapılmadığı kuşkusuna sebep olmuştur. Tarıma dayalı ülke olan Kırgızistan bu alanı iyi değerlendirmesi ve gelecekte bu sektörde kendisini daha da geliştirmesi için Kırgızistan Cumhuriyeti Tarım Bakanlığınca lojistik merkezlerinin kurulması önerilmektedir.

Gelecekte Kırgızistan'ın ekonomik göstergeleri konusunda Rusya ve Kazakistan'ı yakalaması zor olacak, fakat onları takip ederek sonuçta bir ilerleme kaydedecektir. Günümüz dünyasında, tüm ülkeler ekonominin gelişimi için bölgesel entegrasyon arayışındalar. Bu entegrasyon süreçlerine katılan her bir ülke için en önemlisi devletin çıkarlarına odaklanmaktır ve o zaman bu birliğin en olumlu beklentilerini bekleyebilir. AEB'in başarılı şekilde gelişmesi için öncelikle her üye ülkenin birliğin belirlediği şartlar ve yasalara eksiksiz uymaları gerekmektedir. Gümrük ve sağlık kontrollerine dikkat vererek iş yürütülürse gümrük sınırlarında herhangi bir sorun olmayacaktır. Bir diğer nokta ise birlik ülkeleri ile üçüncü ülkeler arasındaki ekonomik ilişkinin iyi olmasını sağlamaktır. Aynı zamanda bu birlik ekonomik amaçları gerçekleştirmek için kurulduysa da siyasi ve politik konuları en az seviyeye indirerek faaliyet göstermeleri gerekmektedir.

K A Y N A K Ç A

- Abdibaitova, B. (2009). “Avrupa Birliği ve Kırgızistan İlişkilerinde Sorunlar ve Fırsatlar”. *Journal of Central Asian & Caucasian Studies*, 4(8).
- Anisimova, Yu. V. (2014). “Vstuplenie Kyrgyzskoy Respubliki v Tamojennyi Soyuz Kak Odin iz Faktorov Evraziyskoy Integratsii”. *Upravlencheskoe Konsultirovanie*, (9(69)).
- Aşcı, S. A. (2017). “Kırgızistan'ın Bağımsızlık Sonrası Ekonomik Gelişimine Yönelik Öneriler”. *Journal of Economics*, 2(2), 29-44.
- Avcu, S.A. (2014), “Avrasya Gümrük Birliği ve Kırgızistan: Avantajları ve Dezavantajları”, *Avrasya Etüdləri, TİKA*, 45: 270-297.
- Bassin, M. (2011). “Klasik ve Yeni Avrasyacılık: Geçmişten Gelen Devamlılık”. *Bilge Strateji*, 3(4).
- Beishenaly, N. ve Pereboev, V. (2013). “Vstuplenie Kyrgyzstana v Tamojennyi Soiuz i EAP: Posledstvie Dlia Rynka Truda i Chelovecheskogo Kapitala”. *EEI Dergisi*, Sayı: 3, Bişkek.
- Blagih, I. ve Maliushin, I. (2015). “Evraziyskie Idei P.N. Savitskogo i Sovremennost: Kontinentalnoe i Okeanicheskoe Razdelenie Truda”. *Problemy Sovremennoy Ekonomiki*, 1(53).
- Brovko, N.A. (2014). “Vliyanie Vstupleniya Kyrgyzskoi Respubliki v Tamojennyi Soiuz na Kyrgyzsko-Turetskiye Otnosheniia”. *Vestnik KRSU*, UDK 339.923:339.92 (575.2+560), 14(3): 119-122.
- Dikkaya, M. ve Kadi, O. (2005). “Dönüşüm Sürecinde Kırgızistan'ın Ekonomik Sorunları”. *Journal of Academic Studies*, 7(25).
- Dugin, A. (2002). *Yevraziyskiy Put, kak Natsionalnaya Ideya (The Eurasian Way as a National Idea)*. Arkotegeia-Tsentr Yayınları. Moskova.
- Dugin, A. (2003). *Rus Jeopolitiğine Avrasyacı Yaklaşım*, çev. Vugar İmanov, Küre Yayınları. İstanbul.

- Dugin, A. (2004). *Evraziyskaya Missia Nursultana Nazarbaeva*. Book on Demand Limited, ROF Eurasia Yayınları. Moskova.
- Egeli, H.A. ve Emsen, Ö.S. (2006). “Geçiş Sürecinde Kırgızistan Ekonomisi” *Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Atatürk Üniversitesi, İİBF*. 104-115.
- Elemanova, A. (2015). “Agrarnyi Sektor Kyrgyzstana v Usloviyah Vstupleniya v Evraziyskiy Ekonomicheskiy Soyuz”. *Izvestiya Vuzov Kyrgyzstana*, ISSN: 1694-7681. Bişkek.
- Evraziyskaya Ekonomicheskaya Komissii (AEK), (2017). *Evraziyskaya Ekonomicheskaya Integratsia: Tcifry i Fakty*, Biblioteka Evraziyskoy Integratsii, Moskova.
- Evraziyskaya Ekonomicheskaya Komissii (Avrasya Ekonomik Komisyonu-AEK), (2016). “*Rasshiryaya Prostranstvo Vozmojnostey: 2012-2015*”. Otchet Evraziyskoy Ekonomicheskoy Komissii, Moskova.
- Evraziyskiy Ekonomicheskiy Soyuz (Avrasya Ekonomik Birliği-AEB), (2017). “Novaya Realnost- Novye Vozmojnosti”, EAES, Moskova.
- İmanaliyev, M. (2009). “Orta Asya Dış Siyasette ve Dünya Jeopolitiğinde”, *Kazak Cumhuriyeti'nin Başkanı Altındaki Stratejik Araştırma Enstitüsü*, Almatı.
- İncekara, A. (1995). “Globalleşme ve Bölgeselleşme Sürecinde NAFTA ve Etkileri”. *İTO Yayınları*, Yay.
- İvanov, S. (2009). *Vliianie Vneshnepoliticheskikh Faktorov v Protsessah Transformatsii Ekonomiki Kyrgyzskoi Respubliki: Monogr.*, Altın-Tamga, Bişkek.
- Kaplan, S. (2014). “Nursultan Nazarbayev'in Avrasya Entegrasyonu Politikası”. *Journal of History Culture and Art Research*, 3(3), 20-32.
- Karluk, R. (2009). *Uluslararası Ekonomi*, Beta Yayınları, 9. Baskı, İstanbul.
- Kırgızistan Cumhuriyeti Ekonomik Bakanlığı, (2014). *Kratkiy Obzor Protsessa Prisoedineniya Kyrgyzskoy Respubliki k Tamojennomu Soyuzu i Edinomu Ekonomicheskomu Prostranstvu*, Bişkek.

- Khalanskey, I.V. (2015). “Highlights Kyrgyz-Russian Relations at This Stage”. *Vestnik KRSU*, 15(8): 197-201.
- Korolev, A.A, “Evraziystvo: Ot Idey k Sovremennoy Praktike”. *Znaniie, Ponimaniie i Umeniie*, DOI: 10.17805/Zpu2015.1.4. (38-52s).
- Koychumanov, T. ve Bobushev, T. (2002). “Sovyet Sonrası Orta Asya Geçiş Ekonomilerinin Sorunları ve Entegrasyonun Geleceği”. *Türkler*. 19: 17-21.
- Laruel, M. (2015). “Evrazia, Evraziystvo, Evraziyskiy Soyuz: Terminologicheskiye Probely i Sovpadeniya”, *PONARS Eurasia*, Analiticheskaya Zapiska, No: 366.
- Lavrov, S.B. ve Gumilev, L.N. (1993). *Evrasiystvo. Ritmy Evrazii: Epohi i Tsivilizatsii*, Ekopros Yayınları. Moskova.
- Okshaubaeva, B. ve Uzakbaeva, A. (2014). “Sotsialno-Ekonomicheskoe Otnosheniie Kyrgyzskoy Respubliki s Turtsiiei”. *Vestnik Yssyk-Kulskogo Universiteta, Ekonomika*, UDK, 37(330): 100.
- Ormonova, A. (2014a). “Sotrudnichestvo Rossii i Kyrgyzstana v Sfere Ekonomiki: İstoriia Voprosa”. *Mejdunarodniiia Ekonomika*, UDK. 339(47+575.2) (091).
- Ormonova, A. (2014b). “Vneshniaia Politika Rosii i Kyrgyzstana- Puti Ih Vzaimodeystviia”. *Vestnik Universiteta, Razdel II. Ekonomika: Problemy i Perspektivy*.
- Özkanlı, Ö. ve Namazalieva, K. (2006). “Kırgızistan’da Faaliyet Gösteren Bazı Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde Yönetim Sorunları Üzerine Bir Araştırma”. *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, (36: 97-125).
- Özsağlam, M.T. (2006). “Geçmişten Günümüze Avrasyacılık”. *Kıbrıs Yazıları*, 3: 114-122.
- Öztürk, Y. (2013). “Avrasya Birliği Projesi ve Türk Dış Politikasına Yansımaları”. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Avrasya Strateji Derneği*, 2(2): 223-244.
- Perskaya, V. (2016). “Mesto i Rol Kyrgyzstana v Razvitii Evraziyskogo Ekonomicheskogo Soyuzu”. *Mirovaya Ekonomika, Vestnik Finansovogo Universiteta*, UDK, 339: 9.

- Savitskiy, P. (1997). *Kontinent Evraziya*. Agraf Yayınları. Moskova.
- Sönmez, S. (2010). “Yeni Batıcılık ve Yeni Avrasyacılık Akımları Bağlamında Yeltsin Yönetimi’nin Doğu Batı Politikaları’nın Analizi”. *Gazi Akademik Bakış*, 3(6).
- Suyunbaev, M. (2005). “Geopoliticheskiye Osobennosti Kyrgyzstana”. *Tsentralnaya Azia i Kavkaz*, N1(37): 137.
- Şanlı, B. (2008). “Ekonomik Entegrasyon Teorisi Çerçevesinde Avrasya Birliği’nin Olabilirliği”. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(1).
- Taşar, M.M. (2002). Rusya’nın Yeni Jeopolitik Vizyonu: Alexander Geleviç Dugin’in Yeni Avrasyacılığı.
- Vardomskiy, L., Kuzmina, E. ve Shurubovich, A. (2005). “Evraziycoe Ekonomicheskoe Soobshество: Osobennosti i Problemy Razvitiya”. *Cyberleninka*.
- Vinokurov, E. ve Tsukarev, T. (2015). “Ekonomika EAES: Povestka Dnya”, *EEİ*, No: 4(29).
- Yanuchenya, M. (2016). “Evraziyskaya Integratsiya Segodnia: Rezultaty Vstupleniia Kirgizii v EvrAzES”. *Vestnik Omskogo Universiteta*. Seriya “Istoricheskie Nauki”, N2(10): 168-171.
- Yaromenko, N. ve Gasparian, B. (2014). “K Voprosu ob Ekonomicheskoy Integratsii Mejdu Stranami ES i EAES”. V Sbornike: Dostijeniya i Perspektivy Ekonomicheskikh Nauk Sbornik Statey Mejdunarodnoy Nauchno-Prakticheskoy Konferentsii. Nauchnyi Tsentr, Aeterna.
- Yılmaz, S. (2015). “Yeni Avrasyacılık ve Rusya”. *Muğla Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 34: 111-120.
- Zhiltsov, S. (2016). *Evraziyskaya Integratsiya: Problemy i Perspektivy*. Vestnik RUDN No: 1, Seriya Politologiya. Moskova.
- Ziyadullaev, N. (2014). "EAES: Mejdu Politikoy i Ekonomikoy" *Problemy Teorii i Praktiki Upravleniya*, 11: 25-37.

İnternet Kaynakları:

Aliyev, N., ‘‘Rusya’daki Ekonomik Kriz Kırgızistan’ı da Etkiliyor’’, *Anadolu Ajansı*, <http://aa.com.tr/tr/ekonomi/rusya-daki-ekonomik-kriz-kirgizistani-da-etkiliyor/520436> (Erişim Tarihi: 05.02.2017).

Avrasya Ekonomik Komisyonu Raporu, (2015) http://www.eurasiancommission.org/ru/Documents/EEC_ar2015_preview.pdf (Erişim Tarihi: 06.06.2017).

Avrasya Ekonomik Komisyonu Raporu, (2017) <http://www.eurasiancommission.org/ru/Documents/EAЭC.%20Новая%20реальность%20-%20новые%20возможности.pdf> (Erişim Tarihi: 13.06.2017).

Baktygulov, Ş. (2016). ‘‘Kitay i Kyrgyzstan: Osnovnye Vyzovy i Tendentsii Sotrudnichestva’’, *Central Asian Bureau for Analytical Reporting*, www.cabar.asia.ru (Erişim Tarihi: 24.10.2017).

Bozkurt, G. S. (2013). ‘‘Kırgızistan’ın Küresel ve Bölgesel Güçler ile İlişkilerine Genel Bakış’’. TASAM. http://www.tasam.org/Files/Icerik/File/Saynur_BOZKURT.pdf_20a23391-37d5-428d-8596-e2cf05824253.pdf (Erişim Tarihi: 24.10.2017).

Evraziyskaia Ekonomicheskaia Komissia, (2016). Evraziiskaia Ekonimicheskaia İntegratsia: Tsifry i Fakty, <http://www.eurasiancommission.org> <http://www.eurasiancommission.org/ru/SiteAssets/Pages/library/Брошюра%20Цифры%20и%20факты%20итог.pdf> (Erişim Tarihi: 05.06.2017).

Ganiev, C. (2011). ‘‘Kırgızistan’ın Dış Ticaret Sorunları’’. <https://www.avekon.org/papers/300.pdf>, 57 (Erişim Tarihi: 15.10.2016).

Karluk, S. R. (2011). Küresel Krizin Kırgızistan Ekonomisine Etkisi ve Türkiye-Kırgızistan Ekonomik İlişkilerindeki Gelişmeler. <http://www.avekon.org/papers/239.pdf>, 25 (Erişim Tarihi: 23.11.2016).

Kırgızistan Cumhuriyeti’nin Ulusal İstatistik Komitesi, <http://www.stat.kg/ru/statistics/investigii/> (Erişim Tarihi: 24.10.2017).

Kırgızistan İstatistik Kurumu (KİK) 2017 Raporu, <http://stat.kg/media/expressinfo/f36855e0-0ad6-4cc7-9174-ea364db67586.pdf> (Erişim Tarihi: 01.03.2017). www.stat.kg.

Kırgızistan İstatistik Kurumu, Внешняя Торговля Кыргызской Республики (Rapor), Bişkek, 2014. <http://stat.kg/media/publicationarchive/729f620c-7101-4a04-b00d-004ddad9ce0f.pdf> (Erişim Tarihi: 14.02.2017).

Kırgızistan Milli Bankası Raporları (2012), <http://www.nbkr.kg/index1.jsp?item=1785&lang=KGZ> (Erişim Tarihi: 01.04.2017).

Kirhkam, K. “*The Formation of the Eurasian Economic Union: How Successful is the Russian Regional Hegemony?*” <https://www.elsevier.com/locate/EURAS> veya file:///C:/Users/Администратор/Downloads/The%20Creation%20of%20EEU_%20.pdf (Erişim Tarihi: 10.08.2016).

Koichubaeva, R. (2015). “Denezhniye Perevody v Kyrgyzstan Sostavlyayut %30 Protsent VVP”, Kloop Kg, <http://kyrtag.kg/economy/denezhnye-perevody-v-kyrgyzstan-sostavlyayut-30-vvp> (Erişim Tarihi: 01.04.2017).

Lihachev, M. (2012). “İnteresy Evropeyskogo Soyuza v Kirgizii”, Russian Institute For Strategic Studies (RISS), <https://riss.ru/analytics/2635/> (Erişim Tarihi: 25.10.2017).

Meshkova, E. (2015). “*Ruchyi Investitsii iz Kitaiia Prevrashaiutsia v Reki*”, <http://slovo.kg/?p=42469> (Erişim Tarihi: 24.10.2017).

Natsionalnyy Statistiçeskiy Komitet Kırgızskoi Respubliki, “*Osnovnye Pokazateli Sotsialno-Ekonomiçeskogo Razvitiia Kırgızskoi Respubliki v Ianvare-Sentiabre 2017*”, www.stat.kg, <http://stat.kg/media/expressinfo/cac3b151-3b42-479f-80d6-17d74e485bc1.pdf> (Erişim Tarihi: 25.10.2017).

Pehlivanoğlu, F. (2008), “*Kırgızistan Ekonomisinin Yapısal Analizi*”, II. Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi, Bilgesam, 781-797. <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-316-2014081458sosbilkongre66.pdf> (Erişim Tarihi: 04.08.2016).

Rayhaber, ‘Çin-Kırgızistan-Özbekistan Trans-Asya Demiryolu Projesi Başlıyor’, yayın tarihi: 21.02.2017, www.rayhaber.com (Erişim Tarihi: 24.10.2017).

Rossiysko-Kyrgyzskiy Fond Razvitia, (2017). “Tekstil Trans”, RKDF. http://www.rkdf.org/ru/proekty/12_osoo_tekstil_trans (Erişim Tarihi: 26.11.2017).

Rusya Federasyonu ve Kırgızistan Cumhuriyeti 2000-2009 Yılları Arası Ekonomik Anlaşma. <http://docs.pravo.ru/document/view/18708169/16400298/> (Erişim Tarihi: 22.10.2017).

The World Factbook, *Central Asia: Kyrgyzstan*, <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/kg.html> (Erişim Tarihi: 25.10.2017).

Trading Economics, *National Bank of the Kyrgyz Republic*, 2017. <https://tradingeconomics.com/kyrgyzstan/indicators> (Erişim Tarihi: 25.10.2017)

Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı (TCEB). (2017). “Kırgızistan Dış Ticareti”, www.ekonomi.gov.tr (Erişim Tarihi: 13.08.2016).

Uyar, S. (2007) “Ekonomik Bütünleşmeler ve Gümrük Birliği Teorisi”, s.1-14 <http://www.econturk.org/dtp13.html> (Erişim Tarihi: 29.06.2017).

www.kabar.kg, <http://old.kabar.kg/tur/society/full/12445> (Erişim Tarihi: 05.09.2017).

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve Soyadı : Malika STAMALİEVA
Doğum Tarihi : 16/02/1991
Doğum Yeri : Ala-Buka/Celalabad/KIRGIZİSTAN
Uyruğu : Kırgızistan
Medeni Hali : Evli

Eğitim Durumu

Lisans Diploması : İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi Türk Dünyası
Celalabad İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü, 2013.
Mezun Olduğu Lise : T. Baltagulov Okulu (Mektep), 2008.

Yabancı Diller

Kırgızca (Anadili)
Türkçe (İleri Seviyede)
Rusça (İleri Seviyede)
İngilizce (Orta Seviyede)

İletişim Bilgileri

Tel: +905070282214

E-mail: mollistam@gmail.com

Adres: Tosmur Mah., İsmail Özdemir Cad., Ese Dayı Apt., No: 5A, Daire: 3,
Alanya/ANTALYA